ANALELE ŞTIINŢIFICE

ALE

UNIVERSITĂŢII „AL. I. CUZA"

DIN IAŞI

(SERIE NOUĂ)

SECŢIUNEA III

a. Istorie

TOMUL XVII, ANUL 1971

FASC. 1 -2

ANALELE ŞTIINŢIFICE

ALE

UNIVERSITĂȚII „AL. I. CUZA“ DIN IAȘI

(SERIE NOUĂ)

SECŢIUNEA III

a. Istorie

TOMUL XVII, ANUL 1971

FASC. 1

ANALELE ȘTIINȚIFICE ALE UNIVERSITĂȚII
„AL. I. CUZA" — IAȘI

Tomul XVII, s. III a, Fasc. 1 1971

SUMAR

Pag.

STUDII

COMUNICĂRI ȘI NOTE

DISCUȚII

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

Pag.

IMPORTANȚA ISTORICĂ A CREĂRII PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN PENTRU DEZVOLTAREA SOCIETĂȚII NOASTRE

DE

AUREL LOGHIN

În preajma aniversării semicentenarului Partidului Comunist Român, o privire retrospectivă asupra perioadei 1921—1971, trezește, firesc, un puternic sentiment al istoriei : o jumătate de veac de încordare dreaptă și îndrăzneli, de acumulare și dialectică înnoire, care au fertilizat imaginea României socialiste de astăzi.

Mai mult ca oricînd, prezentul trăit de întreaga țară, de amplă și multilaterală construcție socialistă, apare ca o sinteză a eforturilor eroice ale comuniștilor, care au făcut posibilă intrarea României în avanscena istoriei și exprimarea plenară a ființei sale naționale.

Cîteva mari momente ale istoriei Partidului Comunist Român compun un emoționant itinerar de organizare și luptă, de eroism și sacrificii, de victorii și mari realizări.

Constituirea Partidului Comunist Român, în toiul marilor bătălii de clasă dintre anii 1918—1921, a avut însemnătatea unui moment hotărîtor pentru dezvoltarea clasei muncitoare și a întregului popor, pentru istoria patriei noastre. Crescut din acumularea faptelor curajoase care au brăzdat pămîntul patriei noastre, Partidul Comunist Român, afirmîndu-se ca factor politic important însemna, totodată, așa cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu, referindu-se la însemnătatea și perspectivele actului din 1921, ridicarea pe o treaptă superioară a luptei revoluționare, un puternic avînt al procesului de clarificare ideologică și politică a mișcării muncitorești, dezvoltarea conștiinței de clasă a proletariatului și a celorlalte mase muncitoare. „Continuînd lupta de veacuri pentru eliberarea socială și națională, cele mai bune tradiții ale mișcării muncitorești și socialiste din România, partidul comunist

este în noile condiții istorice exponentul fidel al intereselor clasei muncitoare, ale întregului popor. Începînd din acest moment, clasa muncitoare, sub conducerea partidului comunist, a fost prezentă și și-a spus cuvîntul în toate evenimentele mai importante ale țării, s-a situat în fruntea luptei pentru progres social" [1].

O dată cu crearea Partidului Comunist Român și situarea sa în fruntea luptei maselor exploatate, o dată cu afirmarea sa ca o forță politică de care trebuia să se țină seama, clasele dominante au manifestat o puternică opoziție, căutînd să împiedice, prin orice mijloace, activitatea comuniștilor. Măsurile represive, luate imediat, ca arestarea delegaților la Congresul de constituire, nu au putut însă frînge hotărîrea comuniștilor de a continua lupta. Astfel, în scurt timp, s-a alcătuit conducerea provizorie, s-a realizat reconstituirea organizațiilor legale ale partidului și reorganizarea sindicatelor pe baze revoluționare, s-a asigurat reapariția ziarului „Socialismul", suspendat o dată cu arestarea delegaților la Congres.

În asprele condiții ale ilegalității, partidul comunist și-a reorganizat activitatea, îmbinînd cu pricepere formele luptei legale cu cele ilegale, construindu-și un puternic aparat ilegal, desfășurînd o muncă susținută în rîndurile sindicatelor, militînd pentru realizarea frontului unic muncitoresc, pentru eliberarea socială a celor ce muncesc.

În acei ani de grele lupte duse împotriva claselor dominante, Partidul Comunist Român s-a dovedit singura forță capabilă să antreneze și să mobilizeze nu numai clasa muncitoare și țărănimea, ci și cele mai diferite pături sociale împotriva silniciei și asupririi. Identificîndu-se cu interesele tuturor celor ce muncesc, acționînd cu hotărîre împotriva nedreptății sociale, dînd înalte dovezi de patriotism, care au mers pînă la sacrificiul vieții, comuniștii și-au cîștigat stima și simpatia întregului popor, dar și ura claselor dominante.

În anii crizei economice, care au adus nenumărate greutăți maselor muncitoare, cînd numărul șomerilor atinsese cifra nemaiîntîlnită pînă atunci, de 35% din totalul salariaților, cînd capitaliștii români căutau să arunce toate greutățile crizei pe umerii celor ce muncesc, proletariatul, sub conducerea Partidului Comunist Român și-a sporit forța și combativitatea, acțiunile sale cuprinzînd noi categorii de muncitori, care îmbinau tot mai mult, în luptele lor, revendicările economice cu cele politice. Grevele și demonstrațiile, conflictele de muncă se succedau, dovedind adînca nemulțumire a oamenilor muncii, creșterea conștiinței și a forței lor combative. Sub conducerea proletariatului, mase largi populare au desfășurat mari lupte sociale îndreptate împotriva claselor dominante, împotriva ofensivei monopolurilor străine.

În fața valului revoluționar al maselor, Partidul Comunist Român

---

[1] Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, Editura politică, București 1966, p. 25.

a căutat noi forme de acțiune insistînd, la începutul anului 1929, asupra organizării frontului unic de jos, a întăririi activității în rîndurile sindicatelor revoluționare a căror importanță creștea, organizînd celule de fabrică mai ales în Valea Jiului, sub a căror conducere minerii vor pregăti greva de la Lupeni.

Două momente, cu deosebire, se impun în această perioadă prin amploarea, organizarea și rezultatele lor. Mai întîi, greva minerilor de la Lupeni, care constituie nu numai prima mare bătălie de clasă din șirul luptelor sociale interne din această etapă, dar și una din primele acțiuni cu caracter revoluționar care au avut loc în Europa în anii crizei economice. Obiectivele urmărite, fermitatea acțiunii au avut un ecou imens în rîndurile proletariatului, au antrenat un mare număr de muncitori metalurgiști, forestieri, petroliști, textiliști, portuari ș.a., care s-au ridicat hotărît împotriva politicii duse de clasele dominante. Extinderea spiritului revoluționar, clarificarea politică și ideologică a clasei muncitoare, influența organizațiilor de partid au creat condițiile pentru cea de a doua mare ridicare a proletariatului român, în anul 1933.

Luptele muncitorilor ceferiști și petroliști, organizate și conduse de Partidul Comunist Român, cu o deosebită semnificație națională și internațională, au constituit o manifestare de înaltă combativitate, spirit de sacrificiu și eroism proletar pentru apărarea intereselor maselor muncitoare, a libertății și demnității naționale a poporului român. Prin implicațiile lor interne și internaționale, luptele ceferiștilor și petroliștilor au sporit imens autoritatea și prestigiul clasei muncitoare ca cea mai înaintată forță socială, relevînd influența politică pe care o reprezenta partidul, prestigiul dobîndit. De la ilegalizare și pînă la procesul ceferiștilor și petroliștilor, timp de aproape un deceniu, nu s-a vorbit niciodată cu atîta curaj, fără teamă în fața autorităților, despre partidul comunist și principiile sale, despre conducătorii muncitorilor.

Într-un moment greu din istoria poporului nostru, reiese cu evidență că Partidul Comunist Român a apreciat judicios gradul de dezvoltare a clasei muncitoare care dispunea de forța necesară pentru a se împotrivi exploatării capitaliste și adîncirii înfeudării țării imperialiștilor străini.

Luptele proletariatului român, desfășurate la scurt timp după instaurarea dictaturii hitleriste în Germania, au avut și o însemnătate internațională, marcînd prima mare ridicare, în cadrul acțiunilor proletariatului internațional, împotriva pericolului fascist. Împotrivirea clasei noastre muncitoare a constituit o puternică ripostă dată fascismului.

Maturizată prin concepție și forme de luptă, prin aspra experiență trăită, clasa muncitoare, reprezentînd interesele vitale ale poporului român, s-a situat permanent în fruntea acțiunilor îndreptate împotriva forțelor reacționare, fasciste, care voiau să ajungă la conducerea țării. Chemată de însuși procesul istoric al dezvoltării societății să constituie forța principală în lupta împotriva fascismului, care devenise primejdia

iminentă pentru independența și ființa națională a României, clasa muncitoare și-a concentrat toate eforturile pentru realizarea unității sale, pentru crearea unui larg front patriotic antihitlerist. În aceste condiții, Partidul Comunist Român a acționat cu hotărîre în vederea realizării unității tuturor forțelor democratice și patriotice, pentru asigurarea independenței și suveranității țării.

Înțelegînd și sprijinind starea de spirit antifascistă a maselor populare, a diferitelor categorii sociale, Partidul Comunist Român a depus susținute eforturi pentru crearea unor organizații democratice, care au desfășurat o vastă acțiune potrivnică fascismului. Astfel, în perioada 1933—1937 au existat peste 30 de organizații, asociații, ligi democratice antifasciste și peste 300 de ziare și reviste care contribuiau la intensificarea împotrivirii față de hitleriști. În cadrul luptei împotriva fascismului, trebuie subliniată activitatea desfășurată în anii 1933—1934 de către Comitetul național antifascist, care a reușit să atragă grupări și personalități politice în lupta patriotică, pentru a bara calea fascismului. Poporul român se pronunța, astfel, tot mai mult, cu toate greutățile întîmpinate din partea aparatului represiv de stat, împotriva pericolului nazist, acționa cu forțe sporite pentru apărarea democrației și independenței naționale, pentru pace. Comuniștii au militat, de asemenea, permanent pentru prietenie și bună vecinătate cu Uniunea Sovietică, desfășurînd o intensă activitate împotriva propagandei antisovietice dusă de cercurile cele mai reacționare ale claselor dominante.

Partidul Comunist Român a acordat o mare însemnătate organizării diferitelor acțiuni împotriva fascismului pe plan internațional. Astfel, în cadrul manifestărilor de solidaritate cu mișcarea antifascistă internațională se înscriu acțiunile de sprijinire a luptei antifasciștilor bulgari implicați în procesul de la Leipzig, în anul 1933, a insurecției antifasciste, din februarie 1934, în Austria, a luptei poporului etiopian împotriva fascismului italian în 1935. În anul 1936, Partidul Comunist Român manifestă, de asemenea, solidaritatea cu Frontul popular din Franța, cu lupta pentru apărarea Republicii Spaniole, cu lupta de eliberare a lui Ernst Thälmann și a celorlalți antifasciști germani, apoi cu lupta poporului chinez împotriva agresiunii japoneze. Tot acum, poporul român, sub conducerea partidului comunist, înfierînd actele de agresiune fățișă ale Germaniei hitleriste, a protestat împotriva anexării Austriei, în martie 1938, și a invadării Cehoslovaciei de către trupele naziste în toamna aceluiași an. Uriașul val de proteste împotriva cotropirii întregii Cehoslovacii, în martie 1939, împotriva invadării Albaniei de către Italia fascistă, în aprilie 1939, sprijinirea refugiaților polonezi care, în urma atacării Poloniei, în toamna anului 1939, de către Wermachtul nazist, au trecut prin țara noastră, sînt acte care se înscriu cu prestigiu în lupta Partidului Comunist Român contra fascismului pe plan internațional.

Consecvent politicii sale de apărare a independenței naționale și a integrității teritoriale a țării, partidul comunist, s-a ridicat cu hotărîre, în anul 1940, împotriva odiosului dictat de la Viena, atrăgînd masele din întreaga țară în protestul împotriva nedreptății făcută poporului român de către Germania nazistă și Italia fascistă. În timpul acestor uriașe demonstrații, masele populare au restabilit unele drepturi și libertăți, printre care cele mai de seamă erau dreptul de întrunire și libertatea cuvîntului.

O dată cu instaurarea dictaturii militaro-fasciste, formele de acțiune împotriva hitlerismului devin și mai intense și mai frecvente. Partidul comunist, avertizînd poporul român, în septembrie 1940, asupra pericolului grav care amenința însăși ființa noastră națională, chema la luptă pentru înlăturarea dictaturii antonesciene. Rezistența antifascistă, organizată și condusă de comuniști, s-a transformat, în scurt timp, într-o puternică mișcare de masă, reușind să antreneze masele populare, precum și diferite organizații și cercuri politice în lupta împotriva înrobirii țării Germaniei naziste, împotriva participării României la războiul hitlerist. Astfel, s-a constituit, din inițiativa Partidului Comunist Român, în anul 1943, Frontul patriotic antihitlerist, care a dat un nou impuls rezistenței antifasciste.

În condițiile creșterii stării de spirit antifasciste în rîndurile maselor, Partidul Comunist Român a asigurat în această luptă rolul conducător al proletariatului, singura clasă consecvent revoluționară.

Continuînd acțiunea întreprinsă, încă în toamna anului 1943, în vederea realizării unității de acțiune a clasei muncitoare, Partidul Comunist Român a intensificat contactul cu Partidul social democrat. Cu toate greutățile ce existau datorită prezenței trupelor germane pe teritoriul țării, cu toate că Gestapoul și siguranța procedau cu cruzime împotriva oricăror nemulțumiri față de situația în care fusese adusă țara, Frontul Unic Muncitoresc se realizează la sfîrșitul lunii aprilie 1944.

În vara anului 1944, Partidul Comunist Român, continuînd acțiunea de coalizare a tuturor forțelor, stabilește înțelegeri cu o grupare liberală și cu cercurile palatului regal, care vedeau imposibilitatea găsirii unei soluții de ieșire din criză fără comuniști. Aceasta a făcut ca și conducătorii partidului național-țărănesc și național-liberal, de teama de a nu rămîne în afara evenimentelor, să accepte un acord cu partidul comunist și partidul social democrat. Se formează, astfel, în iunie 1944, Blocul partidelor democratice, care prevedea înlăturarea regimului de dictatură și înlocuirea lui cu un regim constituțional, ieșirea României din Axă și eliberarea țării de ocupația germană, alăturarea țării coaliției Națiunilor Unite, restabilirea independenței și suveranității naționale.

Pregătirea insurecției naționale antifasciste relevă cu pregnanță capacitatea organizatorică și politică a partidului comunist, modul cre-

ator în care a aplicat principiile marxism-leninismului la condițiile țării noastre, supleţea tacticii sale. Crearea unor alianțe largi, care porneau de la clasa muncitoare, ajungînd pînă la monarhie, reprezintă un exemplu unic în istoria luptelor revoluționare.

În fața precipitării evenimentelor pe plan internațional, în fața iminentei înfrîngeri a Germaniei naziste, Partidul Comunist Român a intensificat acțiunile de pregătire a insurecției. Pregătită în amănunțime, ținîndu-se seama de raportul de forțe pe plan intern, cît și de evenimentele pe plan internațional, Partidul Comunist Român a considerat că se putea trece la înfăptuirea insurecției naționale antifasciste.

Victoria istorică a insurecției antifasciste naționale, care a dus la eliberarea țării de sub jugul fascist, a asigurat recucerirea și consolidarea independenței și suveranității țării, a subliniat capacitatea poporului român de a-și putea rezolva problemele fundamentale cerute de momentul istoric. „Insurecția armată, sublinia, în acest sens, tovarășul Nicolae Ceaușescu, a fost rodul acțiunii unite a celor mai largi forțe politice naționale, armatei, formațiunilor patriotice, al adeziunii depline la lupta antifascistă a maselor populare. În înfăptuirea acestui act de importanță crucială pentru destinele României rolul hotărîtor l-au avut clasa muncitoare și avangarda sa revoluționară, Partidul Comunist Român" [2].

Armata română, întorcînd armele împotriva Germaniei naziste, a contribuit la dezorganizarea și apoi la înfrîngerea armatelor fasciste din sud-estul Europei, ajutînd, astfel, la scurtarea duratei războiului. Luptînd în comun cu ostașii sovietici, ostașii români, după eliberarea întregului teritoriu al țării, au contribuit la eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei. Prin uriașe eforturi materiale și grele jertfe, poporul român și-a adus astfel contribuția de preț la zdrobirea definitivă a nazismului. În aceste lupte grele, cu un dușman care amenința întreaga omenire cu distrugere și moarte, s-a cimentat prietenia dintre ostașii români și sovietici, dintre poporul român și popoarele Uniunii Sovietice.

Participarea României la războiul împotriva Germaniei naziste a fost o continuare a luptei antifasciste și antiimperialiste a întregului popor, strîns legată de lupta pentru asigurarea independenței și suveranității naționale redobîndite prin insurecție. Victoria insurecției naționale antifasciste de la 23 August 1944, organizată și condusă de Partidul Comunist Român, a contribuit nu numai la eliberarea națională ci a creat, totodată, condițiile pentru înlăturarea definitivă a claselor exploatatoare din viața politică. *Faptul că revoluția democrat-populară s-a dezvoltat nemijlocit din mișcarea antifascistă a întregului popor* a avut o deosebită importanță pentru lărgirea bazei social-politice, pentru antrenarea în jurul clasei muncitoare a tuturor forțelor progresiste ale națiunii. Înfrîngerea definitivă a Germaniei naziste a înlăturat po-

---

[2] Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de al X-lea Congres al Partidului Comunist Român*, Editura politică, București 1969, p. 6—7.

sibilitatea sprijinirii rămăşiţelor fasciste din interior, a celor mai reacţionare cercuri ale burgheziei şi moşierimii. Victoria asupra hitlerismului avea, astfel, menirea să ajute lupta revoluţionară a maselor împotriva reacţiunii interne, în vederea instaurării şi consolidării cuceririlor obţinute de popor prin uriaşa sa ridicare insurecţională.

După victoria insurecţiei naţionale, Partidul Comunist Român, ţinînd seama atît de condiţiile interne, cît şi de cele externe în care se desfăşura procesul revoluţionar, a militat cu hotărîre pentru unirea tuturor forţelor sociale capabile să ducă revoluţia înainte.

Creşterea rolului conducător al clasei muncitoare în revoluţie, organizarea sindicatelor, a tineretului, a femeilor, a intelectualităţii, activizarea politică a maselor ţărăneşti, găsirea formelor organizatorice de luptă a maselor largi populare au creat premisele necesare pentru unirea în jurul clasei muncitoare, şi sub conducerea sa, a tuturor partidelor şi forţelor democratice interesate în desăvîrşirea procesului revoluţionar.

Revoluţia din România demonstrează faptul că politica marxist-leninistă a Partidului Comunist Român, de realizare a unui larg front de alianţe, a avut un caracter profund democratic, reuşind să atragă în luptă forţe şi categorii sociale, din cele mai diferite, interesate în transformări economice şi sociale. Coalizarea tuturor forţelor patriotice în cadrul Frontului Naţional Democrat, sub conducerea Partidului Comunist Român, a determinat posibilitatea izolării şi îndepărtării definitive a partidelor burghezo-moşiereşti din viaţa politică a ţării, a consolidat victoria revoluţiei.

Urmărind întărirea permanentă a rîndurilor sale, creşterea influenţei politice şi ideologice, Partidul Comunist Român a reuşit să stăpînească toate formele şi laturile activităţii sociale, pentru înlocuirea unei forme de luptă cu alta, în funcţie de etapele revoluţiei.

Instaurarea la 6 martie 1945, a primului guvern democratic din istoria ţării, cîştigarea bătăliei alegerilor din noiembrie 1946, înlăturarea din guvern, în noiembrie 1947, a ultimilor reprezentanţi ai burgheziei, abolirea monarhiei şi proclamarea Republicii în luna decembrie a aceluiaşi an au confirmat justeţea tacticii marxist-leniniste, aplicată în mod creator la condiţiile concrete ale ţării noastre de către Partidul Comunist Român. Conducerea activităţii revoluţionare a maselor de către partidul comunist a asigurat victoriile de importanţă istorică obţinute pas cu pas în lupta împotriva reacţiunii, pentru instaurarea puterii populare şi construcţia societăţii socialiste.

Revoluţia şi construcţia socialismului au avut drept obiectiv fundamental edificarea noii orînduiri, ceea ce impunea lichidarea insuficientei dezvoltări economice a ţării noastre, transformarea României într-o ţară care să dispună de o industrie dezvoltată şi de o agricultură modernizată. Numai realizarea unui asemenea program de dezvoltare a României putea să ducă la făurirea acelor premise de ordin

obiectiv, care să asigure, în mod real, creşterea nivelului de trai al poporului român, înaintarea lui pe calea progresului economic şi social.

Sarcina politică imediată, de rezolvarea căreia depindea înfăptuirea întregului program de construire a socialismului, era realizarea unităţii clasei muncitoare în cadrul unui singur partid marxist-leninist. Făurirea partidului unic al clasei muncitoare, în februarie 1948, a reprezentat, subliniază tovarăşul Nicolae Ceauşescu, „o necesitate obiectivă a dezvoltării revoluţiei în ţara noastră, asigurînd condiţiile pentru înfăptuirea cu succes a misiunii istorice a proletariatului — de clasă conducătoare în revoluţia şi construcţia socialistă". [3]

Cel de-al VI-lea Congres al partidului nostru a elaborat, totodată, direcţiile de dezvoltare economică şi culturală a ţării, care aveau în vedere industrializarea şi transformarea regiunilor patriei în puternice centre economice, cooperativizarea agriculturii, dezvoltarea ei intensivă şi multilaterală, înflorirea vieţii culturale şi ştiinţifice. Realizarea acestui vast program a dus la transformări structurale în viaţa României contemporane. Faptul este concretizat în dinamica dezvoltării ţării pe drumul socialismului, punîndu-se în centrul atenţiei industrializarea, singura cale eficientă care putea să asigure, şi a asigurat, întaintarea continuă a României spre progres şi civilizaţie. Trecerea principalelor mijloace de producţie din industrie, la 11 iunie 1948, în mîinile poporului, a determinat crearea unui puternic sector socialist în economie. Aceasta a permis trecerea la dezvoltarea planificată a economiei naţionale, element hotărîtor al asigurării progresului general al României.

O latură esenţială a industrializării României a constituit-o electrificarea, valorificarea resurselor energetice ale ţării. În cadrul politicii de industrializare, concepută într-o largă perspectivă, un accent deosebit s-a pus pe dezvoltarea cu prioritate a industriei grele. Ea a asigurat şi asigură, în continuare, dotarea cu instalaţii şi utilaje a fabricilor, transporturilor, industriei de larg consum, cît şi a mecanizării şi chimizării agriculturii. Datorită politicii consecvente a Partidului Comunist Român, de industrializare a ţării, au crescut forţele de producţie, care au fost repartizate raţional pe întreg cuprinsul ţării. Producţia industrială, care s-a dublat, în medie, la fiecare cinci ani era, în anul 1970, de 17 ori mai mare decît în anul 1938 şi de peste 11 ori mai mare decît aceea din anul 1950. Ritmul mediu anual de creştere a producţiei industriale a fost, în cincinalul 1966—1970, de 11,8%.[4] Înfăptuirea planurilor decenale de electrificare a ţării a creat

---

[3] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la sesiunea jubiliară a Marii Adunări Naţionale consacrată celei de a XXV-a aniversări a eliberării patriei de sub jugul fascist*, Editura politică, Bucureşti, 1969, p. 25.

[4] *Comunicat cu privire la îndeplinirea planului de dezvoltare economico-socială a Republicii Socialiste România în perioada 1966—1970*, Editura politică, Bucureşti, 1971, p. 8.

posibilitatea ca România să producă, la sfîrșitul anului 1970, 31,5 miliarde Kwh, față de 1,1 miliarde în anul 1938.

Dezvoltarea industriei a permis României să-și consolideze legăturile economice cu alte țări, să devină un partener căutat pe piața mondială. Ea acordă asistență tehnică și oferă utilaj complet pentru fabrici în țări ca Iran, India, R.A.U., Afganistan, etc. În același timp, progrese însemnate au fost înregistrate în domeniul industriei de larg consum.

O altă problemă social-economică de importanță majoră a fost problema agrară. În elaborarea și înfăptuirea politicii de transformare a agriculturii, Partidul Comunist Român a pornit, înainte de toate, de la particularitățile agriculturii românești, caracterizată, printre altele, prin existența unei puzderii de gospodării țărănești mici, cu slabă productivitate, incapabile să asigure dezvoltarea forțelor de producție la sate, în funcție de cerințele economiei și ale consumului populației, de cuceririle științei și tehnicii moderne.

Elaborat în anul 1949, și completat ulterior în hotărîrile partidului comunist, planul de cooperativizare a agriculturii a dus la reorganizarea agriculturii României, prin trecerea de la formele inferioare ale cooperației la formele ei superioare. Datorită politicii științifice a Partidului Comunist Român, masele de țărani, care reprezentau peste două treimi din populația țării, au fost atrase pe făgașul socialismului, trecînd de la mica lor gospodărie, bazată pe o tehnică înapoiată, la mari cooperative agricole de producție, înzestrate cu un mare număr de mașini agricole moderne. Reorganizarea producției și a relațiilor sociale la sate a permis creșterea continuă a producției agricole, factor de seamă în echilibrarea economiei naționale, în satisfacerea nevoilor de consum.

Sprijinirea țărănimii de către statul socialist, prin importante mijloace materiale a determinat victoria socialismului la sate. Astfel, numai în cincinalul trecut s-au investit în agricultură peste 37 miliarde lei. Agricultura României dispunea la sfîrșitul anului 1970 de 107,5 mii de tractoare și 50,2 mii de alte mașini. Suprafața arabilă revenea, în medie, pe un tractor, în anul 1970, la 91 ha, față de 121 ha în anul 1965.

Făurirea modului de producție socialist a fost însoțită de adînci transformări în domeniul social-cultural. Învățămîntul a fost reorganizat pe baze științifice, procesul instructiv adaptat cerințelor dezvoltării contemporane a științei și tehnicii. Știința și cultura românească, cu bogate tradiții, a dobîndit realizări tot mai mari prin perfecționarea și îndrumarea activității de cercetare științifică și de formare a cadrelor. În același timp s-a acordat o atenție deosebită răspîndirii culturii în rîndurile maselor largi ale poporului. Întărirea legăturilor științifice și culturale ale României cu alte țări au permis intensificarea schimbului de valori culturale. Socialismul a creat condiții necesare înfloririi

continue a culturii naţionale, la baza căreia stă ideologia marxist-leninistă.

Avîntul general al modului de producţie socialist s-a manifestat prin consecinţe imediate asupra nivelului de trai material şi cultural al poporului. Au sporit astfel veniturile salariaţilor şi ale ţărănimii. Veniturile provenind din salarii au crescut, în anul 1970, cu mai mult de 50%, faţă de 1965. În urma creşterii cheltuielilor social-culturale de la bugetul statului, veniturile suplimentare ale unei familii au crescut de la 3.600 lei în 1965, la 5500 în anul 1970.[5] A crescut numărul de locuinţe în oraşe şi la sate, atingînd cifra de aproape 660.000, dintre care 334.000 din fondurile statului sau cu credite acordate de stat.[6] Au fost construite mii de şcoli, aşezăminte culturale, instituţii de ocrotire a sănătăţii.

Transformările din domeniul politic şi economic au determinat adînci prefaceri şi în cadrul structurii de clasă a României. Dispariţia claselor exploatatoare a fost însoţită de schimbări substanţiale în noua structură socială, cît şi în interiorul claselor sociale existente în socialism. Forţa socială care a avut rolul hotărîtor în înfăptuirea procesului de edificare a socialismului în patria noastră a fost alianţa clasei muncitoare cu ţărănimea, sub conducerea Partidului Comunist Român. „Unitatea de nezdruncinat a muncitorilor, ţăranilor, intelectualilor, a tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naţionalitate, este forţa care asigură trăinicia de granit a orînduirii noastre, progresul şi prosperitatea patriei"[7]. Orînduirea socialistă a asigurat poporului român, într-un timp scurt, un înalt grad de dezvoltare neîntîlnit în istoria sa.

Edificarea noii orînduiri a fost însoţită nu numai de statornicirea ci şi de dezvoltarea, sub toate aspectele, şi în mod permanent, a democraţiei socialiste.

În concepţia Partidului Comunist Român, făurirea socialismului şi comunismului nu poate fi concepută fără participarea crescîndă şi efectivă a tuturor cetăţenilor ţării la complexa operă de guvernare. Acest fapt derivă din drepturile şi libertăţile pe care socialismul le conferă, şi care asigură respectarea demnităţii umane şi afirmarea pe multiple planuri a personalităţii. Importanta prevedere a Constituţiei Republicii Socialiste România, egalitatea în drepturi a tuturor cetăţenilor, fără deosebire de naţionalitate, rasă, sex sau religie este garantată de statul socialist. Spre deosebire de vechea orînduire, în socialism poziţia persoanei este determinată de capacitatea şi munca prestată, de contribuţia adusă la edificarea noii societăţi.

---

[5] *Ibidem*, p. 49.

[6] *Ibidem*, p. 55.

[7] Nicolae Ceauşescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluţionare şi democratice a poporului român, al tradiţiilor mişcării muncitoreşti şi socialiste din România*, Editura politică, Bucureşti, 1966, p. 62.

Moment de seamă în evoluția României pe drumul construirii socialismului, cel de al IX-lea Congres al Partidului Comunist Român, din 1965, are meritul că a elucidat o serie de probleme de ordin teoretic și practic, de mare însemnătate pentru înaintarea țării noastre în direcția edificării societății socialiste multilateral dezvoltate. La Congres a fost elaborat un amplu program de dezvoltare a țării noastre, care s-a înfăptuit cu succes, ceea ce a determinat ridicarea întregii activități economice și social-culturale pe o treaptă nouă, superioară. Aceste măsuri se refereau, în principal, la perfecționarea conducerii și planificării economiei naționale, la perfecționarea metodelor de organizare și conducere a vieții sociale și de stat, la îmbunătățirea organizării administrativ teritoriale a țării.

Etapa de experiență și realizări parcursă de România socialistă a făcut posibil, în 1969, în cadrul celui de al X-lea Congres al Partidului Comunist Român, să se elaboreze, pe baza unei ample analize a actualei etape de dezvoltare a țării, un complex program de dezvoltare a societății românești în următorul deceniu. Obiectivul fundamental al acestui program, îl constituie dezvoltarea și perfecționarea continuă a bazei materiale a țării, făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate.

Manifestîndu-se tot mai mult ca forță conducătoare în societate, Partidul Comunist Român, acționează ferm pentru crearea premiselor în vederea înfăptuirii acestui țel major, concretizat în planul cincinal 1971—1975 și în liniile de perspectivă a dezvoltării economiei naționale pînă în anul 1980. Acestea presupun creșterea intensivă a forțelor de producție, făurirea unei economii avansate, a unei industrii și agriculturi moderne, dezvoltarea continuă a științei, învățămîntului și culturii, factori de bază ai progresului și civilizației, crearea condițiilor în vederea ridicării bunăstării materiale și spirituale a tuturor oamenilor muncii, perfecționarea continuă a relațiilor de producție, a organizării societății, crearea cadrului organizatoric care să permită manifestarea în sfera vieții sociale a fiecărui cetățean, participarea activă a maselor populare la conducerea treburilor țării, adîncirea și perfecționarea continuă a democrației socialiste. Prin înfăptuirea programului stabilit de către Congresul al X-lea, se pun baze trainice trecerii treptate a Republicii Socialiste România spre comunism, societatea care va ridica omenirea pe noi trepte de civilizație atît materială cît și spirituală.

Parte componentă a procesului ascendent de dezvoltare a țării noastre, politica externă a partidului comunist și a statului socialist român reprezintă un factor activ al comunității internaționale. Ca membră a O.N.U., din decembrie 1955, România socialistă desfășoară o politică externă de pace, de dezvoltare a colaborării între popoare.

Țara noastră militează consecvent pentru respectarea dreptului fiecărui popor de a-și hotărî singur soarta, fără imixtiuni în treburile

sale interne, pentru respectarea suveranității, independenței naționale și egalității în drepturi. Republica Socialistă România a pus și va pune și în viitor în centrul politicii sale externe colaborarea, prietenia și alianța strînsă cu toate țările socialiste. Prin aceasta, România contribuie la dezvoltarea continuă a relațiilor de prietenie, alianță și colaborare multilaterală cu statele socialiste, de care este legată prin comunitatea de țel, construirea socialismului și comunismului.

Totodată, Republica Socialistă România desfășoară o vastă și susținută activitate de lărgire a colaborării, în toate domeniile: economic, politic, tehnico-științific, cultural cu toate statele lumii, pe baza principiilor coexistenței pașnice a statelor cu orînduiri sociale diferite. Fiind țară europeană, ea a pus și pune, un mare accent pe necesitatea asigurării păcii și securității pe continent. Prin această poziție, România își aduce contribuția la înfăptuirea unui deziderat major al contemporaneității. Țara noastră se pronunță pentru lichidarea blocurilor militare și a bazelor militare de pe teritorii străine, pentru instaurarea unui climat de destindere, de încredere și colaborare multilaterală între state.

Detașament activ al mișcării comuniste și muncitorești internaționale, Partidul Comunist Român și-a manifestat constant solidaritatea internațională cu clasa muncitoare, cu forțele progresiste din întreaga lume. Partidul Comunist Român militează neobosit pentru consolidarea și dezvoltarea sistemului mondial socialist, pentru dezvoltarea relațiilor principiale în cadrul mișcării comuniste și muncitorești internaționale, a depus și va depune toate eforturile pentru păstrarea celui mai de preț bun al clasei muncitoare — unitatea, pentru apărarea celui mai de preț bun al tuturor popoarelor — pacea.

Jumătatea de secol care s-a scurs de la înființarea Partidului Comunist Român, anii revoluției și construcției socialiste au reliefat în mod pregnant rolul său de forță politică conducătoare în istoria noastră contemporană. Partidul Comunist Român a știut să unească, pe baza politicii sale marxist-leniniste, eforturile creatoare ale întregului popor român în lupta împotriva claselor exploatatoare, în marea acțiune de construire a societății socialiste pe pămîntul României. Creșterea rolului conducător al partidului comunist s-a afirmat ca o necesitate imperioasă în dezvoltarea societății românești. Prezența activă a Partidului Comunist Român este permanent simțită în toate domeniile vieții noastre sociale. Ea se manifestă prin vasta acțiune de soluționare științifică a complexelor probleme ridicate de dezvoltarea impetuoasă a construcției socialiste. „Partidul Comunist Român, reliefa tovarășul Nicolae Ceaușescu, îndeplinește rolul de centru vital al întregului nostru sistem social. Funcționarea normală a aces-

tui centru reprezintă condiția sine qua non a dezvoltării continue a societății socialiste [8].

La aniversarea semicentenarului său, Partidul Comunist Român se poate bucura de marile realizări obținute de întregul nostru popor sub conducerea comuniștilor, realizări, care au atras admirația lumii întregi. Toate acestea dovedesc capacitatea Partidului Comunist Român de a da răspunsurile corespunzătoare cerute de specificul dezvoltării societății românești, de a realiza forța și trainicia orînduirii noastre socialiste. Conducerea poporului nostru de către Partidul Comunist Român, marile realizări contemporane s-au bazat pe fermitatea revoluționară îmbinată cu o tactică suplă, folosită în diferite faze ale procesului revoluționar și în etapa de construcție socialistă.

Fervoarea autentică ce caracterizează azi toate domeniile de activitate ale României socialiste apare tot mai pregnant ca rezultat al eforturilor Partidului Comunist Român, care a creat conștiința marilor imperative ale dezvoltării națiunii noastre socialiste și ale afirmării ei plenare pe tărîm internațional.

---

[8] Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de al X-lea Congres al Partidului Comunist Român*, Editura politică, București, 1969, p. 83.

DESPRE PROGRAMUL NAȚIONAL AL REVOLUȚIEI DE LA 1821.

150 ANI DE LA REVOLUȚIA NAȚIONALĂ CONDUSĂ DE TUDOR VLADIMIRESCU

DE

GH. PLATON

Poate nici unul din momentele eroice, numeroase în istoria poporului nostru, nu a avut ecouri atît de largi, îndelung repetate, ca mișcarea anului 1821. Începînd cu contemporanii acesteia și sfîrșind cu cei ai zilelor noastre, mulți s-au aplecat, plini de curiozitate și interes, asupra evenimentului încercînd să-i surprindă geneza, obiectivele și semnificația, precum și consecințele care și-au pus amprenta pe întreaga dezvoltare ulterioară a istoriei noastre naționale.

Această curiozitate și acest interes, care au generat, în cei 150 ani care s-au scurs de atunci, numeroase lucrări, aparținînd tuturor genurilor, sînt justificate de cel puțin doi factori. În primul rînd, evenimentul, considerat, pe drept, o adevărată *revoluție națională*[1], s-a desfășurat la confluența a două orînduiri, reprezentînd, ferm, punctul de plecare al istoriei noastre moderne. Este, poate, epoca cea mai bogată în fapte și semnificații, cînd transformările în direcția noului se operau într-o cadență uluitoare, cînd poporul român, trezit la conștiința de sine, se constituia în națiune, afirmîndu-și legitim veleitățile de viață națională liberă, într-un regim democratic, bazat pe „dreptate și slobozenie".

Transformările din economie și din gîndirea oamenilor, care afectau esențial raporturile dintre clase, făceau odioase și insuportabile exploatarea socială din interior și dominația națională, în toată varietatea formelor sale, impuneau, în mod necesar, o orientare în

[1] Cf. A. Oțetea, *Caracterul mișcării conduse de Tudor Vladimirescu ; răscoală sau revoluție*, „Studii", XX, nr. 4, 1967.

acord cu cerinţele reale ale progresului. Această necesitate stringentă era resimţită de clasele societăţii româneşti nu în manieră abstractă, ci în raport direct cu locul ce-l ocupa fiecare în procesul de producţie, în funcţie de interese materiale concrete.

Aspectul atît de complex şi multilateral al fenomenelor a oferit un cîmp larg de investigaţie acelora dintre cercetători care, studiind mişcarea din 1821, s-au străduit să desprindă din analiza caracterului acesteia, al programului forţelor participante sau din analiza legăturilor cu mişcările de eliberare din Balcani, constatări valabile pentru sensul de dezvoltare al societăţii româneşti.

În al doilea rînd, la fel ca şi evenimentul, şi în strînsă legătură cu acesta, fireşte, interesul de care am vorbit mai sus este justificat şi de personalitatea puternică şi singulară a conducătorului mişcării, Tudor Vladimirescu, care, potrivit expresiei lui N. Bălcescu, reprezenta „personificarea deşteptării noastre naţionale" [2].

Ţăranii din Ţara Românească îl numeau „Domnul Tudor" [3] iar cei din Transilvania „crăiuţul Todoraş" sau „Todoruţ" [4], văzînd în el instrumentul de realizare al idealului pentru care se arătau gata să-l urmeze pînă la sacrificiul vieţii: acea „dreptate şi slobozenie". Alţi contemporani l-au asemuit cu Masaniello [5], numindu-l chiar „Cromwell al ţării noastre" [6] Cu anumite excepţii, asupra cărora nu este cazul să stăruim aici, contemporanii, ca şi posteritatea, de altfel, au fost de acord, apreciind consecinţele imediate declanşate de mişcarea din 1821, că Tudor „prin lucrările sale şi prin jertfirea lui către patrie, a ridicat un drept al naţiei, călcat de o sută cincizeci de ani de Poarta otomană..." [7].

Dacă aria de investigaţie a fost largă, bogată în sensuri, la fel de bogate şi controversate au fost şi opiniile care definesc caracterul mişcării, sensul major al acesteia şi personalitatea conducătorului. Faptul apare firesc în condiţiile în care fenomenele caracteristice perioadei în discuţie, complexe şi contradictorii, erau abordate cu o optică ce friza, adeseori, interese vădite de clasă sau de natură politică.

---

[2] N. Bălcescu, *Scrieri istorice, politice şi economice*, ed. G. Zane, Buc., 1940, t. I_2, p. 160.

[3] Cf. Ilie Fotino, *Tudor Vladimirescu şi Alexandru Ipsilante în revoluţiunea de la 1821 supranumită zavera*, Buc., 1874, p. 14—15.

[4] A. Oţetea, *Ţăranii români din Ardeal şi mişcarea lui Tudor Vladimirescu*, „Studii", IX, nr. 6, 1956, p. 51—74.

[5] Expresia îi aparţine lui Laurençon. Vezi A. Oţetea, *Tudor Vladimirescu şi mişcarea eteristă, 1821—1822*, Buc., 1945, p. 88.

[6] Ştefan Scarlat Dăscălescu — lui îi aparţine aprecierea — considera că Tudor „avea ştofă de om mare dar timpul, locul şi mijloacele i-au lipsit". Cf. N. Iorga, *Un cugetător politic moldovean de la jumătatea secolului al XIX-lea. Ştefan Scarlat Dăscălescu*, „Analele Academiei Române, Memoriile secţiei istorice", seria a III-a, tom. XIII (1932).

[7] Mihai Cioranu, *Revoluţia lui Tudor Vladimirescu*, în N. Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mişcării lui Tudor Vladimirescu*, Buc., 1921, p. 320.

Indiferent de unghiul din care au fost abordate evenimentele și de sensul spre care au fost orientate discuțiile și concluziile, cercetările au reliefat numeroase și interesante puncte de vedere, repere noi și mai cu seamă, au redat circuitului științific un imens material documentar, deosebit de prețios.

Nu avem deloc intenția, în limitele ce ne sînt rezervate aici, să analizăm în manieră critică aportul istoriografiei, în ansamblul ei, la lămurirea importantului eveniment ce formează obiectul atenției noastre. Au făcut-o alții, cu suficientă înțelegere și claritate [8]. De altfel, lucrările din ultimul sfert de veac, mai ales, aproape fără excepție, pentru a-și defini aportul, au analizat, critic și combativ, valoarea istoriografiei de gen anterioară eliberării.

Trebuie remarcat că noua noastră istoriografie, călăuzită de concepția marxist-leninistă, a realizat progrese remarcabile pe drumul cunoașterii tot mai depline a evenimentului, în întreaga sa plenitudine. Cercetările sistematice a arhivelor interne precum și investigațiile fructuoase din unele arhive străine au lărgit considerabil baza documentară, lămurind sau reliefînd numeroase aspecte și fapte. Documentele, cărora li s-au adăugat izvoare narative necunoscute [9], au constituit baza pentru elaborarea unor numeroase studii de interes general sau particular.

Au putut fi studiate, cu rezultate mai cuprinzătoare, principalele aspecte sociale ale mișcării din 1821 : participarea țăranilor și adeziunea populației orășenești [10], componența armatei revoluționare, al cărei conducător era Tudor Vladimirescu [11], participarea și rolul boierilor în evenimentele de la 1821 [12] ș.a. De asemenea, prin lucrări speciale sau ocazionale, au fost reliefate cauzele și însemnătatea evenimentului [13],

---

[8] Vezi, în acest sens, de pildă, N. Corivan, *Tudor Vladimirescu și istoricii români A. D. Xenopol, N. Iorga, E. Vîrtosu, I. C. Filitti, D. Bodin, A. Oțetea*, „Studii și cercetări istorice", Iași, vol. XX, 1947, p. 96—113.

[9] *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. I—V (vol. I—III, *Documente interne*, vol. IV, *Eteria în Principatele Române*, vol. V, *Izvoare narative*), sub redacția acad. A. Oțetea, Buc., 1959—1962 (În continuare, *Documente...*).

[10] I. Neacșu, *Participarea satelor din Oltenia la răscoala din 1821*, „Studii", XI, nr. 2, 1958, Ioana Cristache-Panait, *Orașul București și răscoala poporului din 1821*, Buc. 1960 Vezi și C. Șerban, *Aspecte din lupta orășenilor din Țara Românească și Moldova împotriva asupririi feudale în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea*, „Studii", XIII, nr. 6, 1960, XIV, nr. 3, 1961.

[11] I. Neacșu, *Oastea pandurilor condusă de Tudor Vladimirescu în răscoala din 1821*, „Studii și referate privind istoria României", vol. II, Buc., 1954, *Lista cu numele pandurilor și căpeteniilor lor care au participat la răscoală sub conducerea lui Tudor Vladimirescu (Componența lor socială, completată cu date biografice) și un extras statistic nominal cu componența socială a 116 căpetenii de panduri*, „Studii și materiale de istorie modernă", vol. I, Buc., 1957.

[12] N. Adăniloaie, *Boierii și răscoala condusă de Tudor Vladimirescu*, Soc. de științe istorice și filologice, Buc., 1956.

[13] N. Adăniloaie, *140 de ani de la răscoala condusă de Tudor Vladimirescu*, „Studii", XIV, nr. 3, 1961, V. Maciu, *Însemnătatea istorică a lui Tudor Vladimirescu*,

raporturile cu mişcările de eliberare din Peninsula Balcanică, cu Eteria în special [14]. În măsură egală, au fost consemnate aspectele militare ale mişcării [15].

Trecînd peste alte încercări, generate de acelaşi interes pe care evenimentul îl suscită mereu [16], trebuie să amintim că printre exegeţii mişcării din 1821 doi s-au impus, cu prestigiu, în istoriografia noastră. Amintim, în primul rînd, pe Emil Vîrtosu; acesta şi-a dedicat o mare parte a vieţii studiului problemei, căreia i-a consacrat numeroase lucrări. Ultima, *Despre Tudor Vladimirescu şi revoluţia de la 1821*, apărută în 1947, reprezintă o reevaluare a principalelor date, în lumina unor fapte şi informaţii noi.

Profesorul Andrei Oţetea, la rîndul său, de la prestigioasa dar nu mai puţin discutata sa lucrare *Tudor Vladimirescu şi mişcarea eteristă, 1821—1822*, apărută în 1945, şi pînă la cea din 1967, *Caracterul mişcării conduse de Tudor Vladimirescu: răscoală sau revoluţie* [17], a înscris în istoriografia problemei numeroase lucrări [18] care, lărgind perspectiva, întregesc, în acelaşi timp, conturul acestui important moment al istoriei noastre naţionale. Titlul ca şi problematica acestui ultim şi interesant studiu verifică, o dată mai mult, actualitatea evenimentului, căruia

---

„Studii", IV, nr. 3, 1951, Manea Mănescu, *Cauzele răscoalei poporului condusă de Tudor Vladimirescu. Încercare de sociologie istorică*, Ploieşti, 1946. Vezi şi S. I. Gîrleanu, *Răscoala populară condusă de Tudor Vladimirescu (1821)*, Ed. ştiinţifică, Buc., 1966.

[14] Nestor Camariano, *Despre organizarea şi activitatea Eteriei în Rusia înainte de răscoala din 1821*, „Studii şi materiale de istorie modernă", vol. II, Buc., 1960, *Tudor Vladimirescu în lumina unor documente din arhivele din Viena*, „Studii", XVI, nr. 3, 1963, *Les rélations de Tudor Vladimirescu avec l'Hétairie avant la révolution de 1821*, „Balkan Studies", vol. 6, nr. 1, Tessaloniki, 1965, p. 139—164, *Planurile revoluţionare ale eteriştilor din Bucureşti şi colaborarea lor cu Tudor Vladimirescu*, „Studii", XX, nr. 6, 1967.

[15] Dan Berindei şi Traian Mutaşcu, *Aspecte militare ale răscoalei poporului din 1821*, Buc., ed. militară, 1962. În realitate, cartea încearcă să răspundă, integral, tuturor problemelor ridicate de evenimentele revoluţionare din anul 1821.

[16] Un deosebit interes prezintă studiul lui Mircea Radu, *Răscoala din 1821 şi logica istoriei*, „Romanoslavica", 10, 1964, p. 243—274. Cu un ascuţit spirit de observaţie, autorul propune interpretări ce merită să reţină atenţia, singularizîndu-se, oarecum, printre cercetătorii problemei.

[17] *Loc. cit.*

[18] Vezi, de pildă, *Ţăranii români din Ardeal şi mişcarea condusă de Tudor Vladimirescu*, „Studii", IX, nr. 6, 1956, p. 51—74, *Valoarea documentară a memoriilor lui I. P. Liprandi* (Pe marginea articolului *O lucrare inedită despre mişcarea revoluţionară de la 1821 din ţările române*, publicată de Al. Vianu şi S. Iancovici în nr. 1 din 1958 al revistei „Studii"). „Studii", XI, nr. 3, 1958, p. 77—92, *Legenda expatrierii lui Tudor Vladimirescu după pacea de la Bucureşti (1812)*, „Revista arhivelor", II, 1959, nr. 2, p. 77—83, *140 ani de la răscoala condusă de Tudor Vladimirescu*, „Lupta de clasă", XLI, 1961, 5 mai, p. 41—58, *L'insurection de 1821 dans les Principautés danubiennes*, „Revue Roumaine d'Histoire", I, 1962, nr. 1, p. 77—98, *L'hétairie d'il y a cent cinquante ans*, „Balkan Studies", vol. 6, nr. 1, Tessaloniki, 1965, p. 249—264, *Sfînta Alianţă şi insurecţia eteristă din 1821*, „Revista română de studii internaţionale", I, 1966, p. 113—128.

timpul i-a sporit continuu valoarea, adăugîndu-i sensuri și semnificații noi. Departe de a fi epuizată, problematica, mereu actuală și pasionantă, invită la reflectare. Ea oferă satisfacție deplină cercetătorului istoriei și prilej de întărire a sentimentului național, atit de generos afirmat în toate paginile mișcării.

Acum, după 150 ani, *revoluția națională* de la 1821 își dezvăluie din nou, cu aceeași prospețime, funcția de izvor generator al conștiinței și mîndriei naționale. Sînt actuale aprecierile contemporanului care, dintr-o perspectivă care numără abia cinci ani, evalua în următorii termeni semnificația majoră a evenimentului :

„O anule cu leatul 1821 ! Tu cu adevărat, prin intrarea-ți, de ai și pricinuit Românilor amărăciune, dar deodată și deșteptare ; Lunile tale academii s-au închipuit pentru Români, zilele tale învățături..., ceasurile tale dascăli..., iar minuturile tale, ca niște sori luminători s-au înfipt în simțurile Românilor !

Drept aceea, fieșcare trup carele poartă într-însul suflet românesc, este dator ție să-ți hărăzească cele mai dulci minuturi ale vieții sale ... " [19].

*

În afara caracterului său omagial, lucrarea în cuprinsul căreia ne formulăm observațiile, urmărește să sublinieze, mai puternic, unele fapte asupra cărora, după părerea noastră, nu s-a stăruit în măsură suficientă în literatura de specialitate consacrată anului 1821. Aceasta se referă la programul național al revoluției.

Deși nu aceasta reprezintă obiectul principal al cercetării noastre, trebuie să ne precizăm, din capul locului, acordul cu ultimele încheieri la care academicianul Andrei Oțetea a ajuns, în legătură cu evenimentele de la 1821 [20].

Mișcarea al cărei conducător a fost Tudor Vladimirescu este, cu adevărat, o *revoluție națională.* Aceasta nu numai pentru faptul că simptomele situației revoluționare, considerate ca fiind caracteristice perioadei prerevoluționare, existau în plenitudinea lor în societatea românească a vremii ; nu numai pentru că moșnenii puteau să reprezinte clasa de mijloc, care nu avea încă suficientă vigoare economică și ideologică în cele două Principate.

Reflectînd conștiința națională, produs obiectiv al dezvoltării societății românești, mișcarea din 1821 i-a determinat sensul de dezvoltare, i-a precizat obiectivele, orientînd mișcarea națională care, la jumătatea secolului avea să definească precis contururile națiunii române.

---

[19] Apud. E. Vîrtosu, *Tudor Vladimirescu. Glose, fapte și documente noi (1821)*, Buc., 1927, p. 5.

[20] A. Oțetea, *Caracterul mișcării conduse de Tudor Vladimirescu ; răscoală sau revoluție, loc. cit.*

Dacă nu prin claritatea programului și forțele motrice, prin orientare, prin concentrarea tuturor forțelor sociale și prin obiectivele generale, spre rezolvarea cărora tindea societatea în întregul ei, mișcarea din 1821 este, fără putință de tăgadă, o revoluție. Ea a reprezentat, așa cum s-a mai observat, prilejul care a verificat acuitatea crizei sistemului feudal, profunzimea contradicțiilor, inconsistența regimului în ansamblul său. În același timp, a trasat, cu fermitate, drumul dezvoltării ulterioare, care nu putea fi altul decît cel național și democratic.

Avînd drept rezultat, după expresia lui N. Bălcescu, constituirea „partidei naționale", ridicarea lui Tudor a contribuit la „deșteptarea națiunii" [21].

A fost o revoluție nedesăvîrșită dar nu o simplă insurecție ratată. Caracterul revoluției nu este imprimat doar de loviturile pe care forța armată le dă regimului. Ridicarea armată este un aspect al revoluției, instrumentul de realizare a obiectivelor acesteia. În societatea românească a vremii se desfășura atunci o revoluție care cuprinsese sau era pe punctul de a cuprinde toate sectoarele acesteia.

Mișcarea din 1821 nu a determinat, pur și simplu, transformările revoluționare, ci, fiind ea însăși o expresie a prefacerilor revoluționare structurale din societatea românească, a grăbit, a maturizat procesul transformărilor revoluționare.

Sînt argumente care pledează în sprijinul reconsiderării propuse de academicianul A. Oțetea. Aceasta nu reprezintă o încercare de a include în cadrul unor tipare convenționale evenimentele și fenomenele caracteristice societății românești la începutul deceniului al treilea al secolului trecut. Dimpotrivă, este o reconsiderare la baza căreia se află adevărul istoric. Și apoi, păstrînd proporțiile și făcînd rezervele corespunzătoare, istoria Europei, contemporană cu cea a revoluției românești de la 1821, ne oferă exemple care confirmă veracitatea unei interpretări orientate în această direcție. De asemenea, în majoritatea lor, contemporanii, ca și Marx, de altfel, califică mișcarea din 1821 drept o revoluție [22].

Revenind la punctul principal al preocupărilor noastre, la care ne-am referit mai sus, se cuvine să relevăm un fapt, de la care trebuie să pornim în analiza ce dorim s-o întreprindem.

În general, toți acei care, din anumite motive, au stăruit asupra epocii sau doar asupra unor probleme caracteristice acesteia, cu foarte rare excepții [23], au trebuit să admită profundul caracter social al miș-

---

[21] N. Bălcescu, *loc. cit.*, p. 119.

[22] A. Oțetea, *Caracterul mișcării conduse de Tudor Vladimirescu...*, *loc cit.*, p. 679.

[23] Într-un oarecare sens, I. C. Filitti reprezintă o asemenea excepție, subliniind, în una din ultimele sale lucrări, caracterul exclusiv național al mișcării din 1821. Temeiurile acestei atitudini, de altfel, sînt ușor de explicat. Cf. *Tudor Vladimirescu (rostul răscoalei lui)*, Buc., 1937.

cării. În această privință, lucrurile erau atît de clare încît orice subterfugiu nu putea schimba cu nimic fondul problemei. Atît desfășurarea mișcării cît și obiectivele incluse în documentele programatice — antifeudale în esența lor — sînt cît se poate de concludente în această privință.

Neputînd nega lupta maselor și evidența obiectivelor acesteia, istoricii sau contemporanii interesați sau angajați prin poziția lor de clasă, fie că au denigrat, atunci cînd nu aveau argumente pentru falsificarea realității, fie că i-au îngustat sfera sau i-au negat eficiența și oportunitatea. Toți au condamnat cu severitate pe „apostații" care au îndrăznit să se ridice împotriva ordinei constituite.

În egală măsură, caracterul național al mișcării a fost unanim recunoscut. În tratarea acestei probleme însă, cîmpul denaturărilor a fost mult mai larg. Lipsa documentării corespunzătoare, la care s-a adăugat, firește, poziția clasei de pe care se scria, a determinat formularea unor încheieri în dezacord total cu realitatea și cu adevărul istoric. Faptele sînt cunoscute.

Noua noastră istoriografie a demonstrat, cu convingere și fermitate, adevărul că aspectul național al mișcării, caracterul național al acesteia, este determinat de lupta împotriva stăpînirii otomane și a regimului fanariot, expresie politică a acesteia. Lucrul acesta apare atît de evident încît, practic, nu mai solicită nici un fel de demonstrare. El se desprinde ca un fir roșu din întreaga dezvoltare economică și socială a epocii și din toate evenimentele însemnate ale mișcării.

Consecințele jugului otoman, exprimat concret, mai ales, prin dominația politică și monopolul economic — acestea se materializau printr-o masivă extorcare fiscală, sub variate forme — atingeau și lezau, nemijlocit, interesele tuturor claselor și categoriilor sociale.

Sistemul politic fanariot prejudicia atît interesele politice ale boierilor cît și cele economice, rezultate din noua orientare a economiei pe făgașul producției de mărfuri. Părăsind rutina feudală și antrenați în procesul de schimb, boierii, stăpîni ai unor întinse domenii, nu puteau beneficia de toate marile avantaje care, firesc, ar fi putut fi fructificate într-un regim de stabilitate, în care exercitarea puterii politice putea să îngăduie consumul în interior a resurselor statului, să favorizeze noile interese și apetituri. Îndepărtată, în egală măsură, de la slujbele aducătoare de beneficii, boierimea pămînteană se arăta dispusă să lupte pentru restaurarea vechilor privilegii, cu care trebuia să înceapă noua organizare a societății românești.

Țăranii liberi și dependenți, zdrobiți sub povara regimului barbar de extorcare fiscală, introdus și patronat de fanarioți, suferind consecințele unei administrații venale și corupte, prestînd sarcini a căror cuantum creștea continuu, vedeau în înlăturarea jugului turcesc condiția esențială pentru instaurarea unui regim de libertate și dreptate socială.

Negustorii și meseriașii, la rîndul lor, lăsați la discreția aceluiași regim arbitrar, nu aveau posibilitatea să-și desfășoare talentul și spiritul de inițiativă.

Sub apăsarea regimului fanariot, forțele vii ale poporului erau sufocate, posibilitățile de dezvoltare, atît de generos oferite de solul românesc și de hărnicia și talentele locuitorilor acestuia, nu puteau fi transformate în tot atîtea realități.

La toate acestea se adăugau abuzurile turcești și, mai ales, consecințele anarhiei feudale care măcina Imperiul Otoman. Răzvrătindu-se împotriva autorității centrale, pașii din cetățile ce se învecinau cu Principatele, aflate la periferia Imperiului, sau cei din serhaturi, pustiau pămînturile românești, ucideau și robeau populația pașnică a satelor și orașelor. Invaziile repetate ale pazvangiilor sau ale adalîilor, la care se adăugau jafurile armatelor otomane regulate, venite, chipurile, în apărarea populației, secătuiau resursele productive și umane ale țării.

Martor al acestor jafuri pustiitoare, al cărei teatru era Oltenia în primele luni ale anului 1815, condamnînd incapacitatea regimului de a apăra viața și avutul locuitorilor, Tudor, în una din corespondențele sale, își exteriorizează profundul sentiment de revoltă. „O stăpînire cu așa țară mare în mînă — consemna el — și un lucru de nimic n-au putut popri, ci ne lăsară de ne prăpădirăm și ne stinserăm de tot..." [24]. „Eu numai cu pandurii țării — scria el puțin mai tîrziu — făr-de nici un ostaș străin, voi face de nu să va mișca o iarbă din pămîntul țării" [25].

În aceste împrejurări, sub imperiul acestor constrîngeri, deși interesele de clasă nu erau aceleași, iar finalul luptei era întrevăzut în manieră deosebită, toate clasele societății românești s-au găsit unite în lupta pentru înlăturarea stăpînirii otomane. Era limpede că aceasta constituia premisa esențială a progresului, a organizării statului pe baze noi, moderne.

Deci, pentru cel care cunoaște cauzele mișcării din 1821, interesele care au antrenat la luptă toate clasele și categoriile sociale sub steagul lui Tudor, pentru acel care surprinde principalele contradicții care se reliefează cu pregnanță în această perioadă de sfîrșit a feudalismului, de destrămare a lumii vechi, apare clar că țelurile antiotomane ale mișcării din 1821 ar fi putut să fie formulate, mai precis, chiar decît cele sociale, precizate atît în cele două documente principale cu caracter programatic: *Proclamația de la Padeș* și *Cererile norodului românesc*, cît și în arzurile către Poartă sau pașa din Vidin, cît și în

---

[24] *Documente* ... I, p. 89 (Scrisoarea către Glogoveanu, din ianuarie 1815).

[25] *Ibidem*, p. 91 (Scrisoarea din 5 februarie 1815). Pentru detalii asupra împrejurărilor, vezi I. Neacșu, *Revolta pandurilor din Decembrie 1814 — Februarie 1815*, „Studii", X, nr. 1, 1957, p. 133—142.

celelalte documente emanate din cancelaria lui Tudor [26]. Cu alte cuvinte, cunoașterea cauzelor mișcării și a principalelor probleme specifice perioadei de destrămare a feudalismului, conduce, în mod nemijlocit la înțelegerea luptei antiotomane.

Dacă rațiuni de natură tactică, necesitatea de a menține unitatea de acțiune, de a justifica ridicarea poporului, au impus limite programului social, în care revendicările sînt formulate într-o manieră atît de generală și de voalată, rațiuni și mai puternice dictau o atitudine rezervată față de Poartă. Așa cum s-a remarcat, de altfel, [27] într-o Europă în care Sfînta Alianță domnea cu autoritate, o revoluție menită să răstoarne ordinea constituită nu putea avea sorți de izbîndă. Maniera de desfășurare a acesteia, de afirmare și de realizare a dezideratelor trebuia să corespundă împrejurărilor interne și internaționale. Deci, dacă, firesc, în program, găsim unele minusuri, ele nu trebuie atribuite exclusiv inexistenței condițiilor materiale, unui anumit nivel de dezvoltare a ideologiei. Concluziile pot fi valabile numai cuprinzînd întregul complex al împrejurărilor în care s-a desfășurat revoluția națională de la 1821.

Dacă împrejurările nu au îngăduit formularea fermă și unitară a programului antiotoman al mișcării, așa cum am mai amintit și mai sus, orientarea națională a mișcării, în sensul luptei de eliberare de sub dominația Porții, se degajă evident din întreaga desfășurare a evenimentelor.

În primul rînd, integrarea organică a mișcării în cadrul general balcanic — legăturile cu Eteria, mai ales — probează, fără echivoc, împotriva cui era îndreptat ascuțișul ridicării în fruntea căreia se găsea Tudor Vladimirescu. Grija deosebită pentru organizarea armatei, pentru întărirea și păstrarea capacității de luptă, organizarea bazei de operații din Oltenia, întărirea mănăstirilor ca puncte de sprijin și rezistență, pregătirea marșului spre București, stabilirea și organizarea taberei de la Țințăreni sau măsurile pentru apărarea capitalei, vădesc, în egală măsură, aceleași obiective [28].

Pe aceeași linie se situează și măsurile ce aveau în vedere evacuarea satelor de pe linia Dunării, cooperarea cu răsculații bulgari [29] și încercarea de a stabili o largă colaborare cu Moldova [30]. De altfel, chiar arzurile înaintate Porții, care, în ultimă instanță, aveau drept

---

26 *Documente...*, I—II, *passim*.

27 Mircea Radu, *Răscoala din 1821 și logica istoriei, loc. cit.*, p. 266—268.

28 D. Berindei și Traian Mutașcu, *Aspecte militare ale răscoalei din 1821, passim*, I. Neacșu, *Oastea pandurilor condusă de Tudor Vladimirescu în răscoala din 1821, loc. cit.*

29 I. Neacșu, *Oastea pandurilor..., loc. cit.*, p. 1035 și *Documente...*, II, p. 56, 62, 87.

30 *Documente...*, II, p. 33. Ca „într-un glas — nota Tudor — să putem cîștiga deopotrivă dreptățile acestor prințipaturi, ajutîndu-ne unii pe alții". (Scrisoarea din 5 aprilie 1821).

obiectiv să îngăduie dezvoltarea mişcării nu să obţină concesii de la turci, reprezentau, într-o manieră sui generis, orientarea antiotomană a mişcării. Chiar scrise în limitele extreme ale decenţei pentru a nu leza susceptibilităţile Porţii, aceste documente, prin ele însele, constituiau un act de acuzare împotriva regimului fanariot, care genera şi întreţinea abuzurile şi silniciile care zdrobeau poporul.

Cînd intervenţia otomană nu a mai făcut necesare subterfugiile diplomatice, Tudor afirmă precis şi limpede, caracterul real al mişcării. Mărturia lui Chiriac Popescu este preţioasă în acest sens [31].

Deci, pentru a conchide asupra celor notate mai sus, orientarea antiotomană a mişcării din 1821, în afara oricărei discuţii, nu şi-a găsit expresie concretă, cel puţin în timpul desfăşurării evenimentelor din primele luni ale anului 1821. Revendicările naţionale ale românilor, obiectiv solicitate de stadiul dezvoltării istorice nu au fost incluse în programul propriu-zis al mişcării din 1821. De aceea, faptul apare destul de bizar, în majoritatea lucrărilor, acestea sînt desprinse indirect, atît din condiţiile economice, sociale şi politice ale vremii, cît şi din anumite manifestări din timpul desfăşurării evenimentelor revoluţionare.

În realitate, considerăm noi, programul naţional al revoluţiei de la 1821 şi-a găsit cea mai înaltă expresie în memoriile şi proiectele de reformă ulterioare acesteia. În istoriografia noastră, în general, aceste documente au fost considerate nu ca făcînd parte din ideologia propriu-zisă a mişcării, ci, mai mult, ca o consecinţă ulterioară a acesteia, ca un rezultat al dezvoltării spiritului naţional. Fără să intrăm în analiza acestor documente — o reluare ar mai îngădui încă observaţii şi puncte de vedere noi [32] — considerăm că problema merită să ne reţină atenţia, măcar în liniile sale generale.

Înainte chiar ca intervenţia otomană să înăbuşe revoluţia, dar mai ales după aceea, faptele sînt cunoscute, boierii, în marea lor majoritate, trecuţi peste fruntariile ţării — cei din Moldova la Cernăuţi, în Bucovina, iar cei din Ţara Românească la Braşov, mai ales — încep să redacteze diverse memorii cu caracter revendicativ şi proiecte de reformă, adresate curţilor europene, Rusiei, Austriei precum şi Turciei,

---

[31] „Pînă în ceasul acesta — ar fi declarat Tudor — am economisit, fraţilor, treaba cu Turcii, a nu călca pămîntul nostru, cînd cu una, cînd cu alta, fără a ne arăta revoluţionişti către Poartă, cerînd numai a apăra drepturile patriei noastre". Acum „...sîntem siliţi a lăsa acest oraş Bucureşti, ca să nu fim pricina noi singuri a arderii lui şi să ne tragem spre întrupare cu ceilalţi fraţi ai noştri creştini... şi că de acum încolo... trebuie să descărcăm puşca noastră în carne de turc...". Cf. *Memoriul spre a servi la istoria lui Tudor Vladimirescu*, în N. Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mişcării lui Tudor Vladimirescu*, p. 194.

[32] Vezi, mai ales, I. C. Filitti, *Frămîntările politice şi sociale în Principatele Române de la 1821 la 1828*, Buc., 1932, E. Vîrtosu, *1821, Date şi fapte noi*, Buc., 1932 şi Ioan G. Vîntu, *Primele proiecte de organizare în Principatele Române*, în „Analele Facultăţii de Drept din Bucureşti", anul III, nr. 1—2, ianuarie-iunie 1941, p. 124—237.

prin care solicitau atenția și sprijinul în vederea modificării stării de lucruri, a regimului juridic al Principatelor.

La memoriile și proiectele boierilor mari, care părăsiră țara de teama represaliilor turcești, se adaugă memoriile și pamfletele boierimii mici care, scrise în același spirit de clasă, difereau, în punctele principale, cel puțin, într-o manieră deloc esențială.

Aceste documente cu caracter programatic nu prevedeau, în general — faptul apare firesc — norme de organizare internă. Ele aveau în vedere, mai mult, doar acele transformări de natură să definească statutul juridic internațional al Principatelor, în acord cu direcția de dezvoltare a societății românești. Organizarea internă urma să se facă însă în raport de consecințele create ca urmare a aplicării acestui regim juridic.

Un observator puțin avizat, care cercetează aceste materiale și le raportează la documentele programatice ale anului 1821, rămîne surprins de claritatea cu care sînt formulate și motivate cererile. Unele dintre ele, dacă facem abstracție de orientarea argumentării și de limitele în care urmează să se înfăptuiască programul propus, corespund celor mai înaintate poziții ale vremii.

Majoritatea cererilor, adresate Rusiei și Austriei, mai cu seamă, conțin formularea cea mai completă a programului antiotoman : înlăturarea sistemului fanariot, restaurarea vechilor privilegii ale Principatelor, domn pămîntean, desființarea monopolului economic otoman, fixarea graniței cu Turcia pe thalwegul Dunării, gardă națională ș.a.

Dacă ne limităm numai la revendicările formulate mai sus — de natură să modifice radical statutul juridic al Principatelor și să permită organizarea internă în acord cu cerințele progresului istoric — în limitele intereselor claselor dominante, firește — înțelegem limpede că, în fond, aceste proiecte reprezentau, așa cum am afirmat și mai sus, expresia fermă a revendicărilor antiotomane, solicitate unanim de toate clasele și categoriile sociale antrenate sub steagul luptei revoluționare.

Apariția acestor programe, atît de clar formulate și —am putea spune — atît de precis orientate, ar putea surprinde, în eventualitatea în care nu se cunosc resorturile intime ale mișcării din anul 1821, împrejurările care impuneau formulări și limite ce ușor pot fi apreciate ca fiind generate de lipsa maturității politice, de un scăzut nivel ideologic și teoretic. In realitate — acesta nu reprezintă, desigur, o descoperire — ideile incluse în aceste programe nu sînt la fel de noi ca și documentele ce le dau expresie. Ilustrînd necesități obiective de natură internă, ele aveau o largă circulație în Principate, fiind reprezentarea concretă a unor deziderate ale societății românești în întregul ei.

În lipsa unei clase de mijloc, puternic constituite, boierilor le-a revenit sarcina de a se face purtătorii de cuvînt ai intereselor naționale. Îi întîlnim, atît pe cei din Moldova, cît și pe cei din Țara Româ-

nească, prezentînd memorii Ecaterinei a II-a, încă din 1770 [33]. Cererile au fost reînnointe cu prilejul tratativelor de pace de la Focșani, din 1772 și a congresului de la București, din noiembrie 1772 — martie 1773 [34]. Acum au fost elaborate acele *capitulații*, menite să justifice necesitatea restabilirii drepturilor și libertăților Principatelor, în conformitate cu vechile tratate încheiate cu Poarta [35]. Sînt considerate, acestea pe drept, premise ale luptei pentru independența națională [36] căreia revoluția din 1821 îi va da o atît de înaltă expresie.

Boierii cer protecția sau chiar administrația Rusiei [37]. Acțiunea este reluată în timpul războiului din 1786—1792 cînd revendicări în același sens sînt prezentate atît Rusiei, cît și Austriei [38]. De asemenea, la începutul secolului al XIX-lea, boierii refugiați la Brașov, de teama nesiguranței și pustiirilor pricinuite de pasvangii, solicită din nou celor două puteri și chiar Franței lui Napoleon, sprijinul pentru instituirea unui regim de stabilitate, incompatibil cu sistemul de dominație al Porții [39].

Este vremea cînd marea boierime elaborează și programe de organizare internă a căror conținut aristocratic se degajă din fiecare formulare. Proiectul republicii „aristo-dimocraticești" formulat de logofătul Dimitrie Sturza, în al său *Plan sau o formă de oblăduire republicană*, este semnificativ în această privință [40]. De asemenea, tot acum, se definește și opoziția boierimii mici și mijlocii, împotriva tendințelor exclusiviste și arbitrare ale protipendadei. Redactorii cunoscutelor scrisori anonime, care circulau în capitala Moldovei, la începutul anului 1804 — se plîng marii boieri — „fac pomenire arătătoare de un cuget al nesupunerii franțuzești, cutezînd a zice și către stăpînire cuvinte de îngrozire" [41].

În 1821 — 1822, deci, ideile la care ne referim sînt reluate și organizate într-o manieră nouă, superioară.

---

[33] Ioan G. Vîntu, *op. cit.*, p. 157 și urm.

[34] *Ibidem*, p. 160—162.

[35] Pentru aceasta, vezi C. Giurescu, *Capitulațiile Moldovei cu Poarta*, Buc., 1915 și G. G. Florescu, *L'aspect juridique des Khatt-i-chérifs. Contribution à l'étude des relations de l'Empire ottoman avec les Principautés Roumaines*, „Studia et acta orientalia", Buc., 1958, p. 121—147.

[36] V. Maciu, *Premisele proclamării independenței României*, „Studii", XX, nr. 3, 1967, p. 411—438.

[37] Ioan G. Vîntu, *op. cit.*, p. 159.

[38] *Ibidem*, p. 165.

[39] *Ibidem*, p. 166—167. Vezi și Traian Ionescu, *Hatișeriful din 1802 și începutul luptei pentru asigurarea pieței interne a Principatelor dunărene*, „Studii și articole de istorie", vol. I, Buc., 1956, p. 37—78.

[40] *Uricarul*, IV, p. 281.

[41] *Ibidem*, III, p. 57—58 și Pompiliu Eliade, *De l'influence française sur l'esprit publique en Roumanie. Les origines. Etude sur l'état de la société roumaine à l'époque des règnes phanariotes*, Paris, 1898, p. 235.

Cererile adresate Rusiei, mai ales, nu au rămas fără efect. Numeroasele acte de privilegii : hatișerife, firmane sau seneduri, pe care Poarta le-a acordat în favoarea Principatelor, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și la începutul celui următor [42], reprezintă, în parte, rezultatul acestor eforturi stăruitoare. Desigur, normele incluse în aceste documente, care reglementau raporturile cu Poarta și aveau drept preocupare mărturisită înlăturarea abuzurilor și arbitrariului, nu au fost aplicate în litera lor. Adeseori, faptul a fost consemnat, ele slujeau ca obiect de compensație în relațiile Rusiei cu Imperiul Otoman. Nu e mai puțin adevărat însă că ele reflectau o realitate, în conformitate cu care raporturile Principatelor cu Poarta trebuiau reglementate într-o manieră nouă.

Sistemul de dominație economic și politic devenise, lucrul apare evident, incompatibil cu starea de lucruri din Principate. Acestea evoluaseră atît sub raport material, cît, mai ales, sub acel al conștiinței de sine, al spiritului național care începea să acționeze cu o forță ce-și manifesta continuu prezența și eficiența.

Referindu-ne strict la natura cererilor care fac obiectul atenției noastre, reflex al dezvoltării generale a ideologiei naționale în cele două Principate [43], trebuie să admitem, considerînd frecvența și concisiunea tot mai pronunțată, că lupta pentru eliberare națională — cel puțin — prezentă continuu în rezistența poporului împotriva opresiunii otomane, începe să-și capete expresia programatică corespunzătoare stadiului dezvoltării istorice.

În asemenea condiții, conținutul programatic, de orientare națională, al memoriilor și proiectelor de reformă, ulterioare înfrîngerii mișcării conduse de Tudor Vladimirescu, nu mai pot surprinde. Boierilor le revine meritul de a fi ordonat, de a fi dat substanța și a fi orientat mai precis cererile, încadrîndu-le în documente cu conținut programatic unitar. Revoluția, ea însăși, prin efervescența internă, prin răsturnările ce le-a provocat, a grăbit procesul de maturizare ideologică în afara căruia nu au rămas nici boierii, doritori de a da o nouă formă de organizare statului, capabilă să le asigure, în condițiile ulterioare, o mai deplină dominație.

---

[42] D. A. Sturza și C. Colescu-Vartic, *Acte și documente privitoare la istoria renașterii României*, vol. I, Buc., 1900, M. M. **Alexandrescu-Dersca**, *Rolul hatișerifelor de privilegii în limitarea obligațiilor către Poartă (1774—1802)*, „Studii", XI, nr. 6, 1958, Al. Vianu, *Geneza senedului din 1783*, „Revista Arhivelor", nr. 1, 1960. Vezi și Tr. Ionescu, *op. cit.* și G. G. Florescu, *op. cit.*

[43] Pentru aspectele generale ale problemei, vezi Pompiliu Eliade, *op. cit.* și *Histoire de l'esprit publique en Roumanie au dix neuvième siècle*, t. 1—2, Paris, 1905—1914, N. Iorga, *Penseurs révolutionnaires roumaines de 1804 à 1830*, Buc., 1934, E. Vîrtosu, *Napoleon Bonaparte și dorințele moldovenilor la 1807*, „Studii", XVIII, nr. 2, 1965, Vlad Georgescu, *Idées sociales et politiques dans la littérature historique des Principautés Roumaines pendant la seconde moitié du XVIII-e siècle et au début du XIX-e siècle*, „Revue des études sud-est européennes", tome V, 1967, nr. 1—2 ș.a.

Din considerente asupra cărora am stăruit mai sus, în programul mărturisit al revoluţiei din 1821 nu puteau figura asemenea revendicări, de natură să lezeze profund Poarta şi să compromită mişcarea înainte ca aceasta să ajungă la maturitate.

În legătură cu orientarea programului naţional, se impune precizat un fapt. Şi în perioada anterioară, precum şi în etapa care face obiectul atenţiei noastre, boierii — purtătorii de cuvînt ai intereselor obşteşti, pe linie naţională, cel puţin — dădeau expresie în documentele cu caracter programatic doar tendinţei de a înlătura dominaţia otomană — în memoriile adresate Rusiei şi Austriei, mai ales — sau cel puţin de a o atenua — în cererile adresate direct Porţii.

Boierii, nu ne îndoim, întrezăreau importanţa ce revenea Principatelor în cadrul general al politicii orientale a marilor puteri.

Folosind împrejurările favorabile create de războaiele victorioase ale Rusiei şi Austriei, pentru a obţine independenţa sau — cel puţin — atenuarea legăturilor cu Poarta, căutau să intereseze celelalte puteri în această direcţie. Înconjurate de cele trei mai imperii feudale şi reacţionare, Principatele, prin reprezentanţii lor, trebuiau să acţioneze cu toată prudenţa, să folosească contradicţiile dintre acestea, pentru a obţine cîştig de cauză în favoarea românilor, pentru promovarea intereselor naţionale ale acestora.

Numai în acest context larg al politicii europene faţă de *problema orientală*, lupta poporului român pentru independenţă şi căile de a ajunge la realizarea acesteia pot căpăta sensul real, adevărata semnificaţie. Condiţiile internaţionale au imprimat acestei lupte căi specifice, ce şi-au pus amprenta pe întreaga dezvoltare a evenimentelor pînă la jumătatea secolului al XIX-lea. Să ne amintim că şi în 1848, prezenţa aceloraşi trei imperii a impus revoluţiei româneşti o anumită manieră de a proceda.

Revenind la documentele ulterioare revoluţiei din anul 1821, considerăm, o afirmăm din nou, că ele sînt importante atît pentru faptul că reprezintă, în fond, programul naţional, antiotoman, al revoluţiei, cît şi, în egală măsură, că ilustrează — ca urmare directă şi a revoluţiei — dezvoltarea ideologiei şi a spiritului naţional.

Memoriile şi proiectele de reformă, operă a boierimii, preiau programul naţional al revoluţiei din 1821 şi-l filtrează prin prisma intereselor de clasă a boierilor. Faptul că boierii se fac purtătorii de cuvînt ai noului, că ei susţin necesitatea realizării unor prefaceri în structura economică, socială şi politică a Principatelor, va avea repercusiuni deosebit de importante. În lipsa unei burghezii suficient de dezvoltate şi puternice, capabilă să se angajeze şi să susţină îndeplinirea acestor transformări ulterioare, boierii îşi vor asuma acest rol. Din această cauză, transformările la care ne referim necesare societăţii în întregul ei, trebuiau să se încadreze în limite compatibile cu interesele de clasă ale boierilor. Aceştia nu intenţionau să atingă baza orîn-

duirii în ființă. Relațiile sociale, mai ales, urmau să fie reglementate într-o manieră mult mai draconică; realitatea trebuia doar adaptată noilor condiții ale dezvoltării istorice, de natură să asigure boierilor o dominație completă și deplină — e drept, națională.

Aceste intenții sînt evident afișate în memoriul din decembrie 1822, înaintat țarului Rusiei, memoriu ce este atribuit lui Al. Vilara[44]. Boierii aveau convingerea că organizarea societății românești, nu în folosul general, ci în acel al unei clase, va stîrni o reacție puternică. De aceea, considerau că asemenea transformări — în direcția pe care ei o preconizau — nu se puteau opera decît sub regimul unei ocupații militare temporare — nu turcești, desigur[45].

O situație în acest gen, care a îngăduit realizarea practică a dezideratelor boierești, a fost creată în Principate în urma războiului rusoturc din 1828—1829. Tratatul de la Adrianopol și Regulamentele organice consacră într-o manieră sui generis, principalele obiective necesare dezvoltării interne, cărora le dăduseră expresie programul național din 1821.

Expresie a intereselor de clasă ale boierimii, ale celei mari, mai ales, noua legiuire, în intențiile celor ce-i promovau eficiența și-i susțineau legitimitatea, trebuiau să realizeze acea adaptare la care ne-am referit și să creeze un echilibru care să permită dominația de clasă a boierilor. Acest echilibru însă s-a dovedit instabil și șubred. Consecințele noului regim instaurat s-au dezvoltat nu în direcția voită de boieri, ci în acea firească, a progresului istoric. Revoluția de la 1848 își va propune să restabilească un echilibru ferm, în acord cu interesele generale ale societății; să organizeze statul român în conformitate cu „spiritul veacului". Revendicările naționale ale Revoluției din 1821 — așa cum Bălcescu o remarca — vor fi preluate, încadrate în programe largi și consistente ce-și propuneau drept obiectiv major crearea unui stat român modern, unitar și neatîrnat, înzestrat cu instituții democratice.

Considerînd toate aceste idei și deziderate, pe care societatea românească a început să le zămislească încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, nu putem să nu salutăm aprecierea potrivit căreia limitele istoriei noastre moderne trebuie căutate nu la mijlocul veacului al XIX-lea, ci mult mai înainte.

SUR LE PROGRAME NATIONAL DE LA RÉVOLUTION DE 1821 — 150 ANS DEPUIS LA RÉVOLUTION NATIONALE MENÉE PAR TUDOR VLADIMIRESCU

Résumé

Prenant comme point de départ l'importance de ce mouvement dans l'histoire des roumains, l'auteur, souligne l'intérêt que ce mouvement a

[44] *Documente...*, III, p. 210 și urm.
[45] *Ibidem.*

suscité ainsi que les opinions, souvent contradictoires, que l'on a émises à propos du caractère de ce mouvement, de son programme ou de la personnalité de Tudor Vladimirescu et puis il s'arrête pour insister davantage sur le programme national du mouvement de 1821.

En premier lieu, tout en exprimant son accord, avec la caractérisation de ce mouvement faite par l'académicien A. Oțetea dans une étude parue en 1967, intitulée *Caractère du mouvement mené par Tudor Vladimirescu : révolte ou révolution*, l'auteur soutient l'opinion que ce mouvement grâce aux traits qui lui sont propres et à ses conséquences ultérieures, peut être envisagé comme une révolution nationale.

Pour des raisons de nature tactique, le mouvement mené par Tudor Vladimirescu ne pouvait pas étaler dès le début, des idées tendant à renverser l'ordre établi. Le rapport des forces sur le plan intérieur, l'intention de ne pas léser, du moins au début, les susceptibiltés de la Sublime Porte, de même que l'existence sur le plan européen de la Sainte Alliance, tout cela ne le permettait pas.

L'auteur considère que, vu les conséquences intérieures déterminées par les diverses formes de manifestation de la domination ottomane, le programme national de la révolution aurait pu être formulé de manière plus précise et plus exacte que ne l'aurait été le programme social, exprimé dans les documents programmatiques que l'on connaît.

L'auteur exprime l'opinion que les mémoires et les projets de réforme, oeuvre des boyards, adressés à la Russie et à l'Autriche surtout, ultérieurs à l'écrasement de la révolution, donnent expression, en réalité, au programme national de celle-ci.

Ce progamme formulé par des boyards qui, faute d'une bourgeoisie puissamment constituée, étaient devenus les porteparole des intérêts généraux, représentait l'aboutissement de certains efforts plus anciens, remontant à la seconde moitié du XVIII-e siècle. Dès cette époque-là les boyards avaient commencé à solliciter l'appui des puissances voisines et à les intéresser à la modification de l'état juridique des Principautés. Le programme de transformation de la société roumaine proposé par les boyards devait se réaliser, naturellement, dans la limite des intérêts de classe de ceux-ci et moins pour l'utilité de la société entière.

Envisageant avec attention les circonstances dans lesquelles s'est réalisée l'unité intérieure, dans la lutte pour promouvoir les intérêts nationaux et en soulignant que les idées généreuses circulant à cette époque-là mettent en évidence le développement de la société — le début de constitution de la nation roumaine — l'auteur croit justifiée l'opinion selon laquelle on doit chercher les limites de l'histoire moderne non pas vers le milieu du XIX-e siècle mais de beaucoup auparavant.

ÎNCEPUTURILE VIEȚII ORĂȘENEȘTI ÎN IAȘI

DE

C. CIHODARU

Geneza orașului medieval se leagă de maturizarea unui proces social-economic la capătul căruia meșteșugarii din cadrul obștii sătești se rup treptat de agriculură și se concentrează apoi în diferite puncte favorabile activității lor. Nașterea și dezvoltarea formelor de viață urbană nu au avut loc pretutindeni în aceleași condiții. În unele regiuni, un rol de seamă în formarea orașelor medievale l-a avut existența unor centre politice administrative fortificate; în alte părți au avut însemnătate în această privință căile comerciale, încrucișările de drumuri și pozițiile favorabile pentru dezvoltarea unor relații internaționale. S-au format apoi orașe în centrele regiunilor miniere sau în cadrul unor sate unde au avut loc bîlciuri periodice [1]. Au fost căutate, de asemenea, vadurile [2], precum și golfurile unde corăbiile puteau găsi adăpost.

Formarea orașului medieval este legată și de existența altor factori naturali cum ar fi desimea populației și așezarea geografică a locului. În primul rînd trebuie să existe apa. Fără apă din abundență, nici o așezare fie rurală, fie urbană, nu se poate dezvolta.

S-a mai presupus că în formarea orașelor la noi un rol de seamă ar fi avut nedeile [3]. Nu putem preciza în ce măsură astfel de locuri s-au

---

[1] Șt. Olteanu, *Problema genezei orașului medieval în lucrări recent apărute în țările vecine*, „Studii", XVI (1963), 3, p. 697—701. De asemenea Stoklițkaia-Tereșkovici, *Originea orașului feudal în apusul Europei* în „Analele româno-sovietice" (istorie) 2 (10), 1956.

[2] Const. C. Giurescu, *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene*, București, 1967, p. 73. Pune accentul îndeosebi pe vaduri.

[3] Nedeile ar fi fost un fel de locuri unde duminica ar fi avut loc bîlciuri. Bîlciuri de munte ale păstorilor la V. Costăchel, A. Cazacu și P. P. Panaitescu, *Viața feudală*, București, 1957, p. 61. Pentru *nedei* în munți „Arhivele Olte-

putut transforma în centre de viață urbană. Se pare că rolul lor ar fi fost mai puțin însemnat decît se crede [4].

Orașele din Moldova s-au format în perioada de descompunere a obștii țărănești, de scindare a societății în clase antagoniste și de constituire a statului feudal [5], prin urmare, într-o perioadă cînd nu existau centre politico-administrative fortificate. Din această cauză, atunci cînd se pune problema condițiilor care au înlesnit formarea orașului Iași trebuie să avem în vedere o curte nefortificată a unui voievod local sau a unuia din primii voievozi ai Moldovei. Trebuie să se ia în considerație existența unui mare drum comercial care lega porturile de pe Dunăre ca Vicina și Chilia cu orașele galițiene, precum și existența unei răscruci de drumuri, populație densă și altele. Aici venea prin vadul de la Țuțora drumul comercial de la Cetatea Albă (Maurocastron) sau de la Chilia și tot spre acest punct se îndrepta pe valea Bîrladului o altă cale de negoț venind din Țara Românească. Spre nord se putea merge pe la Hîrlău și Ștefănești. Dinspre Transilvania, pe la Roman, existau spre Iași două căi de acces : una pe la Șcheia și Strunga și alta pe la Băcești și Mogoșești [6].

Există unele indicii care ne permit să presupunem că pe astfel de drumuri circulau negustori încă din perioada anterioară invaziei tătarilor. Unul din aceste indicii îl furnizează numele orașului Vaslui. El vine din limba cumană sau pecenegă. În limbile tiurce *vas* înseamnă „larg" [7]. Toponimicul *Vaslui* a fost derivat de la acest termen cu ajutorul formativului luy. Din Vasluy s-a ajuns apoi în urma unor prefaceri fonetice obișnuite (cf. *beg-bei)* la Vasluiul nostru. Se poate trage de aici concluzia că exista în primele decenii ale secolului al XIII-lea, aici la Vaslui, un punct de vămuire a negustorilor care treceau cu mărfuri în sus sau în jos și că această așezare începuse să devină o stație importantă pe drumul comercial ce lega orașele galițiene cu gurile Dunării. Vor fi existat și alte puncte din acestea, dar pînă în prezent nu avem informații despre ele. Am presupus în altă parte că pe harta lui Idrisi, alcătuită pe la 1154, așezarea Saklav din nordul Moldovei ar putea fi Suceava [8].

---

niei", VI (1927), p. 8. Existau și regiunile de podiș precum și la cîmpie, V. Const. Giurescu, *op. cit.*, p. 23. I. Conea, *Din geografia istorică și umană a Carpaților : nedei, păstori, nume de munți*, București, 1937, p. 47—78. Idem, *Vechile tîrguri nedee pe culmile Carpaților*, în „Buletinul științific", secția geologie-geografie al Acad. R.P.R., II (1957), 1—2.

[4] Cuvîntul *nedeie* este de origine slavă și înseamnă „duminică" (nedelja).

[5] Const. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 68—71, dă lista lucrărilor în care se susține că orașele din Moldova s-au format înainte de constituirea statului feudal. Nu se referă însă la un proces îndelungat, ci numai la anul 1359.

[6] *Ibidem*, *p. 57* (harta).

[7] I. Th. Zenker, *Dictionnaire turc-arabe-persan*, vol. II, Leipzig, 1867, sub voce.

[8] C. Cihodaru, *Litoralul de apus al Mării Negre și cursul inferior al Dunării în cartografia medievală* (sec. XII—XIII), în „Studii", t. XXI, nr.2 (1968), p. 222.

Din examinarea toponimiei se mai poate vedea că în prima jumătate a sec. al XIII-lea existau condiţii pentru apariţia unor începuturi de viaţă orăşenească în Moldova. Exista aici o populaţie aşezată, care se ocupa cu agricultura şi cu creşterea vitelor. În legătură cu ocupaţiile populaţiei este interesant de analizat numele Bahluiului. Nu există nici o dificultate pentru a deriva acest nume de la termenul de origine turcă (cuman sau peceneg) *bâγ* la care se adaugă sufixul *lu*. Obţinem un *Bahlug* şi de aici un *Bahlui* cu înţelesul de „podgorie" [9]. Numele rîului vine deci de la o localitate sau regiune cu numele de Podgoria, care putea să fie la Iaşi sau Hîrlău.

Deşi numele acesta este împrumutat de la cumani nu putem merge pînă la presupunerea că ei se ocupau cu cultura viţei de vie. Cete de cumani nomadizau pe la începutul secolului al XIII-lea în regiunile de stepă de pe valea Jijiei şi se vor fi infiltrat în unele locuri şi pe valea Bahluiului, dar e vorba de crescători de vite şi nu de agricultori. Podgoriile erau ale populaţiei băştinaşe. Cantitatea de muncă necesară pentru plantarea şi întreţinerea lor poate constitui o dovadă că numărul acesteia era destul de ridicat.

Există şi alte toponimice, care pot fi luate ca dovadă în legătură cu vechimea populaţiei din regiunea unde mai tîrziu s-a format oraşul Iaşi. Astfel unele sate din jurul Iaşilor, ca de pildă Miroslava şi Socola derivă de la numele slave de persoane. Ele au aspect feminin, dar astfel de numiri cu terminaţia în *a* sînt foarte numeroase, încît frecvenţa lor masivă ne împiedică să credem că ele ar fi fost întemeiate de femei. E cu mult mai probabil că avem de-a face cu onomastice puse în cazul genitiv pe lîngă substantivele *selo* sau *visi* „sat". La originea lor ele ar fi fost *selo Miroslava, selo Socola* (satul lui Miroslav, satul lui Socol). Cu timpul întrebuinţarea primului termen ar fi căzut în desuetudine. „Selo Hlincea" ar fi însemnat satul lui Hlinco, nume care s-a redus mai tîrziu la simplul Hlincea.

Aici, pe coasta de vest a dealului Cetăţuia, s-au descoperit, în marginea de jos a pantei, urme de locuire din sec. VIII—X precum şi altele din secolele XI—XIII [10]. La această dată resturile populaţiei slave din Moldova erau românizate.

Resturi ceramice asemănătoare cu cele de la Hlincea din secolele VIII—X s-au mai descoperit în cartierul Ciurchi, în cuprinsul fostului cimitir izraelit şi pe panta sudică a terasei Bahluiului [11]. Existenţa unor

---

[9] R a d l o v, *Opyt slovarja tjurskih narecii*, Petersburg 1893, vol. IV, col. 1446; I. Th. Z e n k e r, *op. cit.*, I. p. 167. În unele cuvinte de origine cumană *g* s-a mai păstrat nemodificat. Astfel îl avem în numele localităţii Borlug, de pe Zeletin. v. *Marele dicţionar geografic al României*, vol. I, sub voce. V. T. H o t n o g, *Cîteva numiri topice româneşti de origine cumană*, în An. Lic. Naţional, Iaşi, 1932—1933, p. 39.

[10] N. Z a h a r i a, M. P e t r e s c u-D î m b o v i ţ a şi Em. Z a h a r i a, *Cercetări arheologice în oraşul Iaşi şi în împrejurimi* în „Studii şi cercetări ştiinţifice" (istorie), VII (1956), fasc. 2, p. 39.

[11] *Ibidem*, p. 19.

așezări din neolitic, din perioada bronzului, fierului și prefeudală, considerate, bineînțeles, pe o regiune cu mult mai întinsă decît suprafața actuală a orașului Iași, ne arată, așa cum s-a afirmat, o viață omenească neîntreruptă din vremea orînduirii comunei primitive pînă în evul mediu tîrziu [12]. Această locuire continuă nu trebuie căutată în cuprinsul unei singure așezări.

Există siguranța că Iașii s-au format într-un punct situat pe marele drum comercial care lega Cetatea Albă, Chilia și Vicina cu orașele galițiene. E firesc să se pună întrebarea dacă în acest punct exista sau nu o fortificație. Un răspuns precis în această privință este greu de dat.

În adevăr, înălțimea de la sud de oraș pe care a fost construită mănăstirea lui Gheorghe Duca poartă numele de Cetățuia. Nu putem totuși afirma că numele acesta are vreo legătură cu începuturile Iașilor. Nu există aici urme de întărituri medievale și nici chiar mai vechi. Probabil că numele dealului provine de la cetățuia de pămînt ridicată la extremitatea sudică a dealului pe teritoriul satului Slobozia Cantemir.

S-a mai susținut, de asemenea, de unii cercetători că numele dealului Galata ar deriva de la cuvîntul arab *Kalhat*, „loc întărit", „înălțime", „cetate" [13]. Autorul în cauză crede că un astfel de termen ar fi fost colportat de pecenegi. Pentru aceasta face legătură și cu numele Bahluiului a cărui origine cumano-pecenegă este acceptată [14].

E greu de susținut o astfel de ipoteză, apropierea dintre *Kalhat* și Galata fiind puțin cam forțată, iar existența termenului arătat în limba cumană sau pecenegă nedovedită. Se poate admite, cel puțin pentru cumani, că un contact între ei și arabi se stabilise în Asia centrală și ar fi putut să apară acolo împrumutul amintit. E foarte posibil ca termenul Kalé (turc kulé) „cetate", „turn", să aibă o astfel de origine. Îl întîlnim în Caracalul nostru (Cetatea Neagră) și la Sarkelul de pe Don (Sarakalé sau Cetatea albă) [15]. Pentru cetate mai aveau și termenul *qatag* sau *qatai*, adăugat de Constantin Porphirogenetos la un întreg șir de cetăți stăpînite de pecenegi în nordul Mării Negre și al Caspicei [16]. De altfel numele cartierului Galata din Constantinopol este anterior stăpînirii turcești în acest oraș și nu vedem cum l-ar fi impus arabii acolo.

Se prea poate ca vechea denumire a acestui loc din preajma orașului Iași să fi fost Frumoasa. Schimbarea ei cu aceea de Galata s-a făcut probabil prin vreo analogie oarecare cu numele cartierului constantinopolitan Galata.

---

[12] Const. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 242.

[13] C. Turcu, *Originea numelui Galata* „Cronica", I, 33, p. 10.

[14] Părerea autorului că sufixul *ue* din „Cetățue" ar fi de origine cumano-pecenegă nu se poate admite.

[15] Constantin Porphirogenetos, *De thematibus et de administrando imperio*, Ed. Bonn, 1840, p. 167.

[16] *Ibidem*, p. 167.

În legătură cu numele Cetăţuia, N. Iorga a formulat, de asemenea, o ipoteză asupra formării oraşului nostru. „Între oraşele din Muntenia — spunea el — şi cele din Moldova e o deosebire ca şi între cele de dincoace şi cele din Ardeal" [17]. Credea că „oraşele din Muntenia s-au alcătuit dintr-o formaţie agricolă, încetul cu încetul ... „în timp ce oraşele din Moldova s-au creat în jurul cetăţilor, a fortăreţelor. Nu pe maidane unde se adună vitele la tîrg, ci pe unde sus stă straja lui Vodă de la cetate" [18]. De aceea, el credea că pînă la 1630—1640 tot Iaşul ar fi „fost acolo, pe la Cetăţuia". Vasile Lupu ar fi fost cel care a mutat Iaşul în vale şi l-ar fi întins pînă la Golia [19].

Dacă resturi dintr-un centru politico-administrativ fortificat nu s-au descoperit pînă în prezent în interiorul sau în apropierea oraşului Iaşi, nu tot aşa stau lucrurile în ceea ce priveşte existenţa unei curţi feudale aici. Se pare că ea a precedat curtea domnească ridicată în marginea de sud a oraşului în prima treime a secolului al XV-lea. Se pot invoca în acest sens constatările făcute cu ocazia săpăturilor recent efectuate în cuprinsul curţii domneşti de aici în care s-a descoperit un nivel de locuire de pe la mijlocul secolului al XIV-lea [20]. În jurul acestui nucleu iniţial al tîrgului Iaşi s-au descoperit şi alte resturi de locuire urbană din secolele XIV—XV [21]. În alte puncte din oraş sau din imediata lui apropiere au ieşit la iveală alte rămăşiţe de cultură materială atestînd prezenţa unor aşezări rurale încă din secolul al XIII-lea [22].

Începuturile vieţii orăşeneşti în Moldova şi deci şi ale Iaşilor trebuie să fie puse pe la sfîrşitul secolului al XIII-lea şi cu mai multă siguranţă în prima parte a secolului următor. Existau acum, în adevăr, condiţiile social-economice interne, sau mai bine zis locale, pentru o astfel de dezvoltare. După 1241, Moldova a rămas sub stăpînirea tătarilor, constituind un important fief pentru una din căpeteniile Hoardei de aur, Nogai. Acesta a fost înfrînt spre sfîrşitul secolului de hanul Toktai, iar urmaşii acestuia nu s-au putut impune căpeteniilor locale a căror putere a crescut treptat în noile condiţii create de dezvoltarea coloniilor şi comerţului genovez după 1261, pe litoralul Mării Negre şi la gurile Dunării. Condiţiile acestea erau cu atît mai favorabile cu cît din cauza războiului purtat de Hoarda de aur împotriva Hulagizilor din Persia,

---

17 N. Iorga, *Ce a fost, ce este, ce poate fi Iaşul*, Iaşi, 1935, p. 10.

18 *Ibidem*, p. 11—12.

19 *Ibidem*, p. 13—14.

20 Al. Andronic şi E. Neamţu, *Curtea domnească din Iaşi în lumina recentelor descoperiri arheologice* în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iaşi*, Bucureşti, 1965, p. 247—254.

21 Al. Andronic, *Iaşul pînă în secolul al XVII-lea*, Teza de doctorat (rezumat), Cluj, 1970, p. 4.

22 *Ibidem*, p. 6.

vechiul drum comercial de pe Volga, prin Caucaz spre Orient, decăzuse [23].

Aceste noi condiţii social-economice locale au favorizat într-o mai mare măsură desprinderea incompletă a unor meşteşugari de agricultură şi concentrarea lor în diferite puncte, printre care şi Iaşii. Aceleaşi condiţii au dat mai multă vigoare unui curent de emigrare din Transilvania spre răsărit şi au dus în cele din urmă la constituirea statului feudal moldovenesc [23bis].

Toate acestea ne duc la concluzia că pe la jumătatea secolului al XIV-lea exista în Iaşi o aşezare care începuse să capete un aspect urban. Ea se formase în imediata apropiere a unei curţi feudale.

Totuşi oraşul Iaşi în izvoare nu este menţionat decît cu cîteva decenii mai tîrziu, dar asta nu înseamnă că nu se formase cu mult mai înainte.

Prima menţionare sigură a Iaşilor este din anul 1408. Numele acestui oraş apare acum în privilegiul vamal acordat de voievodul Alexandru cel Bun negustorilor din Liov. Exista pe atunci aici o staţie vamală pe drumul comercial care lega Suceava de Cetatea Albă prin Ţuţora şi Lăpuşna [24]. A doua menţionare a oraşului nostru este din 1424. La această dată, eliberat din robia turcească, se întorcea acasă prin Cetatea-Albă şi Iasbazar (Iaşi) [25] cavalerul bavarez Schiltberger [26]. Curtea domnească din acest oraş apare în documente abia în anul 1434, cînd voievozii Iliaş şi Ştefan dăruiau unui boiernaş Giurgiu un sat la obîrşia Săratei. Se specifică acolo că el era supus jurisdicţiei curţii domneşti din Iaşi [27]. Sub forma de Iasmarkt sau Iosmarkt apare în cronica lui Ulrich von Richenthal, atunci cînd vorbeşte despre delegaţii moldoveni participanţi la conciliul de la Constanţa (Baden) din anul 1415 [28].

Foarte mulţi cercetători au crezut că pot descoperi numele Iaşilor într-o listă de oraşe alcătuită prin anii 1389—1392 în Rusia [29]. În această

[23] C. Cihodaru, *Constituirea statului feudal moldovenesc şi lupta pentru realizarea independenţei lui*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", (istorie), Iaşi, anul XI, (1960) fasc. 1, p. 68—69.

[23] bis. Acest curent a fost posibil în perioada de anarhie feudală care a cuprins Ungaria între anii 1272—1318 sau în vremea de expansiune a stăpînirii maghiare spre răsărit în domnia lui Ludovic de Anjou (1342—1382).

[24] Mihai Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, II, p. 634: „Iar cine merge către ţinutul tătărăsc" va plăti „...în Iaşi treizeci de groşi".

[25] Aspasery = Iasbazar, „Iaşi".

[26] N. Iorga, *Istoria comerţului românesc* I (1925), p. 90.

[27] *Documente privind istoria României*, A, Moldova, veacurile XIV—XV, vol. I, p. 113: „Şi alt judeţ să nu aibă ci să ţină numai de curtea noastră din Iaşi".

[28] C. I. Karadja, *Delegaţii din ţara noastră la Constanţa (Baden) 1415*, Bucureşti, 1927, p. 12. Al. Andronic, *Oraşele moldoveneşti din secolul al XIV-lea în lumina celor mai vechi izvoare ruseşti*, „Romanoslavica", XI (1965), p. 210.

[29] Asupra datării vezi şi M. N. Tihomirov, *Spisok ruskih gorodov dalnih i bližnih*, „Istoriceskie zapiski", nr. 40, p. 214 şi urm. Printre elementele de datare se ia în consideraţie faptul că printre oraşele din Bulgaria este citat Tîrnova cu

listă cineva a adăugat un șir de orașe „bulgare“ și „valahe“. Pasajul care ne interesează are următorul conținut: „А на сеи стороне Дунаа, на устн Днестра, над морем, Белгород, Черн, Аскыи торг на Прутe реце, Ромаов торг на Молдаве, Немеч в горах, Корочюнов камень[30]. etc. Textul acesta a fost tradus astfel: „Iar de această parte a Dunării, la gura Nistrului, la mare, Cetatea Albă, Cerna, Tîrgul Iași (Iaskii torg) pe rîul Prut, tîrgul Roman pe Moldova, Neamț, în munți, Piatra lui Crăciun“ etc. [31].

Trebuie să observăm aici că textul s-a transmis defectuos și că încercările de a-i restitui forma lui originară au dat greș. Despărțirea numelor *Cern* și Askii torg este arbitrară. Considerăm că lectura *Cernavskii torg* dată de istoricul Karamzin [32] este cea mai apropiată de forma originară. Cu ajutorul ei putem descoperi ușor numele adevărat al orașului în cauză. În orice caz, aici nu este vorba de orașul Iași, care, de altfel, nici nu este situat pe rîul Prut.

---

mențiunea că „acolo se află moaștele sfintei Paraschiva“. Tîrnova a fost cucerit de către turci în 1392. Se mai ia în considerație și stăpînirea lui Mircea cel Bătrîn în sudul Dunării. În felul acesta ajunge la datarea 1387—1392.

Pentru o restrîngere a datării argumentează, de asemenea, Al. Andronic în *Orașele moldovenești din secolul al XIV-lea în lumina celor mai vechi izvoare rusești*, „Romanoslavica“, XI (1965), p. 210. D-sa pleacă de la stăpînirea moldovenească asupra Colomeiei din Pocuția în timpul lui Petru Mușat și de la scrisoarea acestuia din anul 1388 către regele polon Vladislaw Iagello. Petru Mușat moare în anul 1391 sau la începutul anului 1392. Prin urmare după d-sa lista în cauză ar fi fost adresată prin anii 1388—1391. Se poate obiecta însă că și Roman I, în anii cît a păstrat pacea față de Polonia, 1392—1393, a stăpînit Pocuția. Pe de altă parte se știe că Tîrnova a căzut sub stăpînirea turcească în 1392. Pentru datare foarte prețioasă este mențiunea că în Tîrnova se află moaștele sfintei Paraschiva. Se știe că acestea au stat în acest oraș între anii 1389—1392. v. Iulian Ștefănescu, *Viața sfintei Paraschiva cea nouă de Matei al Mirelor* în „Revista istorică română“, III (1443), p. 350. Deci între anii 1389 și 1392 se poate restrînge datarea în cauză.

[30] Textul la Tihomirov, *op. cit.*, p. 223 și urm.

[31] *Ibidem*, p. 227. Folosindu-se de copiile păstrate în versiunile din letopisețul de la Novgorod, din *Voskresenskaja Letopisi* și din *Letopisețul Ermolinsk* Tihomirov a restabilit parțial, dar nu complet textul primitiv. În această privință ne permitem să atragem atenția că în locul formei ВЪІДЪІЧЕВ (luată din letopisețul din Novgorod) se poate propune pe cale conjecturală forma ВИДИНОВ (comp. cu variantele ВЪІДЪІЦОВ și ВИДИЦОВ din letopisețele din Ermolinsk și Voskresenskaja). МДИН a fost introdus mai tîrziu și exprimă o pronunțare grecească pentru ВДИН, „Vidin“ din vechea Bononia. ДИЧИНА între ДРЕСТВИН și КИЛИА este КИЧИНА și nu ДИЧИНА de pe Kamcik НЕМЕЧ este НЕМЕЦ. Nu are nimic de a face cu Măcinul (p. 227). *Novoe selo*, „satul nou“ nu este Chilia Nouă. E vorba desigur de așezarea „Satul Nou“ numit mai tîrziu de turci *Eni salah* (Satul Nou) lîngă lacul Babadag, cu cetatea Enisala alături.

[32] *Histoire de l'empire de la Russie*, IV, p. 442.

Dacă lăsăm la o parte acest text putem spune că prima menţionare sigură a Iaşului în izvoare o dă privilegiul acordat în anul 1408 negustorilor din Liov de Alexandru cel Bun [33].

Din interpretarea numelui, alţi cercetători au încercat să aducă diferite dovezi cu privire la vechimea oraşului Iaşi, unele din ele fiind destul de bizare [34]. Reamintim aici teoria lui Ilie Gherghel, care plecînd de la presupusele nume de localităţi Cern şi Askii torg şi dînd sensul de alan tulpinii as din cel de-al doilea, ajungea la un *tîrg al alanilor negri* [35] care ar fi locuit prin Moldova în perioada migraţiilor. Bineînţeles, o astfel de interpretare îşi are originea mai mult în fantezie decît într-o cercetare atentă a realităţii istorice.

Fără a fi atent la text, W. Tomaschek credea că poate descoperi o menţiune despre Iaşi, în numele Iasi Huiban din opera *De administrando imperio* a lui Constantin Porphirogenetos, scrisă pe la jumătatea secolului al X-lea, cînd Moldova se afla sub dominaţia pecenegă [36]. De fapt în opera citată numele în cauză, redat sub forma Γιαζί Χοπον (Giazi Chopon) [37] este numele unui trib peceneg şi nu are nimic de a face cu Iaşii.

De aceeaşi origine alană îi consideră pe ieşeni D. Onciul [38], Gh. Băileanu [39] şi Gheorghe Brătianu [40]. Cel din urmă aduce în discuţie după Nicephor Gregoras, cetele de alani, care în număr de 16 000 oameni, ar fi încercat, după moartea lui Nogai (1299), să intre în serviciul Imperiului Bizantin. Fiul lui Nogai, Ciaka, urmărit de hanul Toktai s-ar fi refugiat mai întîi la assi (alani) şi apoi în Ţara Valahilor (Avlach) unde a fost ucis.

Trebuie să se recunoască, desigur, că pe teritoriul Moldovei au poposit în mai multe rînduri cete de alani, dar ei nu au rămas aici. Însuşi autorul citat arată că ei au trecut în număr mare în Ungaria împreună cu cumanii, iar cei din serviciul lui Nogai, în Imperiul Bizantin.

Prezenţei în număr mare a alanilor în Moldova s-ar datora numirea de Alanus fluvius, dată Prutului în unele portulane italiene, precum şi aceea de Alania dată stepelor din nordul Mării Negre. Evident acestea

---

33 M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 634.

34 Pentru toate acestea vezi N. Bejenaru, *Originile Iaşilor* în „Analele Moldovei", II (1942) fasc, 1—2, p. 3 şi urm.

35 Ilie Gherghel, *Zur Frage der Urheimat der Rumänen*, Viena, 1910, p. 38.

36 W. Tomaschek, *Die Gothen in Taurien*, Wien, 1881.

37 Constantin Porphirogenetos, *De thematibus et de administrando imperio*, ed. Bonn, p. 166.

38 *Opere complete*, ed. A. Sacerdoţeanu, Bucureşti, 1968, vol. I, p. 169.

39 *Originea Iaşului*, în „Mitropolia Moldovei şi Sucevei", XXX, nr. 5—6, p. 334 şi urm.

40 *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, Bucureşti, 1935, p. 42—43.

sînt forme corupte din Valanus și Valania, care așa cum arată Rusbruck însemnau *cuman* și Cumania [41].

Alexandru Philippide se poate considera, de asemenea, printre partizanii originii alane a Iașilor. El considera pe ieșeni ca descendenți dintr-un strămoș Iaș (Alanul) [42]. Împăca astfel pe cei care credeau în originea alană a orașului și derivarea numelui în cauză de la un nume de persoană [43]. Teoria aceasta a originii alane a orașului Iași a fost și este atît de atrăgătoare și apropiată de adevăr încît, eu însumi, am admis-o la un moment dat [44].

Existența unui municipiu Dacorum-Iassiorum pe vremea romanilor în Moldova trebuie să fie scoasă din discuție, deși ipoteza aceasta este foarte veche și a avut un număr extrem de mare de partizani [45]. Istoricii în cauză nu aveau idee ce este cercetarea critică și făceau loc larg în scrierile lor la tot felul de fantezii. De fapt este vorba tot de o origine alană, dar de data aceasta se iau în considerație niște alani mai vechi din vremea romanilor. Teoria aceasta a fost pusă în circulație încă de pe la sfîrșitul secolului al XVI-lea de Luca Holstenius în Geografia lui Ortellius [46]. Ea a fost întărită mai tîrziu de cunoscutul cronicar maghiar Șt. Zamoscius (Szamosközi) care a publicat o inscripție relativă la un Praefectus Municipii Dacorum-Iassiorum [47]. El pretinde că ar fi descoperit-o în apropiere de Ulpia Traiana Augusta. Inscripția aceasta a fost însă declarată falsă [48].

Cu argumente care par azi a fi niște glume s-a mai făcut legătură că localitatea Petrodova, menționată de geograful Ptolomeu, lacalitate

[41] *Hurmuzaki*, I, partea I, p. 278.

[42] *Originea românilor*, I, p. 728 și urm.

[43] Teoria lui Philippide este împărtășită și de Iorgu Iordan, *Nume de locuri românești în Republica Populară Română*, vol. I, București, 1952, p. 130. De la un nume de persoană derivă N. Iorga, *Istoria românilor* vol. I, București, 1922, p. 239. Const. C. Giurescu, *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene*, București, 1967, și Al. Andronic, *Iașul pînă în secolul al XVII-lea*, Teză de doctorat (Rezumat), Cluj, 1970, p. 11.

[44] C. Cihodaru ș.a., *Universitatea „Al. I. Cuza" Iași, 1860—1960*, p. 11.

[45] A se vedea înșirarea lor cronologică și particularitățile sau variantele propunerilor făcute de ei la N. A. Bogdan, *Orașul Iași*, ed. a II-a, 1919, p. 18 și urm.; Idem, *Tîrgul Iașilor*, extras din „Arhiva", an, XXX, nr. 1 (1927), p. 8—13 (extras); N. Bejenaru, *op. cit.*, p. 4 și urm.; Gh. Băileanu, *Originea Iașului*, *loc. cit.*, p. 347 și urm.

[46] Abraham Ortellius, *Sinonimia Geografica sive populorum regionum insularum*, Anvers, 1578, p. 96.

[47] Ștefan Zamoscius, *Analecta lapidorum vetustorum et nonullarum in Dacia antiquitatum*, ed. a II-a Frankfurt pe Main, p. 11. Autorul avea în vedere un trib al iassilor (iaszok) din Ungaria.

[48] Theodor Mommsen în *Corpus Inscriptiorum Latinarum* III, 83; A. Philippide, *op. cit.*, I, p. 731, I. I. Rusu, *Contribuția lui Zamosius la Epigrafia Daciei* în „Acta Musei Napocensis", III (1966), p. 443.

care în timpul stăpînirii romane a devenit orașul de reședință Augustia și apoi și cu un *castrum Iasii* [49].

N.A. Bogdan în voluminoasa sa monografie despre Iași, făcînd legătura între Municipium-Dacorum-Iassiorum din inscripția publicată de Șt. Zamoscius și unele resturi de cultură materială descoperite lîngă biserica Sf. Lazăr sau la Abator credea că poate ridica vechimea Iașului pînă în perioada neolitică [50].

Deși inscripția publicată de Ștefan Zamoscius este acceptată ca autentică de unii cercetători [51], pînă în prezent nu mai există nici o voce pentru a apăra originea romană a Iașilor. Pentru crearea acelui Municipium Dacorum Iassiorum, cronicarul maghiar avea probabil unele modele. Recent arheologul maghiar Alföldi Geza a descoperit la Daruvár, localitate situată între Drava și Sava (Croația) numită în antichitate Aquae Balisee, numeroase inscripții în care se menționează un *Municipium Iasorum, Respublica Iasorum, Forum Iasorum, Civitas Iasorum*, dar numele acesta *iasi* nu are nimic a face cu subiectul nostru; este numele dat în vechime unui trib din Panonia, al cărui centru s-a bucurat de sprijinul autorităților romane în sec. al II-lea al e.n. [52].

Profesorul Gh. Ghibănescu a pus în circulație o ipoteză slavă în legătură cu originea numelui Iași. După el numele acestui oraș ar fi fost dat de slavi după aspectul locului și anume după existența unor mari păduri de frasini lîngă Iași. In limba slavă *iasas* ar însemna pădure de frasini și de la aceasta ar deriva numele orașului de care ne ocupăm [53]. Ipoteza aceasta nu s-a putut impune și nimeni nu a luat-o în considerație.

Am arătat mai sus că o a patra categorie de istorici și lingviști au încercat să pună în legătură numele Iașilor cu un nume de persoană Iaș, hipocoristic de la Iacob sau Iaťko. O astfel de ipoteză este greu de susținut, din cauză că un astfel de nume nu se întîlnește în documente și este neobișnuit în Moldova. Chiar dacă ar exista un astfel de

---

[49] V. Cocuz, *Castrum Iasii*, Iași, 1911. O înființare a orașului Iași de către legiunile romane a mai fost acceptată de Anphilohie de Hotin, Gh. Șincai, Const. Vîrnav, Gh. Săulescu, M. Kogălniceanu și alții, v. N. Bejenaru, *loc. cit.*, p. 4 și urm. At. M. Marinescu, *Observări la originile Iașilor* în „Arhiva", XV (1904), încearcă să fie mai original. El crede că vechiul nume al Iașilor a fost Iassa, ceea ce înseamnă în limba latină „apă", „lichid", „rîu" (ias).

[50] N. A. Bogdan, *Orașul Iași*, Iași, 1915, p. 44.

[51] Împotriva autenticității stă acel *M* care nu poate fi întregit prin *m(unicipii)* și nici prin *m(ilitum)*. Lucrurile s-ar schimba dacă am avea un *N*, adică dacă am putea citi *prefectus numeri dacorum-iasiorum*. Pe de altă parte mai trebuie să se observe că romanii recrutau ostași dintre daci, dar nu-i încadrau în unitățile din patria proprie.

[52] G. Alföldi, *Municipium Iasorum*, „Arheologiai Ertesitö", 91 (1964), 2, p. 218—221 și *Municipium Iasorum*, „Epigrafica" XVI (1964), 1—4, p. 95—106. După Al. Andronic, *op. cit.*, p. 10.

[53] Gh. Ghibănescu, *Originile Iașului*, „Arhiva", XIV, nr. 1—2,

strămoș al Iașilor, numele așezării formată de el nu ar fi luat această formă. Așa cum de la Iliaș, așezarea urmașilor săi a căpătat denumirea de Iliașești [54], urmașii unui Iaș s-ar fi numit Ieșești. Pentru a demonstra cu succes o astfel de ipoteză sînt necesare analogii, cît de puține, și acestea lipsesc.

Din cele expuse mai sus rezultă că nici una din ipotezele înfățișate și anume: romană, alană, slavă și indigenă (de la un nume de persoană Iaș) nu se pot susține cu argumente convingătoare.

Pentru a ajunge la o rezolvare justă a acestei probleme trebuie să se dea o mai mare atenție numirilor de locuri terminate în *i*, care se leagă de grupe de oameni cu o anumită ocupație sau de o anumită origine cum ar fi Sîrbi, Ruși, Huși, Schei, Ungureni, Rotari, Sindilari, etc. La acestea se mai adaugă cele care arată apartenența locală: Blăjari, Rășinari, Cotnari etc.

Că e vorba de un grup de oameni cu o anumită ocupație sau de un anumit neam se poate vedea din faptul că pe lîngă numele de Iași apare în documente și denumirea de Ieșciori [55], așa cum lîngă Baia apare aceea de Săsciori, de la Sași. Se mai poate vedea și din denumirea de *Forum Filistenorum* dată Iașilor [56].

In felul acesta este numit orașul nostru (Forum Filistenorum) într-un document dat de Bogdan al II-lea în 1449 și în Cronica lui Jan Dlugosz, cu privire la unele împrejurări din Moldova din anul 1475. Îndată ce atenția se fixează asupra acestui nume — filisteni — se pune și problema ce sînt ei și care este explicarea prezenței lor în Iași. Soluția se poate găsi într-un pasaj din tripartitul lui Werböczi în care se arată că pe domeniile regale din Ungaria, pe lîngă maghiari, mai locuiau, filisteni și cumani [57]. Se vede că filisteni erau cei care duceau în vremea mai veche o viață nomadă. Printre acești filisteni se puteau număra și alanii, refugiați în număr mare o dată cu cumanii pe teritoriul Ungariei și numiți de maghiari *jiasz*. Ei erau arcași vestiți și faptul acesta a determinat pe maghiari să întrebuințeze termenul de *jiasz* pentru a denumi pe arcaș în general [58]. Cu vremea termenul acesta s-a extins și la cei care făceau arcuri.

Iași s-au numit și arcașii români care făceau de pază la granițele de sud și de răsărit ale Transilvaniei. Aici, de o pare și de alta a Car-

---

[54] *Documente privind istoria României*, A. Moldova, secolele, XIV—XV, vol. I, p. 125.

[55] *Ibidem*, sec. XVII, vol. IV, p. 315.

[56] Jan Dlugosz, *Historiae Polonicae*, I, 1711, p. 183.

Bogdan voievod seria brașovenilor din Foro Filistenorum. N. Iorga-Hurmuzaki, *Documente*, XV, p. 37.

[57] *Corpus Juris Hungarici*, I. Budapesta, 1779, p. 328.

[58] Se prea poate ca denumirea filisteni dată alanilor din Ungaria să fi fost rezultatul unei etimologii populare și să fi ieșit dintr-o apropiere cu termenul *balista* „arc greu pentru aruncat suliți".

paţilor, există numeroase aşezări cu numele de Iaşi. Le descoperim lîngă Făgăraş, Tîrgu Jiu, în Odorhei şi în apropiere de Brăila. Există un loc Gura Iaşului lîngă Balş în Oltenia şi o Vale a Iaşului lîngă Curtea de Argeş. Există Iaşi chiar în apropiere de Bucureşti [59]. Un document din 28 aprilie 1663 menţionează „moşia Badii Clucerul, ce se chiamă Iaşii" [60]. Se mai pot nota: Ieşul, munte în fostul judeţ Gorj (com. Aniniş) şi o moşie Iaşi în fostul judeţ Vlaşca pe Valea Cîlniştea [61].

Iaşii aceştia, arcaşi şi păzitori ai graniţelor, cunoşteau foarte bine potecile tăinuite din munte. Aşa îi prezintă un document dat de Petru Rareş în anul 1546 mănăstirii Bistriţa. El răsplătea atunci prin dăruirea satului Mojeşti din ţinutul Covurlui, comportarea călugărilor de acolo în timpul fugii sale în 1538 din faţa oştilor sultanului Soliman. În act se arată că după ce a părăsit mănăstirea, domnul a trecut peste munte pe „cărările pustii ale iaşilor" [62].

Arcaşi sau arcari se găseau şi în oraşe ca meşteşugari care făceau arcuri, adesea în număr destul de mare şi ocupau poziţii de frunte.

Cît de mare era în evul mediu timpuriu importanţa acestei meserii se poate vedea dintr-un pasaj al unei cronici ruseşti în care se arată cum a refăcut şi populat în 1259 cneazul Daniil Romanovici din Galiţia oraşul Holm pustiit în 1241, de tătari. Cneazul a chemat pentru aceasta meseriaşi din toate ţările vecine şi „veneau zi de zi şi calfe şi meşteri care fugeau de la tătari, şelari şi meşteri de arcuri şi tolbari şi făurari în fier şi în aramă şi în argint şi a început viaţa umplîndu-se curţile din jurul oraşului şi cîmpul şi satele" [63]. Se poate constata din pasajul de mai sus că în fruntea celor veniţi să repopuleze oraşul Holm se situau meşteşugarii care confecţionau arme şi echipament militar.

Domnii moldoveni din secolul al XIV-lea au procedat, în ceea ce priveşte înfiinţarea şi popularea oraşelor, la fel ca şi cneazul Daniil Romanovici al Galiţiei. Avînd întinse domenii, ei s-au străduit să le valorifice înfiinţînd pe ele oraşe şi sate. Pentru aceasta acordau temporar sau nelimitat largi privilegii celor ce se aşezau în ele. In oraşe erau preferaţi, în primul rînd, meşterii care puteau veni din satele neaservite din ţară sau de peste hotare.

---

[59] Iorgu Iordan, *Nume de locuri româneşti în Republica Populară Română*, vol. I, 1952, p. 130.

[60] N. Iorga, *Studii şi documente*, V—1, Bucureşti, 1903, p. 302.

[61] *Marele Dicţionar geografic al României*, sub voce.

[62] v. culegerea de documente *Moldovija vy epohu feodalizma*, Chişinău, 1961, p. 50—52. În *Documente privind istoria României*, A. *Moldova, veacul XVI*, Vol. I, p. 609—610, este dat printre documentele suspecte. Descoperindu-se originalul în prezent nu mai este nici o îndoială în ceea ce priveşte autenticitatea lui. Pentru aceasta vezi L. Şimanschi în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie", Iaşi, t. I, 1964, p. 92—93. Aici o interpretare aparte a expresiei citate de noi.

[63] Const. C. Giurescu, *Tîrguri sau oraşe şi cetăţi moldovene*, Bucureşti, 1967, p. 46.

Pe cursul inferior al Jijiei şi Bahluiului domnia dispunea încă din secolul al XIV-lea de un întins domeniu. Impreună cu branistea (teritoriu rezervat) Bohotinului cuprindea teritoriul a aproximativ 30 de sate. El era străbătut de drumul care venea de la mare şi gurile Dunării spre Suceava. Pentru administrarea acestui domeniu se construise aici o curte şi pentru culegere suplimentară de venituri se instituise aici o vamă [64].

Pentru o mai bună valorificare a acestui domeniu, domnia a procedat la fel ca şi cneazul Daniil Romanovici din Halici. A chemat meşteri de pretutindeni. Ca şi la Holm, printre meşteri predominau ca număr şi importanţă arcarii veniţi din satele de la graniţa Transilvaniei populate de *iaşi*. Majoritatea erau români. Alături de ei s-au aşezat săidăcarii.

S-au stabilit tot atunci aici şi un important lot de armeni meşteşugari şi mai ales negustori, păstrînd strînse legături cu Orientul. Pentru a dovedi vechimea mare a armenilor în Iaşi, s-a invocat inscripţia de la biserica armeană care pretinde că această biserică ar fi fost construită în 1395. Ea a fost declarată însă apocrifă [65]. Chiar dacă lucrurile se prezintă în felul acesta, prezenţa armenilor în oraşul nostru la data amintită nu se poate nega. Peste şase ani de la data amintită, Alexandru cel Bun va înfiinţa episcopia armeană din Moldova punînd ca episcop la Suceava pe Ohanes [66].

Că numele Iaşilor vine de la arcarii (iaşii) stabiliţi aici în a doua jumătate a secolului al XIV-lea se poate constata şi din unele documente. In ele, centrul oraşului, partea principală din Podul Vechi, (strada Costache Negri) era numit *arcăria* şi se menţiona că acolo şed *arcarii*. Astfel, într-un zapis din 20 ianuarie 1701 se arată că Loiz, negustorul din Iaşi, a cumpărat o casă „pe Podul Vechi, în Arcari" [67]. Un alt act din vremea lui Cantemir menţionează case cu pivniţă de piatră şi cu cinci dughene pe Podul (strada) Vechi „unde şed arcarii" [68]. Alături se aflau saidacarii care confecţionau tolbele [69].

In primele decenii ale secolului al XV-lea populaţia Iaşilor s-a mărit prin adăugarea unui nou lot de muncitori specialişti, şi anume, cu vierii aduşi din Transilvania. Mulţi din ei erau români. De la aceştia a

---

64 O altă vamă se plătea pe acest teritoriu după trecerea Prutului la Ţuţora.

65 N. Iorga, *Armenii şi românii, o paralelă istorică*, „An. Acad. Rom.", Mem. Sec. ist., seria a 2-a, t. XXXVI, p. 25, N. A. Bogdan, *Iaşi*, p. 12—13. Gr. Goilav în „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie" 1911, p. 417.

H. Dj. Siruni, *Armenii în România, cu prilejul unui centenar*, Bucureşti, 1940, 21—23.

66 *Documente privind istoria României*, A. Moldova, veacurile XIV—XV, vol. I, p. 12.

67 N. Iorga, *Studii şi documente*, VII—3, p. 105.

68 *Ibidem.*

69 Menţionaţi ca martori în documentele arătate.

rămas numele dealului Şorogari[70]. Alţii erau maghiari. Ei au lăsat în toponimia Iaşilor numiri ca Ţicău, Copou şi Ciurchi.

Din cele expuse pînă aici, rezultă că ipotezele potrivit cărora oraşul Iaşi ar avea o origine romană, slavă sau alană trebuie părăsite. La fel lipsită de valoare este şi teza care derivă numele oraşului nostru de la un strămoş Iaş, diminutiv de la Iacob sau Iaţko. Iaşii au luat fiinţă în a doua jumătate a secolului al XIV-lea şi sînt opera unui grup de arcaşi, mari meşteri în confecţionarea arcurilor, veniţi din regiunea muntoasă dintre Moldova şi Transilvania. Ei erau români, amestecaţi probabil şi cu alte elemente etnice.

Au constituit nucleul în jurul căruia a crescut oraşul mai tîrziu. Arcarii aceştia s-au stabilit între locuitorii care deserveau curtea domnească existentă aici înainte de venirea lor. Mai rezultă apoi că numele corect al oraşului nostru este pluralul Iaşi şi nu Iaş sau Iaşul.

Putem spune că oraşul Iaşi „este o creaţie organică a vechii Moldove, care ea însăşi este o creaţie a poporului românesc"[71].

LE DÉBUT DE LA VIE URBAINE À IASSY

Résumé

Le problème de la date à laquelle a été fondée la ville de Iassy, ainsi que celui de l'origine de son nom ont été amplement discutés dans l'historiographie roumaine et étrangère d'autrefois. Il préoccupe encore les historiens de nos jours. Les solutions proposées à ce sujet dans un très grand nombre de travaux n'ont jusqu'à présent le pouvoir de convaincre que les personnes mal informées. Cependant à la suite de ces discussions prolongées, on a commencé, à présent, à renoncer à l'hypothèse d'une origine romaine de ce nom, à l'hypothèse concernant l'existence dans ces lieux, d'un *Municipium Dacorum-Iassiorum*. L'inscription qui mentionne le nom d'un tel *municipium*, publiée par le chroniquer hongrois Szamasközi est un faux. Les autres inscriptions qui se rapportent à un Municipium Iassorum ou à un Forum Iassorum proviennent de la localité de Daruvar, l'ancienne Aquae Balisse de Panonie, ville principale de la tribu des *iasi* panoniens.

On ne saurait accepter ni l'hypothèse selon laquelle le nom de Iassy, dériverait du terme slave *iasa* „forêt de frênes" adoptée par Gh. Ghibănescu.

---

[70] Numirile de localităţi cu finala în-*ari* ca, de pildă, Blăjari, Cotnari, arată locul de origine al populaţiei v. C. Cihodaru, *Podgoriile de la Cotnari şi Hîrlău în sec. XV—XVIII* în „An. şt. ale Univ. „Al. I. Cuza" Iaşi, (seria istorie), t. X, (1964), p. 8.

[71] N. Iorga, *Ce a fost, ce este şi ce poate fi Iaşul*, Iaşi, 1935, p. 10.

Ni les Alanes, appelés par les Russes *iasi*, pris en considération par d'autres historiens, n'ont contribué à la formation de cette ville. Toutefois il existe une relation indirecte entre leur nom et le nom de la ville de Iassy. On sait que les Alanes se sont réfugiés en grand nombre en Hongrie avec les Koumans. Là, ils sont appelés Filistins. C'étaient des archers rénommés et à la longue le terme *jiasz* (alane) a commencé à signifier „archer". Archers recrutés parmi les Pécénègues, les Koumans, les Alanes et les Roumains défendaient les frontières de la Hongrie. A la frontière entre la Transylvanie et les deux autres pays roumains il existe encore de nombreux villages appelés Iassy. Ils ont été habités autrefois par des archers recrutés parmi les Roumains.

Les princes de la Moldavie possédaient dans la seconde moitié du XIV-e siècle un vaste domaine sur le cours inférieur des rivières de Jijia et de Bahlui. Pour l'administrer ils ont érigé ici une cour et ont établi un service de douane sur cette route qui liait les villes situées à l'embouchure du Danube et les villes de Galice. Tout de suite les artisans et les commerçants ont été attirés vers ce point où ils ont fondé une ville. Parmi ceux qui se sont établis à cet endroit il y avait aussi un groupe d'archers roumains (iasi) venus de la Transylvanie. C'est de leur nom que le centre de la ville est appelé *Arcari* (archers).

OPERA ISTORICĂ A LUI DAMASCHIN BOJINCĂ

DE

V. CRISTIAN

Este un principiu banal acela că reluarea cercetării unei probleme se face atunci cînd există posibilitatea unei noi contribuţii la clarificarea ei. Opera istoriografică a lui Damaschin Bojincă ne-a oferit, din motive pe care le vom vedea, tocmai o asemenea posibilitate. Reluarea acestei chestiuni ne-a fost sugerată însă, în primul rînd, de situaţia generală a cercetărilor, privind istoriografia română din prima jumătate a secolului trecut. Au fost efectuate, ce-i drept, asupra ei numeroase şi, uneori, valoroase studii; aceasta nu exclude însă prezenţa încă a multor umbre care nu permit distingerea cu claritate a unor detalii, şi, uneori, chiar, a contururilor generale ale tabloului. Explicaţia, valabilă şi pentru alte perioade, este simplă şi, de altfel, firească. În dorinţa legitimă de a sublinia momentele mai importante ale dezvoltării istoriografiei noastre, cercetătorii şi-au îndreptat cu predilecţie eforturile în direcţia disecării acestora ca şi a operei celor mai proeminente personalităţi ale disciplinei istorice. Procedîndu-se astfel, au fost neglijate însă alte etape şi cărturari cu rezultate mai puţin spectaculoase, ceea ce a dus în mod logic la acele umbre despre care aminteam în legătură cu istoriografia română din prima jumătate a secolului trecut. Mult studiată, în partea sa iniţială şi finală, perioada prezintă între cele două stadii o consistenţă mult scăzută a cercetărilor şi, implicit, a cunoaşterii acestui moment; de altfel, se creează chiar, uneori, impresia că de la Şcoala Ardeleană şi pînă la curentul romantic, reprezentat mai ales de Kogălniceanu şi Bălcescu, ar fi existat un hiatus.

Este adevărat, sub raportul dezvoltării istoriografiei, perioada cuprinsă între încetarea activităţii lui P. Maior şi Gh. Şincai şi începerea aceleia a lui Kogălniceanu nu prezintă o importanţă egală cu altele. La fel de adevărat ni se pare însă şi faptul că, în această dezvoltare,

ea a avut un anumit rol a cărui neglijare poate să ducă la o inexactă înțelegere, atît a momentului respectiv, cît și a evoluției ulterioare a disciplinei istorice. Trebuie să avem, mai întîi, în vedere rolul de legătură între cele două momente, fără însă a ne putea limita la aceasta. Cei care și-au propus, după 1821, reînvierea trecutului, au urmat, în general, drumul bine bătătorit de Școala Ardeleană. Treptat, însă, ei au pășit pe căi mai puțin umblate, deschizînd chiar unele noi. Nu trebuie să uităm, de altfel, că, în condițiile formării națiunii române și datorită particularităților dezvoltării acesteia, istoria constituie principala armă ideologică [1]. Apariția operei unui Kogălniceanu sau Bălcescu era, astfel, pregătită de existența prealabilă a unei atmosfere favorabile și numai considerarea ei, ades omisă, este de natură să ducă la stabilirea precisă a ceea ce au adus într-adevăr nou cei doi mari istorici și ceea ce constituie doar o reflectare a unor concepții și tendințe curente în epocă [2]. Și pentru acest motiv, deci, nu putem neglija dezvoltarea cercetărilor istorice înainte de 1837 [3]. Este adevărat că acestea nu sînt, în general, produsul unor mari personalități, care să se dedice în exclusivitate istoriei; se poate vorbi, dimpotrivă, de existența unui efort colectiv în vederea reînnoirii trecutului, a celui național, în primul rînd. Numeroși sînt aceia care, despărțiți prin profesie și pregătire, consacră lucrări, de o întindere și o valoare inegală, istoriei. Din rîndul lor, pot fi totuși desprinse cîteva figuri, printre care și aceea a lui Damaschin Bojincă.

Activitatea cărturarului bănățean, devenit apoi jurisconsult al Moldovei, a constituit, de mai multe ori, obiectul cercetărilor întreprinse din diferite unghiuri. Contribuții prețioase au fost aduse în studierea carierei sale juridice, ca și în determinarea locului său în folcloristica românească [4]. Recent, cîteva valoroase pagini au fost consacrate aspectului literar al operei sale [5]. Și activitatea sa istoriografică a solicitat,

---

[1] V. Maciu, Șt. Pascu, D. Berindei, M. Constantinescu, V. Liveanu, P. P. Panaitescu, *Introduction à l'historiographie roumaine jusqu'en 1918*, București 1964, p. 29 (Bibliotheca Historica Romaniae, 5).

[2] Iată un exemplu. Afirmația că istoria este „cea dintîi carte a unei nații" este atribuită curent lui Bălcescu; într-o formulare aproape identică ea apare însă mult înainte la Asachi („Albina românească", I, (1829), p. 140), fiind reluată apoi de Aaron Florian (*Idee repede de istoria Prințipatului Țării Rumânești*, I, București, 1835, p. XIV).

[3] Afirmația este, firește, valabilă și pentru necesitatea considerării activității istoriografice a unor personalități mai puțin marcante și după publicarea *Istoriei* lui Kogălniceanu.

[4] Gh. Ungureanu, *Jurisconsultul Damaschin Bojincă. Contribuții la viața și activitatea sa*, Iași 1930, 59 p.; Gh. Ciulei, *Un jurisconsulte oublié: Damaschin Bojincă*, „Revue de la Transylvanie", X (1945), p. 114—125; Leontin Ghergariu, *Preocupările etnografice și folcloristice ale lui Damaschin T. Bojincă*, „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei", 1959—1961, p. 269—279.

[5] Ioana Petrescu, *Damaschin T. Bojincă*, în *Istoria literaturii române*, II, București, 1968, p. 119—122.

uneori, interesul cercetătorilor. În afara unui capitol dintr-o micromonografie consacrată lui D. Bojincă de un cercetător al trecutului bănățean[6], rețin atenția contribuțiile lui I. D. Suciu[7] și I. Lupaș care, înainte de a face cîteva judicioase observații asupra locului lui D. Bojincă în evoluția istoriografiei transilvănene[8], s-a oprit mai pe larg asupra „Bibliotecii românești" a lui Zaharia Carcalechi[9], publicație legată, în însemnată măsură, de numele cărturarului bănățean. Aceeași problemă a fost reluată de curînd, în cadrul unei lucrări de sinteză privind ideologia transilvăneană a vremii[10]. Pot fi adăugate, apoi, cîteva referiri de mai mică amploare, utile, totuși, prin precizarea unor detalii.

Lucrările menționate au incontestabile merite în cunoașterea activității istoriografice a lui D. Bojincă. Ele sînt, totuși, insuficiente pentru buna sa înțelegere. Ceea ce s-a urmărit, uneori, a fost doar semnalarea principalelor aspecte ale acestei activități. Situația apare explicabilă dacă avem în vedere că unele din aceste lucrări și-au propus, mai ales, să ridice vălul uitării care se așternea asupra operei istoricului bănățean. Din acest motiv, probabil, nu întîlnim în ele o analiză propriu-zisă a scrierilor lui D. Bojincă. Aceasta este înlocuită de o enumerare, însoțită, uneori, de o inventariere a conținutului și o amplă citare a unora din paginile cele mai reprezentative. S-a ajuns, astfel, ca scrierile sale să devină, relativ, familiare cercetătorului, nu însă și conținutul lor de idei. A fost neglijată apoi, metoda care a stat la baza lor; la fel, încadrarea în climatul spiritual al timpului nu s-a realizat decît într-o manieră insuficientă. Nu poate fi omisă, de asemenea, aceeași insuficiență în cercetarea răspîndirii scrierilor sale, element neglijat, în general, în studiile de istoriografie. Faptul este cu atît mai ciudat cu cît țelul final al operei istorice este tocmai contactul cu publicul, element cu atît mai important într-o perioadă în care istoriei i se rezervă un pregnant rol de armă de luptă.

Întreagă această situație a determinat și conținutul lucrării de față. Vom insista mai puțin asupra activității publicistice, limitîndu-ne la cîteva elemente indispensabile pentru înțelegerea ei și aducînd, acolo unde este necesar și posibil, anumite precizări. Ne vom opri, în schimb, la o mai largă analiză a lucrărilor lui Bojincă, încercînd să le judecăm în funcție de contextul în care au apărut și de evoluția generală a istoriografiei, pentru ca, la sfîrșit, să urmărim, în măsura în care infor-

[6] Tr. Topliceanu, *Damaschin Bojincă 1802—1869*, Oravița 1933, 39 p.

[7] I. D. Suciu, *Literatura bănățeană de la început pînă la Unire 1582—1918*, Timișoara, 1940, p. 272 și urm.

[8] I. Lupaș, *Cronicari și istorici români din Transilvania*, I, Craiova f.a., p. XXI.XXIII.

[9] Idem. *Cea mai veche revistă literară românească*, „Anuarul Institutului de istorie națională", I (1921—1922), p. 120—137.

[10] George Em. Marica în *Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania*, București, 1968, p. 162—174.

mațiile existente ne-o permit, răspîndirea lor. Înainte de toate, însă, se impune o încercare de explicație a genezei lucrărilor istorice ale cărturarului bănățean.

Acest aspect merită o cu atît mai mare atenție cu cît, prin formația sa, D. Bojincă nu este un istoric de profesie. Studiile sale superioare au avut ca obiect Dreptul, cariera juridică ocupînd un loc preponderent în activitatea sa. Este adevărat că studiul dreptului era firesc asociat cu acela al istoriei. Avem toate motivele să credem că Bojincă a urmat cursurile de istoria universală și istoria Ungariei, care se predau la Universitatea din Pesta, discipline cu care venise în contact și în timpul studiilor medii. Ele i-au putut dezvălui, mai clar, însemnătatea pe care o căpătase reînvierea trecutului în acel prezent prevestitor de mari transformări. Nu credem, totuși, că orientarea sa spre istorie a fost determinată, în primul rînd, de contactul cu școala, care i-a putut asigura, însă, buna cunoaștere a cîtorva limbi străine, prețios instrument în îndeplinirea cercetărilor sale. Analiza lucrărilor lui Bojincă, împreună cu considerarea împrejurărilor în care au fost scrise, dovedesc că principalul impuls l-a constituit climatul general al vremii.

Or, aceasta era deosebit de favorabil pentru stimularea interesului pentru trecut. Erijîndu-se în apărători și susținători ai legitimității drepturilor propriului popor, corifeii Școlii Ardelene găsiseră un aliat deosebit de prețios în istoria națională. Preocupările lor au găsit un puternic ecou în populația transilvană; în mod deosebit, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* a lui Petru Maior a cunoscut o largă răspîndire. Pentru Bojincă, la fel ca pentru mulți contemporani, ea apărea drept cartea de bază a românilor. Premisele care au dus la marea audiență a ideilor Școlii Ardelene erau generale pentru toate regiunile locuite de românii de peste munți. Ele erau însă și mai puternice pentru Banat.

Prin particularitățile dezvoltării sale istorice, provincia natală a lui Bojincă trebuia să constituie, în mod firesc, un centru al luptei naționale. Multă vreme pașalîc turcesc, Banatul a cunoscut, apoi, datorită poziției sale geografice, o situație particulară în cadrul Imperiului habsburgic. Cucerit de austrieci, el a intrat mai tîrziu, în 1779, cu excepția regiunilor de graniță, sub administrație maghiară, în timp ce din punct de vedere religios a fost impusă ierarhia bisericii sîrbe. Situație complexă, deci, accentuată și de colonizările efectuate aici [11]. Lupta națională a românilor bănățeni, în acest context, trebuia să fie cu atît mai puternică. D. Bojincă — aparținînd unei familii mai luminate — era, astfel, îndemnat, prin chiar originea sa, să contribuie în această direcție printr-o activitate spirituală militantă, în centrul căreia să se afle preocupările istorice.

---

[11] Vezi I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848—1849 în Banat*, București, 1968, p. 24 și urm.

Aceste preocupări au putut fi stimulate, de altfel, de întreaga atmosferă existentă în Imperiul habsburgic după 1815. Este acum momentul cînd, în toate regiunile negermane ale acestuia, ca urmare a unei evoluţii mai accelerate a popoarelor de aici şi sub impulsul marilor zguduiri produse de Revoluţia franceză şi imperiul napoleonian, lupta naţională capătă amploare, manifestîndu-se, iniţial, în domeniul cultural, considerat ca un moment pregătitor. Îndeosebi cultivarea limbii literare şi a istoriei naţionale, între care se creează o indisolubilă legătură, constituie preocuparea de căpetenie. Stabilit în capitala Ungariei prin 1824, Bojincă nu putea să nu cunoască aceste preocupări, mai ales ale maghiarilor. Or, tocmai acum, ele capătă un contur precis. În 1823, Kölcsey compune *Imnul secolelor furtunoase ale poporului maghiar*; peste doi ani apare epopeea în care Vörösmarty îl glorifica pe Arpad. Mai ales însă, trebuie avută în vedere acţiunea Dietei din 1825 care, propunînd reforme juridice şi sociale, şi-a manifestat, de asemenea, interesul pentru dezvoltarea limbii maghiare. Szechenyi a oferit 60 000 de florini pentru crearea unei Academii care să dea limbii maghiare valoarea sa literară, alţii urmîndu-i exemplul [12]. Acţiunea a stîrnit interesul românilor aflaţi în capitala Ungariei, inclusiv a lui Bojincă, dovada constituind-o publicarea în chiar primul număr al „Bibliotecii româneşti" a listei subscriitorilor, însoţită de expunerea motivelor care au dus la alcătuirea ei [13].

Tot la Buda, cărturarul bănăţean a putut veni în contact cu preocupările cultural-naţionale ale slavilor din imperiu. Este, tocmai momentul cînd, datorită unor cunoscute personalităţi, acestea se precizează. La Praga, fusese creat, încă în 1818, Muzeul naţional, avînd, în acelaşi timp, menirea unui muzeu, a unei biblioteci şi a unei Academii. În 1824, apărea *Fiica Slavei*, a doua ediţie a poeziilor lui Kollar, impregnate de ideea măreţiei trecutului slav şi de speranţa într-un mare viitor. Peste doi ani Šafarik publica, în limba germană, *Istoria limbii şi a literaturii slave în toate dialectele* [14]. Preocupări similare întîlnim la slavii din sud. Aici, încă în 1794, Rajič a publicat o istorie a sîrbilor, în patru volume, pentru care a putut găsi cifra enormă pentru atunci de 612 subscriitori [15]. Mai tîrziu, în 1821, Vuk Karadjič dădea la lumină o culegere de povestiri naţionale [16].

Există, deci, în întregul imperiu o atmosferă propice pentru dezvoltarea studiilor de istorie, limbă şi literatură naţională. Reprezentanţii ideologici ai fiecărui popor acţionează, în special, în numele acestuia, dar între diferitele acţiuni există, adesea, interferenţe care, date fiind

[12] G. Weill, *L'Europe du XIX-e siècle et l'idée de nationalité*, Paris, 1938, p. 73—75.
[13] „Biblioteca românească", I, Buda 1829, p. 44—46.
[14] G. Weill, *op. cit.*, p. 79—80.
[15] *Ibidem*, p. 166.
[16] *Ibidem*, p. 86.

particularitățile național-istorice, duc, uneori, după cum vom vedea și mai jos, la diferende. Fiecare popor are rolul său la crearea acestei atmosfere de redeșteptare națională, notabilă fiind aici și contribuția românilor. Pentru chestiunea care ne interesează, o deosebită importanță prezintă faptul că unul din principalele puncte ale activității acestora l-a constituit tocmai capitala Ungariei. Pe urmele lui S. Micu, Gh. Șincai, P. Maior, se constituise aici un puternic centru cultural românesc [17], întreținut de studenții români de la Pesta și de existența unei tipografii românești la Buda. Legăturile cu Eftimie Murgu, Zaharia Carcalechi, eventual Aaron Florian, nu puteau fi decît stimulative pentru tînărul Bojincă.

Întreaga atmosferă a vremii, ca și condițiile specifice în care și-a început activitatea erau, deci, favorabile pentru angajarea sa în lupta culturală a vremii și de natură să întărească ceea ce însuși cărturarul bănățean numea „iubirea, zelu (rîvna) și dreapta dorire de a cerca, și cu sîrguință a întrebuința toate mijlocirile, prin care pot folosi și spori Nației și Patriei" [18]. Caracterul militant al activității sale apare aici cît se poate de limpede. La fel de limpede este și faptul că Bojincă și-a dat de la început seama de marea importanță pe care o capătă acum istoria, istoria națională mai ales. Preocuparea pentru aceasta din urmă ne este înfățișată ca reprezentînd însăși rațiunea existenței sale. „Din oara ce s-au desvălit în mine judecarea, ne spune Bojincă, carea la privirea spre Nația Românească și cumpănarea (sic) stării ei, ațiță un foc nestîmpărat de a cerca vița, sîngele, mărimea, virtutea și toate stările împrejur ale Neamului meu" [19]. Afirmația este întărită de prima parte a activității sale și justificată de rolul pe care cercetarea trecutului îl are în concepția cărturarului bănățean.

Fără a face o largă teoretizare a acestei probleme, Bojincă ne arată sau ne lasă să înțelegem, în mod clar, în ce anume constă utilitatea istoriei pentru propriul popor. Mai întîi, istoria este concepută în sensul antic de povățuitoare a contemporanilor. Experiența altora servește pentru alegerea acțiunilor celor mai bune. Dar, în acest caz, istoricul nu se poate limita la o simplă rememorare și explicare a faptelor istorice; el are menirea să facă judecăți de valoare asupra lor, pentru a preveni contemporanii, scrierile sale căpătînd un vădit caracter moralizator. În legătură cu aceasta, istoria capătă, pentru Bojincă, ca și pentru contemporanii săi, și o altă importanță. Românii sînt un popor cu o strălucită origine și cu un trecut cuprinzînd remarcabile pagini de glorie. Reamintirea istoricilor are, astfel, menirea să le întărească sentimentul național și să le insufle credința într-un viitor pe măsura trecutului. În sfîrșit,

---

[17] G. Bogdan-Duică, *Eftimie Murgu*, București, 1927, p. 24—25.
[18] D. Bojincă, *Prefație la Istoria romanilor*, „Bibl. rom.", I, 1829.
[19] *Ibidem*.

cercetarea trecutului este necesară pentru demonstrarea drepturilor istorice ale românilor. Acest aspect apare cu atît mai necesar cu cît, în menţionatele condiţii din Imperiul habsburgic, aceste drepturi sînt contestate, uneori, tocmai prin negarea unor particularităţi istorice ale românilor, şi, în primul rînd, a latinităţii.

De altfel, tocmai în legătură cu această din urmă problemă se plasează începutul activităţii publicistice a lui Bojincă. Prima sa scriere i-a fost prilejuită de apariţia, în 1823, a unei lucrări în limba germană a lui Sava Tököly (Tucalia)[20], care se străduia să demonstreze că românii nu sînt descendenţi din romani, ci din daci, pe care îi asimilează slavilor. Denumirea de roman s-ar datora dispoziţiei împăratului Caracalla ca toţi cetăţenii imperiului să se numească romani şi să înveţe limba romană. De altfel, după părerea sa, descendenţa dintr-o colonie romană nu este nici un titlu de glorie, pentru că aici ar fi fost trimise numai slugi, robi şi supuşi ai romanilor. Bojincă îi răspunde, în 1827, cu o lucrare publicată în limba latină[21], a cărei alegere se datoreşte, probabil, faptului că, printre învăţaţi, latina este încă o limbă de circulaţie, dar şi menţinerii ei ca limbă oficială în Ungaria. Polemica nu se opreşte aici. În acelaşi an, Sava Tököly publică o nouă ediţie, de astădată în text dublu, german şi român[22], acesta din urmă într-un stil imposibil[23]. Bojincă revine în anul următor cu o ediţie în limba română a lucrării sale[24]. Aceasta nu este însă o simplă traducere a celei latine. Textul este în mare parte asemănător; se constată, totuşi, şi cîteva notabile deosebiri. Unele din ele se referă la stil. Destinată străinilor, ediţia latină are, chiar dacă limba utilizată este departe de cea clasică, o expunere sobră; cea română, dimpotrivă, întrebuinţează un limbaj colorat, în care ironia se învecinează cu expresii mai tari, situaţie datorată, probabil, şi faptului că Sava Tököly îndrăznise, adresîndu-se a doua oară românilor, să le conteste direct romanitatea. Există, apoi, între cele două ediţii, şi

[20] *Erweis dass die Walachen nicht Römischer Abkunft sind und diese nicht aus ihrer Italienisch-slavischen Sprache folgt*, Halle 1823.

[21] *Animadversio in Dissertationem Hallensem sub titulo* Erweis dass die Walachen nicht Römischer Abkunft sind etc. vom K. Rath von *** 1823 *editam. Cui adnectitur Scriptoribus fulta Probatio, Valachos esse veros Posteros Romanorum*, Pesta, 1827, 56 p.

[22] *Arătarea că Vlahii său Rumânii nus de viţă Romanii şi că rădăcina aceaia din linba lor slavenească mestecată cu talienească nu se urmează, din linba neamţască pre cea rumânească întoarsă şi cu multe mărturie îmulţită* prin S. T., Buda 1827, 182 p.

[23] Vezi *Prefaţa* în Bianu-Hodoş, *Bibliografia românească veche*, III (1808—1830), p. 557—559.

[24] *Răspundere desgurzătoare la cărticica cea în Hale în anul 1823 sub titula* Erweis dass die walachen nicht Römischer Abkunft sind *(adecă arătare cum că românii nu sînt viţă de romani), de K. Consiliar de*** făcută. La carea se adaugă arătarea cu scriitori verednici de credinţă întărită: cum că Românii sînt adevăraţi strănepoţi a Romanilor. Întîi latineşte ţesută, iară acuma în linba Daco-Românească preîntoarsă*, Buda 1828, 120 p,

deosebiri în privința conținutului. Ediția română renunță la expunerea unor elemente care erau binecunoscute compatrioților, mai ales din istoria lui Maior, pe care însă era util ca străinii să le cunoască. În sfîrșit, ediția română conține în plus o prefață în care Bojincă își motivează inițiativa de a răspunde „cărtitoriului din Ha'e" [25]. Pentru importanța acordată de cărturarul bănățean respingerii unor asemenea atacuri, este interesant să menționăm că el a întocmit ediția latină „cugetînd că de vom avea securitatea sau scutirea din afară lesne vom păstra cele din lăuntru sau mijlocul nostru" [26]. Hotărîrea de a răspunde a fost luată, ne informează Bojincă mai departe, văzînd că cei la fel de rău intenționați ca Sava Tököly, profită că nu li se acordă atenție și „nu numai că nu se rușinează de nobila tăcere a românilor", ci iau această drept un semn de slăbiciune. Apărarea neamului său i-a apărut cu atît mai îndreptățită, cu cît acesta „nimănui nici o nedreptate nu face, nimănui nici o împiedicare în înălțarea culturii nu pune, precum nici într-altele ce se ating de fericirea cuiva" [27]. Pentru respingerea argumentelor „cărtitoriului", Bojincă urmează, în general, demonstrația lui Maior, citînd însă și alți autori antici și moderni, dintre români mai amintind pe D. Cantemir. Răspunsului propriu-zis îi urmează, în ultima parte, un apendice cu mărturii din scriitorii străini care atestă sau susțin latinitatea românilor și a limbii lor [29].

Următoarea etapă a activității lui D. Bojincă este legată de „Biblioteca românească" a lui Carcalechi. Concepută ca o revistă, tinzînd la apariție, să se transforme într-o adevărată enciclopedie[29], și îmbrăcînd, în fapt, caracterul unui almanah [30]. „Biblioteca" a avut, la primele ei patru numere, drept principal colaborator pe D. Bojincă, căruia „izvoditoriul Bibliotecii" îi face o pompoasă prezentare în prefața acesteia. Lucrarea cea mai amplă pe care cărturarul bănățean o publică aici este *Istoria romanilor*, la care începuse, se pare, să lucreze mai înainte [31]. Inițial, ea trebuia să cuprindă întreg tomul I. Față de importanța lucrării, acest spațiu a fost considerat insuficient, ea fiind apoi planificată să cuprindă cîte trei coale în fiecare număr, sugestia venind, probabil, după unele indicii, din partea lui D. Bojincă [32]. Cele patru părți redactate de el se

---

25 Folosim acest prilej pentru a adresa, încă o dată, călduroasele noastre mulțumiri tov. asist. Nicoleta Toderașcu, care ne-a oferit un prețios ajutor în colaționarea celor două ediții.

26 *Răspundere desgurzătoare*, *Prefație*.

27 *Ibidem*, p. 15.

28 *Animadversio...*, p. 41—56; *Răspundere desgurzătoare*, p. 98—120.

29 După cum sugerează conținutul anunțat în primul ei număr.

30 Vezi și G. Em. M a r i c a, *loc. cit.*, p. 164.

31 D. B o j i n c ă, *Prefație* la *Istoria romanilor*, „Bibl. rom.", I (1829).

32 *Ibidem*. Vezi și *Luare aminte* a lui Carcalechi, *Ibidem*, p. 26.

opresc după moartea lui Cesar [33], lucrarea fiind, apoi, continuată de Gh. Cuciuran, C. Lecca și Ioan Trifu (Maiorescu).

Se consideră că această lucrare este o simplă traducere. O mărturie în acest sens este că, în titlul primei părți, chiar D. Bojincă utilizează termenul „tradusă". Un alt argument ar fi afirmația lui I. Maiorescu, însărcinat cu continuarea *Istoriei romanilor*, că el va lucra după izvoare, spre deosebire de Bojincă și continuatorii săi care au realizat o traducere după *Istoria Romei* a lui Goldsmith [34]. Valabilă pentru Gh. Cuciuran, care a tradus partea corespunzătoare din această lucrare, în mod sigur, după o ediție italiană, așa cum o indică compararea textelor, afirmația nu se potrivește în cazul lui Bojincă. Ea a fost acceptată [35] fără a se avea în vedere alte cîteva elemente. Expresia „tradusă", utilizată în titlul primei părți, pare a fi categorică; ea nu avea însă atunci sensul exact de mai tîrziu. Să menționăm că pentru *Răspundere desgurzătoare* el face precizarea „acuma în limba daco-românească *preîntoarsă* (n.n.)", deși era vorba, totuși, de o traducere. De altfel, pentru părțile III-IV ale *Istoriei romanilor*, el face precizarea „mai de parte lucrată". Pe de altă parte, în momentul cînd motivează alcătuirea lucrării prin importanța ei, el arată că „N-au întîrziat a *tălmăci* această prea frumoasă și mult folositoare *știință, cernînd și cercînd toate istoriile vestite* (subl. ns.) care se află în Crăiasca Bibliotecă din Pesta, pentru ca, cu atîta mai luminat să grăiesc adevărul" [36]. Modul în care Bojincă înțelegea „tălmăcirea" este, credem, destul de clar în acest pasaj, sensul fiind acela de expunere a subiectului pentru prima dată în limba română, după o comparare și selectare a izvoarelor. De altfel, vom vedea mai jos, că, atunci cînd Bojincă execută o simplă traducere, el nici n-o iscălește. În sfîrșit, în același sens pledează și faptul că se poate urmări, în cele patru părți ale lucrării, o treptată sporire a surselor utilizate. Acestea sînt, în general, dintre cele mai cunoscute — Titus Livius, Aristotel, Plutarh, Appian, Cesar ș.a.; în ultimele părți redă mai multe citate din Montesquieu. Pentru a preciza lucrurile trebuie să observăm că lucrarea nu are totuși o puternică originalitate; adeseori, însă, Bojincă intervine cu considerații și aprecieri proprii.

---

33 Propunerea de atribuire lui D. Bojincă și părții privind *Istoria romanilor* din volumul „Bibliotecii românești" din 1821 (I. Lupu, N. Camariano, O. Papadima, *Bibliografie analitică a periodicelor românești*, vol. I, 1700—1850, partea a III-a p. 1121) nu ni se pare acceptabilă; pe atunci D. Bojincă, avînd doar 19 ani, nu ajunsese încă la Buda și după însăși mărturia sa el a început să scrie „după ce scuturaiu pulberu scolastic de pe umer" (*Răspundere desgurzătoare, Prefație*).

34 „Bibl. rom.", VIII (1834), p. 6, notă.

35 N. Bănescu și V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu. Scriere comemorativă cu prilejul nașterii lui 1811—1911*, București, 1912, p. 4; G. Em. Marica, *loc. cit.*, p. 167—168.

36 *Prefație* la *Istoria romanilor*, „Bibl. rom.", I (1829).

Tot în „Biblioteca românească", cărturarul dă la iveală o *Istorie a lumii pe scurt*[37]. Este vorba de o expunere cronologică a principalelor date istorice, întocmită, probabil, după vreun manual al vremii, pe care nu l-am putut identifica. Prezentarea este făcută pe două coloane, prima urmărind „Istoria popoarelor și a staturilor", cea de a doua „Istoria culturii", considerată în sensul ei larg. Expunerea începe din jurul anului 2000 î.e.n., trebuind să ajungă, prin continuarea ei în toate volumele, pînă la zi, oprindu-se însă, o dată cu colaborarea lui Bojincă, la anul 389.

Ceea ce atrage în mod deosebit atenția în activitatea lui D. Bojincă la „Biblioteca românească" sînt însă monografiile unor domnitori. Prima încercare de acest fel este publicarea, în primul număr, a unei biografii a lui D. Cantemir[38]. Biografia este nesemnată dar pe baza unei analize stilistice a fost atribuită lui Bojincă[38bis]. Atribuirea ni se pare corectă, cu precizarea că este vorba de o traducere. Aceasta a fost făcută după biografia lui D. Cantemir din ediția germană a *Descrierii Moldovei*[39], reluată, cu unele mici deosebiri în organizarea materialului, după ediția de la Hamburg a *Istoriei otomane*[40], care tradusese biografia întocmită în englezește de Tyndal, pe baza aceleia latine a lui Bayer și a informațiilor primite de la Antioh Cantemir[41]. Din tot aceeași sursă, biografia lui D. Cantemir mai apăruse o dată în românește, la mănăstirea Neamț împreună cu *Descrierea Moldovei*[42]. Este probabil ca traducerea din „Biblioteca românească" să fi fost realizată fără cunoașterea aceleia de la Neamț, căreia îi este, oricum, superioară.

După D. Cantemir, următorul domnitor prezentat este Radu Șerban[43], pentru ca, în ultimele două numere, spațiul destinat istoriei românilor să fie rezervat lui Mihai Viteazul[44]. Autorii utilizați aici sînt îndeosebi Engel și Filstich, ultimul fiind autor al unei traduceri în limba germană a

---

[37] *Istoria lumii pe scurt de la zidirea ei pînă în anu acesta. — Istoria Popoarelor și a Staturilor. — Istoria Culturii. Scurtă cuprindere și arătări hronologhice (după ani)*, așăzate românește de Dam. Bojîncă), „Bibl. rom.", II, p. 51—54; III, p. 57—60; IV, p. 57—58.

[38] *Viața lui Dimitrie Cantemir, Domnului Moldoviei și Prințip în Împărăția Rusească*, „Bibl. rom.", I (1829), p. 27—38.

[38 bis] Tr. Topliceanu, *op. cit.*, p. 21.

[39] *Demetrii Kantemirs ehemeligen Fürsten in der Moldau, historisch —, geographisch — und politische Bescreibung der Moldau*, Frankfurt und Leipzig, 1771, p. 1—12.

[40] *Geschichte das osmanischen Reiches nach seinem Anwachse und Abnehmen*, Hamburg, 1745, p. 841—852.

[41] P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București, 1958, p. 14—15.

[42] *Scrisoarea Moldovei de Dimitrie Cantemir Domnul ei*, Mănăstirea Neamț, 1825, p. 1—23.

[43] *Istoria lui Radu Șerban Prințipului Țării Românești, din familia Basarabilor, carele au domnit de la anul 1602*, pe scurt dedusă de Dam. Boj., „Bibl. rom.", II (1829), p. 27—36.

[44] *Vestitele fapte și perirea lui Mihai Viteazul, Prințipului Țării Românești*, pe scurt deduse de D. Bojincă, „Bibl. rom.", III (1830), p. 36—56; IV (1830), p. 25—32.

Letopisețului Cantacuzinesc. Pentru Radu Șerban, se mai adaugă „istoricul Botin“, iar pentru Mihai Viteazul „Kevenhiler“ și *Breviarium Hronologhicum*.

Acestor monografii trebuia să li se adauge aceea a lui Ștefan cel Mare. Autorul ei urma, neîndoielnic, să fie tot Bojincă. Faptul ne este indicat de o notiță în care se motiva amînarea lucrării, „neavînd noi la mînă orighinalul cel vestit de Miron Logofătul (sic) cel ce vorbește adevărul“ [45] și se menționau doar principalele fapte ale domnitorului moldovean. Că autorul acestei notițe și, deci, al proiectatului articol trebuie să fie Bojincă, rezultă clar din o notă consacrată lui C. Lecca, notă care cuprinde mai multe formulări identice, cu însemnările existente în partea referitoare la Mihai Viteazul [46], precum și din paternitatea celorlalte biografii.

Preocupările istoriografice ale lui D. Bojincă nu se reduc însă, acum, la activitatea de la „Biblioteca românească“. În 1830 el colaborează la „Calendarul românesc“ al lui Ștefan Niagoe, cu prezentarea lui Ioan de Hunedoara [47]. După cum s-a observat, această primă monografie a voevodului în limba română, nu este, după cum ar arăta autorul, o simplă traducere decît în a doua parte, prima fiind originală; procedeul utilizat putea fi o precauție împotriva cenzurii [48]. Tot în același an, 1830, Bojincă publică o lucrare pedagogică [49], care, în legătură cu tema noastră, prezintă interesul că pentru ilustrarea anumitor demonstrații se apelează la exemple din trecut, ceea ce întărește afirmația despre caracterul moralizator al istoriei în concepția cărturarului bănățean.

Lucrarea pe care Bojincă a considerat-o ca cea mai importantă a sa și căreia i-a consacrat cel mai mult timp, o constituie *Anticile Romanilor* [50]. După cum rezultă din o afirmație a sa, aceasta este prima scriere la care a început să lucreze [51]. Ea este o expunere a aproape tuturor aspectelor societății romane. După o scurtă prezentare istorică, se vorbește despre extinderea și împărțirea cetății, introducîndu-se, apoi, într-un loc nu tocmai potrivit, cîteva capitole despre băile romane. În continuare, autorul se ocupă de poporul roman și împărțirea sa, după care se consacră un larg spațiu religiei și organizării ei, pentru ca primul volum să se încheie cu prezentarea munților. Cel de al doilea este consacrat

---

45 „Bibl. rom.“, IV (1830), p. 40.

46 Ibidem, p. 30.

47 *Descrierea nașterii și a eroiceștilor fapte a mult vestitului Ioan Corvinus de Huniad*, tradusă de D. Bojincă, în *Calendarul românesc* pe anul de la Christos 1830, p. 44—141.

48 C. Mureșan, *Iancu de Hunedoara*, ed. a II-a, București 1968, p. 14—15.

49 *Diregătoriul bunei-creștere spre îndreptarea multor părinți și bun folosul Tinerimei Romane*, țesut de Damaschin T. Bojincă, Buda 1830, XVI, 228 p.

50 *Anticile Romanilor acum întîia oară în românește scrise*, 2 vol. Buda, 1832—1833.

51 *Răspundere desgurzătoare, Prefația*.

instituţiilor — aici Bojincă are prilejul să demonstreze, vorbind despre magistratură, temeinicile sale cunoştinţe — organizării militare, ultima parte tratînd despre timp, monede, măsuri şi viaţă privată. Raportat la un asemenea conţinut, titlul ales de Bojincă ar putea părea ciudat: să nu uităm însă că istoria nu ajunsese încă la o limbă ştiinţifică, clară, ci se afla în faza de căutări. De altfel, termenul „anquitates", prezent şi în subtitlul latin al lucrării, mult întrebuinţat în vremea Renaşterii, se întîlneşte încă la scriitorii din prima jumătate a secolului trecut.

Pentru alcătuirea *Anticilor*, Bojincă a consultat un număr apreciabil de lucrări. Este adevărat că, aşa cum o precizează cu modestie, sursele pe care le-a urmat în primul rînd, au fost Rossinus, Dempstery şi Nieupoort [52]. In afara acestora, el a utilizat însă şi alte izvoare. Probabil, nu a văzut toate numeroasele lucrări menţionate în text, unele din ele putînd fi citate după alţi autori; apare însă sigur că a cunoscut un mare număr de scrieri, care i-au fost necesare şi pentru *Istoria romanilor*. Să amintim, apoi, că, printre autorii citaţi, se numără şi unii posteriori celor trei menţionaţi mai sus, mai ales dintre istoricii legislaţiei: „Hainecţius" (J.G. Heinecke, 1681—1741) cu *Antiquitates juris*, J. A. Bach (1721—1758) cu *Historia iurisprudentia Romanae* şi *De Legibus Traiani* ş.a.

Cu *Anticile romanilor*, Bojincă îşi încheie, practic, activitatea de istoric. Devenit la 31 ani (1833) jurisconsult al Moldovei, avînd de făcut faţă unor activităţi diverse şi presante, el nu a mai dispus de timpul atît de necesar cercetării. A făcut o singură excepţie atunci cînd Iordache Mălinescu a iniţiat o nouă ediţie a *Istoriei* lui Maior. Cu acest prilej, Bojincă a tradus „disputaţiile" lui P. Maior cu Kopitar, publicate în anexă [53] şi însoţite de o prefaţă. Scopul său este limpede redat prin utilizarea ca motto a unor cunoscute versuri din Ovidiu: „Nimic este mai drept şi nimic mai vrednic, decît a apăra naţia sa şi cuvios lucru este a arăta faptele Patriei". La sfîrşitul scurtei sale cariere de istoric, se reîntoarce, astfel, la necesitatea de la care pornise, aceea de a apăra, cu ajutorul istoriei, drepturile neamului său.

Chiar şi din simpla enumerare a lucrărilor amintite, se pot desprinde direcţiile principale ale activităţii istoriografice a lui D. Bojincă. Nefiind de formaţie istoric şi neprofesînd istoria, el nu a încercat să dea, cu excepţia *Istoriei romanilor*, lucrări de sinteză. Dar, tocmai prin

---

52 După cum pare să rezulte din text, Bojincă a utilizat lucrarea lui Rossinus (*Antiquitatum romanorum corpus absolutisimus*) în ediţia lui Th. Dempster, Paris, 1613. Pe Nieupoort l-a folosit probabil după ediţia de la Pesta 1718.

53 *Disputaţiile asupra Istoriei pentru începutul Românilor în Dachia urmate între autorul ei Petru Maior (...) şi între reţenzentul K. Inprotivnicul Istoriei*, Buda 1834 (numeroatate separat IV, 63 p.).

aceasta, se reliefează mai limpede caracterul apropierii sale de faptele trecutului. Analiza operei dovedeşte că preocupările lui Bojincă pentru istorie nu sînt rezultatul unei pure curiozităţi ştiinţifice sau ambiţii publicistice, ci reflectă înţelegerea necesităţii reînvierii trecutului, şi, mai ales, a anumitor aspecte ale acestuia. El se apropie, astfel, de istorie nu ca un erudit, deşi uneori apelează la o documentaţie largă, ci ca un militant, care înţelege să o utilizeze ca o eficientă armă de luptă. Problemele pe care le abordează sînt cît se poate de revelatoare în această privinţă.

Una din principalele idei pe care Bojincă se străduieşte s-o reamintească şi să o redemonstreze este aceea a latinităţii românilor. În această privinţă, el merge pe un drum pe care îl deschiseseră cărturarii din secolul al XVII-lea şi, mai ales, îl bătătoriseră reprezentanţii „Şcolii Ardelene". Autoritatea supremă este aici, pentru Bojincă, „vrednicul de aducere aminte" Petru Maior [54]. Faptul nu surprinde. După cum am văzut, *Istoria* acestuia se bucură acum printre cărturarii noştri, de o necontestată autoritate. Semnificativ în acest sens este faptul că, publicînd în 1828, pe baza unor noi izvoare, o lucrare despre originile românilor, Th. Aaron o intitula *Apendice* la istoria lui P. Maior [55]. Şi alte scrieri din aceşti ani se află sub vădita autoritate a acestuia, argumentele sale fiind reluate uneori fără modificări. Este, în bună parte, şi cazul lui Bojincă. *Răspundere desgurzătoare* reia, în genere, demonstraţia făcută de Maior. Influenţa acestuia este evidentă şi în alte lucrări. Se poate, totuşi, observa că, mai ales în *Anticile romanilor*, Bojincă încearcă o lărgire a sferei demonstraţiei. Se rezervă, aici, o mare importanţă utilizării argumentelor oferite de vechii scriitori, ca şi a celor lingvistice; acestora li se adaugă însă, într-o mai mare măsură ca pînă acum, elemente etnografice. Valoarea acestora, pentru demonstrarea latinităţii, fusese observată însă de M. Costin şi D. Cantemir şi ele fuseseră utilizate şi de Maior. Pentru Bojincă, această valoare apare însă într-o lumină mult mai puternică. Este adevărat că el nu a izbutit să dea o lucrare specială consacrată unor obiceiuri pe care le considera ca derivate direct din cele romane, lucrare ce urma să fie anexată la vol. II din *Anticile romanilor*, dar bogatele sale note privind datinile românilor legate de cele ale strămoşilor lor, dovedesc interesul lui Bojincă, manifestat încă din *Răspundere desgurzătoare* şi *Istoria romanilor*, pentru acest gen de dovezi. De altfel, după părerea sa, datinile „sînt mai mari şi mai temeinice mărturii spre adeverirea urzirii românilor de la vechii romani, decît orice arătări istoriceşti" [56].

---

[54] *Răspundere desgurzătoare*, p. 11.

[55] Th. Aaron, *Scurtu apendice la Istoria lui Petru Maior, carea prin adevărate mărturisiri a mai multor scriitori vechi, începutul Românilor din Romani adevăraţi îl pune*, Buda 1829, 79 p.

[56] *Anticile romanilor*, I, p. XII.

In ceea ce privește conținutul problemei originii românilor, concluziile sale sînt, de fapt, o reluare a celor ale lui Maior. Originea romană este pură. Prin victoria lui Traian, dacii au fost complet distruși sau alungați ; chiar dacă ar fi rămas femei și fiice ale acestora, situația nu ar fi schimbat datele problemei, întrucît pentru bărbați are importanță descendența paternă. O asemenea ipoteză apare, de altfel, improbabilă pentru Bojincă, întrucît imposibilitatea unei înrudiri „luminat se adeverează prin strănepoții lui Traian, românii de astăzi, care măcar că sînt amestecați cu alte neamuri, totuși arareori iau fecioare de alte nații" [57] ca și pentru faptul că romanii „aduseseră mueri cu sine de la Roma" [58]. Romanitatea apare, deci, într-o stare pură, cu precizarea că, pentru el, roman nu înseamnă exclusiv un locuitor al Romei — așa cum considera Sava Tököly, sau contemporanul său din Țara Românească, Grigore Pleșoianul, care căuta locul de baștină al românilor în capitala imperiului [59]. Românii sînt „următorii colonelor celor de Împăratul Traian din Italia aduse" [60]. Este adevărat că în limbă au pătruns multe elemente străine, slave în primul rînd, dar acestea sînt datorate conviețuirii cu alte popoare și „mai vîrtos prin relighie și prin cărțile bisericești" [61]. Această din urmă idee este evident izvorîtă din dorința de a nu face concesii în privința purității etnice a descendenților romanilor.

Demonstrarea ei, în această formă, îi apare lui Bojincă de o stringentă necesitate pentru apărarea drepturilor poporului său, mai ales împotriva încercărilor de contestare. El se încadrează aici într-o veche acțiune de respingere a unor asertiuni răuvoitoare, al cărei început se poate plasa încă în combaterea „basnelor" lui Simion Dascălul de către M. Costin, stolnicul Cantacuzino și D. Cantemir, și în care istoricul bănățean urmează mai ales pe Maior în „disputațiile" sale — a căror traducere în românește, de Bojincă, apare deci cît se poate de semnificativă — cu Kopitar. El nu aste singurul cărturar al vremii convins de această necesitate. Să amintim, de exemplu, faptul că la respingerea atacurilor lui Sava Tököly a participat, prin publicarea unei lucrări în limba germană, și E. Murgu [62], sau acțiunea asemănătoare a lui Heliade. Dar, mergînd pe urmele acelorași predecesori, Bojincă este convins și de importanța sublinierii originii latine pentru propriul popor și dezvoltarea conștiinței sale naționale. Aceste strădanii au drept scop

[57] *Răspundere desgurzătoare*, p. 71.
[58] *Ibidem*.
[59] *Idee repede despre istoria românilor*, „Curierul românesc", I (1829), p. 251 (Reprodus după *Cele dintîi cunoștințe*).
[60] *Răspundere desgurzătoare*, p. 66.
[61] *Ibidem*, p. 71.
[62] I. D. Suciu, *Introducere* la Eftimie Murgu, *Scrieri*, E.P.L. 1969, p. 16—18 (Lucrarea lui Murgu, p. 92—427).

ca reamintind nobila origine romană, să întărească, în același timp, convingerea că românii trebuie să aspire la un viitor pe măsura trecutului[63].

Sub raportul activității istoriografice, ideea latinității l-a condus pe Bojincă la preocupările pentru istoria romanilor.[71] Dacă romanii sînt strămoșii „curați" ai românilor, este evident că istoria acestora din urmă trebuie să fie o continuare directă a istoriei celor dintîi. Aceeași logică condusese încă pe M. Costin să consacre primul capitol din *De neamul moldovenilor* unei succinte prezentări a Italiei antice; într-un mod asemănător va proceda Cantemir în *Hronicul vechimii a româno-moldo-vlahilor*. Expresia cea mai clară o dăduse S. Micu care își începe *Scurta cunoștință a istoriei românilor* de la legendarul Aeneas. Bojincă este, deci, și aici, continuatorul unei tradiții, pe care însă o amplifică. Cele două lucrări ale sale, *Istoria romanilor* și *Anticile romanilor* sînt, prin proporțiile și prin amploarea chestiunilor tratate, primele lucrări de acest gen în istoriografia noastră. De altfel, ele răspundeau unui vădit interes din partea cititorilor. S-au păstrat, începînd de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, mai multe manuscrise cuprinzînd traduceri fragmentare ale unor lucrări privind istoria Romei; în primele decenii ale secolului următor, astfel de traduceri se tipăresc deja. In 1820, la Iași, apare în românește, prin strădaniile lui Alecu Beldiman, lucrarea lui Florian asupra lui Numa Pompilius. Mai tîrziu, chiar în timpul cînd Bojincă lucra la „Biblioteca Românească", Stanciu Căpățineanu îl traducea pe Montesquieu[64]. Cu atît mai mult trebuia să atragă ideea unei istorii scrise de un român, pentru români. Cît de importantă a fost considerată o asemenea lucrare o dovedește faptul că, după încetarea colaborării lui Bojincă la „Biblioteca" lui Carcalechi *Istoria romanilor* a fost continuată succesiv de alți trei autori. Explicîndu-i publicarea, cărturarul bănățean arăta că ea este „o visterie din care toată lumea luminată se adapă, și se vederează"[65]; cu atît mai mult se cuvine ca ea să fie cunoscută de strănepoții romanilor. Măreția și importanța ei îi conferă un însemnat rol în înțelegerea dezvoltării societății. Indeosebi pentru români, cunoașterea istoriei romanilor prezintă un prețios izvor de pilde mărețe, ea constituind, în același timp, un element indispensabil, pentru dezvoltarea culturii lor și, în general, a mersului lor înainte[66]. Idee, rezultînd în același timp, din concepția sa asupra importanței istoriei, a originii „curat" romane și a marelui rol rezervat culturii în evoluția societății.

---

[63] *Răspundere desgurzătoare*, p. 120.

[64] *Mărimea romanilor, sau pricinile înălțării și căderii lor*, Craiova 1830, 211, 3 p. Bojincă nu a cunoscut această traducere. Citatele sale din Montesquieu sînt rezultatul unei traduceri proprii, inferioare aceleia a lui Stanciu Căpățineanu.

[65] *Prefație* la *Istoria romanilor*, „Bibl. rom.", I (1829).

Problema latinității este, de asemenea, legată organic de aceea a continuității, asupra căreia însă insistă mai puțin. Explicația constă, probabil, în faptul că prin caracterul scrierilor sale, el s-a străduit, în primul rînd, să sublinieze ideea latinității. Chiar fără a fi dezvoltată, ea este constantă, totuși, și îi apare, uneori, ca fiind de la sine înțeleasă, dată fiind prezența românilor pe întreg teritoriul Daciei romane, pe care s-au format ulterior cele trei țări. Ei și-au păstrat naționalitatea „atîtea sute de ani, între atîtea valuri, între atîtea nevoi și strămutări"[67]. Pentru a explica persistența lor, el apelează la mai vechea teză a retragerii lor în munți și apoi a descălecatului — plasat, pentru Moldova, ca și la Cantemir, în secolul al XIII-lea[68] — care capătă, astfel, sensul de o revenire în teritoriile străbune.

Problemele expuse mai sus sînt acelea de la care D. Bojincă a pornit și cărora le-a acordat cea mai multă însemnătate. Dar, deși aduce în această privință noutăți, el rămîne, totuși, aici, în ansamblu, un continuator al unei mai vechi tradiții. Într-un alt domeniu, însă, D. Bojincă avea să se manifeste ca un înnoitor — apropierea de Evul mediu românesc. Este adevărat că acesta se bucurase de atenție și pînă atunci. Opera cronicarilor, însă, fusese scrisă în alte condiții și, în mare parte, răspundea altor necesități. Apoi, ea rămăsese manuscrisă, ca și, mai tîrziu, partea corespunzătoare din *Hronica* lui Șincai la care, în plus, Evul mediu fusese încadrat într-o istorie generală. Preocupările lui D. Bojincă, materializate în lucrări publicate și larg răspîndite, ne dezvăluie o mentalitate, în mare parte, nouă. El nu-și propune să prezinte întreaga perioadă medievală ci, din cadrul acesteia, selectează numai acele momente care apar pline de glorie și de semnificație. Conducătorii de care se ocupă sînt Ioan de Hunedoara, Mihai Viteazul, Radu Șerban, D. Cantemir și, în stadiu de proiect, Ștefan cel Mare, mari personalități în lupta pentru apărarea neamului. Faptul are, credem, o deosebită importanță pentru caracterizarea evoluției istoriografiei române din prima jumătate a veacului trecut. Pînă după începutul secolului principala preocupare a rămas aceea a latinității, promovată mai ales de istoricii Școlii Ardelene, în scopul demonstrării legitimității cerințelor lor, în limitele statale existente. Treptat, aceste cerințe se amplifică, mai ales după 1821. Mișcarea lui Tudor reînnodase firul unei seculare lupte pentru independență. Apoi, revenirea la domniile pămîntene a fost salutată de contemporani ca un pas spre cîștigarea vechilor libertăți. În sfîrșit, trebuie să avem în vedere că legăturile între românii din cele trei țări se amplifică. Or, în asemenea condiții, se cerea, în mod necesar, o lărgire o sferei istoriei, în funcție de obiecti-

[66] *Anticile romanilor*, I, p. XII—XIII.
[67] *Ibidem*, p. XIII.
[68] *Răspundere desgurzătoare*, p. 80—81.

vele pe care trebuia să le slujească și care devin acum mult mai ample și mai stringente. Ideea latinității își păstrează, firește, valoarea, atît ca argument pentru legitimitatea istorică a revendicărilor românești, cît și pentru stimularea energiei naționale; dar, în condițiile existente cu două decenii înainte de 1848, ea începe să se dovedească insuficientă. Cu toate eforturile celor care o demonstraseră, era evident că românii au evoluat față de romani și, chiar dacă îi continuă, nu mai au, oricum, posibilitățile lor. Problema era, deci, de a se demonstra posibilitatea concretă a unor mari transformări — independența și unitatea — ceea ce nu putea fi făcut decît apelînd la strălucitele pagini de glorie ale Evului mediu, realizate în condiții considerate asemănătoare acelora din prima jumătate a secolului trecut. Că Bojincă s-a apropiat tocmai în acest scop de perioada medievală o dovedesc subiectele pe care și le alege, dar și unele afirmații care fac mai explicită acțiunea sa. Deosebit de clare sînt acelea cu care se termină expunerea faptelor lui Mihai Viteazul, „acest Ahiles românesc vrednic de a-și avea Homerul său" [69]. Reproducînd o lungă caracterizare laudativă a lui Engel, el reține și afirmația pe care acesta o face pornind de aici: „Lucrul istoriei fie de a ține putința înaintea ochilor, și de a deștepta ademenitoarea părere, cum că frumoasele aceste țări oare cînd vor înflori, și se va mîngîia omenirea cu dînsele" [70]. Incheierea pe care o face Bojincă este cît se poate de revelatoare pentru intențiile sale. „Această istorie, precum spre mare lauda Nației s-au însemnat aici, așa și spre deschis exemplu să fie măriților boieri din Țara Românească și Moldavia. Cetească tot însul aceasta cu mîngîiere, văzînd ce au fost strămoșii lui [71]. Dar acțiunea contemporanilor nu trebuie să se oprească aici. Cărturarul bănățean, care încercase să discearnă pentru trecut elementele favorabile luptei naționale de acelea dăunătoare, leagă exemplul istoriei de o acțiune concretă în prezent. „Insă, spune el despre cititori în același loc, caute și cerce și spre acea cauză, care au înecat aceste țări frumoase în moliciune, în întuneric și neactivitate. Alunge dară cei putincioși răutatea din sînul patriei sale și cetind istoriile strămoșilor săi, fără dormitare să privegheze de a pleca iară pe calea virtutei, dreptății și a vitejiei strămoșești [...]. Carea istorie lumineze de-a pururea în inimile noastre" [72].

Ideea care apare în prim plan este aceea a independenței. Este interesant însă că Bojincă nu face nici o legătură expresă, așa cum procedează istoricii de mai tîrziu, între această idee și aceea a unității, raportată la condițiile medievale. Chiar vorbind despre Mihai Viteazul, unirea, considerată cu firească simpatie, este expusă fără a se

[69] *Vestitele fapte și perirea lui Mihai Viteazul*, „Bibl. rom.", IV (1830), p. 32. Citatul este după „Breviarium chronologicum".

[70] *Ibidem*.

[71] *Ibidem*.

[72] *Ibidem*.

face un comentariu. Faptul ar putea surprinde dacă avem în vedere că Bojincă vorbeşte în numeroase rînduri de unitatea românilor ca rezultat al originii lor comune. Explicaţia trebuie căutată, probabil, în regimul publicaţiilor din Imperiul habsburgic. Discutarea comunităţii românilor, ca rezultat al originii lor, nu putea prezenta prea multe inconveniente; în schimb, sublinierea acţiunii lor comune în momentul existenţei lor în state separate, situaţia care continua şi acum, putea fi considerată ca avînd un prea pronunţat caracter politic. Experienţa opririi *Hronicei* lui Şincai este revelatoare şi, în acest context, prudenţa lui Bojincă apare justificată. Şi astfel însă el are merite incontestabile în începuturile utilizării istoriei medievale pentru pregătirea ideologică a luptei pentru independenţă şi unitate. În această din urmă privinţă, reactualizarea lui Mihai Viteazul stă la baza unei bogate literaturi consacrate domnitorului Unirii, a cărui evocare, după cum s-a remarcat[73], devine, în condiţiile intensificării luptei naţionale, o adevărată chemare la acţiune.

Ideile expuse mai sus domină opera istoriografică a lui D. Bojincă. De altfel, ea apare într-un moment cînd istoriografia noastră este preponderent politică. Aprecierile lui Kogălniceanu şi Bălcescu asupra modului în care s-a scris pînă atunci Istoria sînt în mare parte valabile şi pentru viitorul jurisconsult al Moldovei. Opera avocatului de la Buda cuprinde, totuşi, şi elemente de istorie social-economică. Afirmaţia este mai puţin valabilă pentru lucrările privind marii domnitori. A putut contribui aici şi insuficienţa izvoarelor dar şi o tendinţă, explicabilă, de a prezenta Evul mediu românesc într-o lumină idealizată. Cînd se apelează la elemente social-economice, scopul îl constituie, mai ales, reliefarea eforturilor domnitorilor de a îmbunătăţi situaţia populaţiei. Este, de exemplu, cazul lui Mihai Viteazul, la care se insistă, din motive lesne de înţeles, asupra măsurilor favorabile românilor din Transilvania dar al cărui „legămînt" nu este amintit. In schimb, facilitate de subiect, ca şi de izvoare, sînt mult mai numeroase pentru istoria românilor, fiind în acelaşi timp edificatoare pentru precizarea atitudinii lui Bojincă faţă de diferite categorii sociale. Provenit de jos, simpatia sa se îndreaptă evident spre păturile oprimate. Situaţia sclavilor, ca şi a plebeilor, este frecvent deplînsă, adesea în termeni care fac sau sugerează legătura cu timpurile contemporane lui. La fel, consideraţiile asupra patricienilor trebuie raportate la situaţii mai noi, acest lucru făcîndu-l, uneori, chiar autorul. „La romani, spune el, atîta făceau patricii, cît va să zică la noi astăzi nobil, adecă erau acei care se urzeau din cele mai vechi familii, deşi dînşii nici un merit nu făcuse" [74]. De altfel, fapt care merită remarcat, trecutul oferă prezentului nu

[73] D. Prodan, *Supplex libellus Valachorum*, Ediţie nouă, refăcută, Bucureşti, 1967, p. 388. Articolul lui Bojincă „e evident nu numai o evocare, ci şi o chemare".
[74] *Anticile romanilor*, I, p. 66.

numai învățăminte politice și morale, ci și sociale. Este un element neglijat, în genere, pînă la Bojincă și care va căpăta apoi amploare o dată cu apropierea anului 1848. Pentru a-l înțelege însă mai bine, trebuie să avem în vedere și concepțiile sale generale, privind factorii determinați ai evoluției societății.

Se poate observa, în această privință, că, la fel ca toți predecesorii săi, Bojincă este încă tributar concepției teologice. Fapt explicabil dacă avem în vedere locul important pe care-l păstrează religia, ca și rolul ades subliniat în secolul trecut pe care aceasta l-a avut în lupta cotropitorilor de altă credință. Istoricii Școlii ardelene fuseseră legați de biserică și Bojincă intenționase, la un moment dat, să devină cleric [75]. Divinitatea apare, totuși, sporadic în opera sa și, lăsînd să se înțeleagă că o consideră drept „causa causarum", el nu se arată preocupat să-i descifreze sensul acțiunii. Istoric militant, pe Bojincă îl interesează explicarea acțiunilor oamenilor, singura care contează efectiv în înțelegerea istoriei și în stabilirea unor acțiuni concrete. Ideile în această privință, este adevărat nu sînt expuse sistematic și, uneori, sînt contradictorii. Analiza lor ne permite, totuși, degajarea principalelor direcții ale concepției sale.

Se poate observa, de la bun început că, la fel ca și precedesorii, Bojincă acordă un rol deosebit personalităților. Sugerată de modul în care sînt expuse evenimentele, această idee rezultă clar și din felul în care explică unele din ele. Dar, alături de acest element, el subliniază și importanța poporului, considerat fie în sensul de totalitate a cetățenilor[76], fie într-un sens mai restrîns, echivalent, aproximativ cu acela de mase populare. „Poporenii, subliniază el, sînt mădularul cel mai de căpetenie a scutirei de împărății" [77]. Alăturarea acestor două idei l-a condus, în mod logic, ca și pe alți contemporani, la ideea că forța unui stat constă în unitatea popor-conducător. Ea depinde însă și de unitatea existentă între diferitele categorii sociale. Divizarea societății aduce după sine consecințe deosebit de nefavorabile. Semnificative sînt criticile aduse prevederii din legile celor 12 Table prin care se interzicea căsătoria între patricieni și plebei [78] sau a legii permițînd închiderea sau vinderea datornicilor[79]. Mai ales, însă, este repetat blamată distribuția inechitabilă a bunurilor, avînd drept consecință, cum se spune referitor la situația din timpul fraților Grachi, „nemăsurata bogăție dintr-o parte, iar din cealaltă cea mai mare mișă-

75 „Transilvania", IV (1871), p. 65.
76 *Istoria romanilor*, „Bibl. rom.", III (1830), p. 9.
77 *Ibidem*, I (1829), p. 17.
78 *Anticile romanilor*, I, p. 305.
79 *Istoria romanilor*, „Bibl. rom.", I, p. 17.

litate"[80]. Încercările de a remedia această situaţie sînt aprobate, dar, fapt semnificativ, cu condiţia să fie făcute cu măsură. Mai ales, sînt subliniate avantajele participării oamenilor merituoşi din popor la conducere. De aici şi atitudinea sa faţă de diferitele forme de stat. Între aristocraţie şi democraţie, ultima formă este cea preferată. La fel, el consideră republica superioară monarhiei, criticînd, mai ales, despotismul. Ca mai tîrziu şi Aaron Florian, istoricul este convins că libertatea oferă, printre altele, o întărire a patriotismului. Bojincă sesizează însă că diferitele forme de stat sînt condiţionate de împrejurările istorice concrete.

Un alt element care apare frecvent în explicaţii îl constituie moravurile. Frecventa lor menţionare trebuie pusă în legătură cu filozofia „luminilor" şi, în special, cu influenţa lui Montesquieu. Rolul moravurilor în determinarea evoluţiei societăţii apare pregnant, mai ales, în cazul istoriei romanilor. Bojincă revine de mai multe ori asupra faptului că în vreme ce austeritatea de la începuturile republicii a dus la ridicarea sa, luxul de mai tîrziu, generat de cuceririle din Orient, a constituit o cauză esenţială a decăderii. Importanţa acordată de cărturarul bănăţean moravurilor rezultă în mod deosebit de pregnant din *Anticile romanilor*. De altfel, în redactarea lucrării, el a pornit de la premisa că „datinele şi năravurile" sînt absolut necesare „spre deplină înţălegerea stării unui stat, ţeri sau soţietăţi"[82].

Alături de moravuri, Bojincă acordă o deosebită importanţă legislaţiei. Faptul nu surprinde dacă avem în vedere concepţiile filozofilor din secolul anterior, concepţii care puteau fi cu atît mai uşor receptate de un jurist. Prin modul în care este alcătuită, legislaţia, condiţie *sine qua non* a chiar existenţei unui stat, contribuie la ridicarea sau decăderea acestuia. Dar, înainte de a deveni cauză, ea este un efect; Bojincă sesizează legătura de cauzalitate existentă între stadiul general al societăţii într-un anumit moment şi caracterul legilor. „După ce încetează fundamentul făcutei oare ce legi, de lipsă [necesar] este să înceteze şi însăşi legea[83]; o epocă nouă cere legi noi[84].

Elementelor de mai sus li se adaugă şi altele — rolul ideilor, al întîmplării etc. În general, în explicarea concretă a unui eveniment, Bojincă apelează la un singur factor; apelul la o pluralitate de factori se face numai arareori. Ceea ce atrage însă atenţia este faptul că în explicaţiile date — sau acceptate — cărturarul se opreşte, de obicei, la acei factori pe care îi consideră ca fiind esenţiali şi pentru dez-

---

[80] *Ibidem*, III, p. 10. „Îmbogăţirea unei parte mări sărăcia celeilalte"; *Ibidem*.
[81] *Ibidem*, IV, p. 18.
[82] *Anticile romanilor*, I. p. XI.
[83] *Istoria romanilor*, „Bibl. rom.", III, p. 4.
[84] „Strămutatele timpuri, strămutatul moral şi starea lucrurilor poftiră legi şi rînduieli noave" după cele 12 Table; *Anticile romanilor*, II, p. 83.

voltarea propriului popor. Și în domeniul concepției istorice, întîlnim, așadar, același militantism care constituie elementul esențial al operei sale istorice.

Realizată în împrejurările pe care le-am văzut, opera istoriografică a lui D. Bojincă nu se putea ridica la un nivel prea înalt din punct de vedere metodologic. De altfel, și timpul pe care i-l lăsau funcțiile sale era limitat[85]. Totuși, el subordonează cercetarea trecutului cîtorva principii simple și corecte. Acestea pot fi urmărite atît în modul în care își alcătuiește lucrările, cît și prin anumite precizări pe care le face. Chestiunile de metodă îl preocupă îndeosebi în *Răspundere desgurzătoare*. Faptul era firesc într-o scriere cu caracter polemic, îndreptată împotriva unui opuscul a cărui virtute nu era în nici un caz probitate științifică. Combătîndu-l pe Sava Tököly, Bojincă afirmă, în mai multe rînduri, criteriile după care trebuie condusă cercetarea istorică. Cel care o întreprinde trebuie să urmărească o anumită logică, pe care o impune realitatea. În mod deosebit, se pune preț pe afirmațiile care nu contravin bunului simț. În lectura izvoarelor, trebuie manifestată multă prudență; critica „e de mare lipsă (necesitate) în cetirea istoriilor" [86]. Elementele care nu pot avea nimic comun cu realitatea, legendele, asertiunile răuvoitoare, nu-și găsesc locul în scrierea istoriei, întrucît „basnele nu spre vreo arătare adevărată, ci mai mult spre petrecerea timpului, spre desfătarea pruncilor și a babelor sînt îndemînate" [87]. Încrederea trebuie acordată autorilor a căror reputație este bine stabilită; în general, sînt preferabili martorii oculari [88]. Trebuie să observăm însă că, insistînd asupra acestor principii metodologice, Bojincă nu le aplică întotdeauna în opera sa. Este, mai ales, cazul în privința *Istoriei romanilor*. Critica surselor este mult mai rară aici; uneori, atunci cînd izvoarele sînt contradictorii, el se limitează la o expunere paralelă a punctelor lor de vedere, fără a lua o anumită atitudine. Faptul are, probabil, o explicație asemănătoare cu aceea privind atitudinea istoricilor umaniști față de antici [89]. Aceștia din urmă se bucurau încă de o mare autoritate, care trebuia să fie cu atît mai mare pentru istoricul preocupat să sublinieze latinitatea românilor și care, în acest scop, a venit într-un strîns contact cu istoricii antici și umaniști. Chiar în acest caz, însă, se observă grija lui Bojincă de a apela, pentru fiecare chestiune, la istoricul ei cel mai reputat.

O anumită influență antică și umanistă se constată, de asemenea, în privința stilului lui Bojincă. Lucrările sale istorice sînt colorate cu numeroase maxime și sentințe, cu caracter moral, îndeosebi, prin care

---

[85] *Anticile romanilor*, I, p. XV; D. S., *Damaschin Toma Bojinca*, „Transilvania", IV (1871), p. 64.

[86] *Răspundere desgurzătoare*, p. 72.

[87] *Ibidem*, p. 56.

[88] *Ibidem*, p. 83, 100.

[89] Fütter, *Histoire de l'historiographie moderne*, Paris, 1914, p. 15.

autorul atrage direct atenţia contemporanilor asupra învăţămintelor pe care le oferă anumite fapte din trecut. La fel, după model antic, personalităţile istorice sînt puse să rostească discursuri sau să participe la dialoguri. În general, însă, stilul său porneşte de la vorbirea populară şi, prin aceasta, prezintă multe analogii cu cronicile, fiind influenţat uneori şi de limba scrierilor religioase. Iată, de exemplu, portretul pe care i-l face lui Catilina. „Catilina, bărbat de neam mare, ci la suflet rău şi încărcat de patimi, cel ce nici de o primejdie nu se temea, şi pe lîngă aceea maister de cea mai potrivită făţernicie, cel ce era afundat în datorii şi cel ce se făcuse vinovat de cele mai cătrănite fapte rele"[90]. Adesea, în caracterizarea unei personalităţi se strecoară şi o notă umoristică. „Adevărat că Tigranes (craiul Armeniei) avea armii tari şi mari comori, însă pe lîngă toate acestea era tîmp la minte şi fricos"[91]. Acelaşi efect, involuntar însă, se obţine şi prin utilizarea unor forme regionale. Celebrele cuvinte atribuite lui Cesar, „Tu quoque Brutus" sînt traduse de Bojincă prin „Cum? fiul meu! doară şi tu?"[92]. Deosebit de savuros este, îndeosebi, stilul din *Răspundere desgurzătoare*, concepută, în mare parte, ca un dialog, fie cu Sava Tököly, fie cu cititorul român. Deosebit de sugestiv este un fragment asupra căruia s-a mai atras, recent, atenţia[93]. „Mai departe ţinîndu-se Cărtitoriul din Hale cu amîndouă mîinile de strîmba sa părere, ca beatul de gardul cu spini, carii deşi-l împung aspru, totuşi se razimă de dînsul numai ca să nu cadă, aceste le aduce înainte [. . .]"[94]. Subiectele pe care şi le alege, cer însă, uneori, o expunere pentru care limba de atunci nu are suficiente rezerve. De aceea, Bojincă încearcă să creeze noi cuvinte pentru echivalentul unor termeni străini — armistiţiul apare ca „armistiţie", dar şi ca „armătăciunea" sau „armăpăciuirea", fasciile sînt „jorzi", plenipotentul — „pleniputernicit", legea agrară — „legea plugărească" etc. Uneori, el utilizează şi neologisme, însoţindu-le în paranteze de termeni româneşti creaţi ad hoc: „Dictatură (zicătură)", „trimuviratu (treibărbăţatu)" etc. Să observăm, în sfîrşit, că în unele părţi ale lucrărilor sale se observă o influenţă a topicii latine şi germane, remarcată şi la alţi contemporani şi combătută ulterior de Bariţiu[95].

Şi sub acest raport, deci, opera istoriografică a lui Bojincă trebuie înţeleasă ca un produs al timpului său. În legătură cu aceasta, trebuie să avem în vedere două aspecte: receptarea de către cărturar a necesităţilor, tendinţelor vremii, dar şi încercarea sa de a le clarifica, de

---

[90] *Istoria romanilor*, „Bibl. rom.", IV (1830), p. 7.
[91] *Ibidem*, p. 5.
[92] *Ibidem*, p. 18.
[93] Ioana Petrescu, *loc. cit.*, p. 120.
[94] *Răspundere desgurzătoare*, p. 40. Uneori, pentru acelaşi „cărtitoriu" sînt citate zicale populare: „Ci dînsul grăi, ca să nu se zică că au tăcut", *Ibidem*, p. 85.
[95] „Foae literară", I (1838), p. 4.

a milita, prin scrierile istorice, în sensul cerut de epocă. Alături de altele, opera lui Bojincă constituie, în această din urmă privință, un exemplu revelator. În repetate rînduri, el insistă asupra necesității răspîndirii cunoștințelor istorice în categorii cît mai largi, lansînd uneori chiar apeluri în acest sens. „Înțelegînd această cărticică din rădăcină — citim în *Prefație* la *Răspundere desgurzătoare* — spune și altuia în care încă nu s-au desvălit pofta de a-ș agonisi și a ceti cărți în limba românească tipărite, ca să știe și el din ce sămînță este răsărit". În același loc, el solicită chiar întreprinderea unei activități colective în vederea cunoașterii trecutului. „De vei afla vreo părere de îndoială în ceastă cărticică sau de ai a mînă nescari argumente de oricarii scriitorii vrednici de credință însemnate, care ar fi spre scopul apărării Nației Românești, să te binevoiești cu vre una ocasie despre aceste a mă înștiința". Răspîndirea cît mai largă a cunoștințelor despre trecut apare, astfel, ca o preocupare de căpetenie în activitatea istoriografică a lui D. Bojincă.

Evident, nu putem pune semnul egalității între intenție și realizare, după cum nu putem accepta păreri ca aceea exprimată la moartea sa, după care transilvănenii îl considerau pe autorul *Răspunderii desgurzătoare* drept „un Moise al românilor, l-avea de apărătoriul și conducătorul lor" [96]. Putem afirma, totuși, că lucrările sale s-au bucurat de o relativ largă răspîndire. Listele de prenumeranți la „Biblioteca românească" și *Anticile romanilor* o dovedesc. Răspîndirea s-a efectuat, mai ales, în Transilvania și Banat, explicația trebuind căutată și în legăturile personale ale autorului. Un număr relativ mare întîlnim însă și în Țara Românească: 160 la „Biblioteca românească" și 51 — dintr-un total de 511 — la *Anticile romanilor*. În privința Moldovei, nu avem însă date exacte. Pentru „Biblioteca românească", lista „prenumeranților" de aici trebuia să se publice în partea a treia, dar din motive pe care nu le cunoaștem, ea n-a mai apărut; printre „prenumeranții" *Anticilor* nu apare nici un moldovean. Ambele publicații au fost, totuși, cunoscute în Moldova, de difuzarea *Anticilor*, îngrijindu-se chiar autorul [97].

O a doua constatare pe care trebuie s-o facem în legătură cu răspîndirea lucrărilor lui Bojincă este difuzarea lor pe verticală. Atrage atenția că printre „prenumeranți", în Transilvania predomină clericii, iar în Țara Românească boierii. În special, prezența acestora din urmă pune problema caracterului pe care l-a avut „prenumerația" lor. În unele cazuri, mai ales la cei care subscriu pentru două sau mai multe exemplare, ar putea fi vorba și de filantropie. În general, însă, se poate considera că este vorba de un real interes. În modul cum era concepută istoria în jurul anului 1830, ea nu putea fi dăunătoare tendințelor boierimii ca și, de altfel, ale clerului. Același interes îl dovedește pre-

[96] D. S., *op. cit.*, p. 64.
[97] „Albina românească", V—VI (1833—1834), supl. la nr. 58, p. 2.

zenţa printre „prenumeranţi" a numeroşi intelectuali. În mod deosebit, trebuie însă remarcată prezenţa în listele acestora a unor persoane care nu fac parte din niciuna dintre categoriile amintite, figurînd, de obicei, fără precizarea unui titlu anume. Este vorba, fără îndoială, de reprezentanţi ai burgheziei (pentru unii se specifică că sînt negustori), ceea ce constituie un nou semn al interesului pe care începe să-l manifeste noua categorie socială pentru cultură, concepută şi în sensul ei militant [98].

O altă chestiune care atrage atenţia este aceea a influenţei pe care D. Bojincă a putut-o avea pentru dezvoltarea ulterioară a istoriografiei noastre. Fireşte, este necesară, aici, o deosebită prudenţă. Cîteva elemente pot fi, totuşi, subliniate. Mai întîi, trebuie să amintim preocuparea sa pentru Evul mediu, domeniu de predilecţie al istoricilor din anii următori. Rolul său în redeşteptarea interesului pentru Mihai Viteazul apare cît se poate de evident, mai ales o influenţă directă asupra operei lui Aaron Florian fiind certă [99]. Scrierile sale au fost utilizate şi de M. Kogălniceanu [100], chiar dacă acesta nu avea cuvinte prea măgulitoare despre *Anticile romanilor* [101]. La fel, se poate constata o preluare de către Heliade, atunci cînd vorbeşte în *Repede aruncătură de ochiu asupra limbei şi începuturilor românilor*, despre unitatea lor, a unor argumente şi modalităţi de explicare asemănătoare cu cele din *Răspundere desgurzătoare*. O anumită apropiere poate fi, apoi, constatată între autorul acesteia din urmă şi G. Asachi, care îl adusese în Moldova, şi-l preţuia atît de mult [102], în modalitatea de a reînvia, nu trecutul în totalitatea sa, ci momentele cele mai înălţătoare, ambii acordînd importanţă în această privinţă, chiar dacă într-o măsură diferită, utilizării procedeelor artistice.

Subliniind toate elementele de mai sus, considerăm că definirea lui Bojincă drept un simplu „epigon" al Şcolii ardelene [103], cum este considerat, în general, nu poate fi acceptată. Fireşte, nu intenţionăm să-i ridicăm un soclu mai înalt decît acela pe care îl merită, întrucît realitatea nu o permite. Considerăm însă că în stabilirea locului său în istoriografia română trebuie să avem în vedere o pluralitate de elemente, sugerate şi de complexitatea epocii în care e concepută opera sa, singura modalitate de a evita o judecată de valoare unilaterală. Am

---

[98] În legătură cu dezvoltarea vieţii culturale a burgheziei bănăţene s-a observat (I. D. Suciu, *Revoluţia de la 1848—1849 în Banat*, p. 34) că numai din Banat subscriu la *Anticile romanilor* 24 negustori.

[99] V. Cristian, *Activitatea istoriografică a lui Aaron Florian*, în „Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza", s. III, a. Istorie, fasc. 1, 1970.

[100] M. Kogălniceanu, *Scrisori 1834—1849*, ed. P. Haneş, Bucureşti, 1913; Idem, *Opere*, I, ed. A. Oţetea, p. 59.

[101] *Romanische oder Wallachsche Sprache und Literatur*, în *Opere*, I, p. 544.

[102] Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 5.

[103] Ilarie Chendi, *Foiletoane*, Bucureşti, f.a., p. 154.

văzut, astfel, că istoricul Bojincă are importante limite dar și relevabile îndrăzneli, care, chiar dacă insuficient dezvoltate, datorită unor anumite împrejurări, vor putea fi reluate ulterior. De altfel, și încadrarea sa într-un curent anume ni se pare riscantă. Întîlnim, în scrierile sale, numeroase influențe receptate direct de la antici sau de la istoricii umaniști; la fel, scrisul cronicăresc, în formă sau conținut, nu este întrutotul înlăturat. Multe din ideile sale dezvăluie o apropiere de iluminism; modalitatea de abordare a Evului mediu național indică o anumită tendință spre romantism. Alăturarea unor elemente atît de diverse, paradoxală la prima vedere, este însă lesne explicabilă dacă avem în vedere particularitățile evoluției istoriografiei române, care, datorită specificului dezvoltării noastre, nu a prezentat, decît în anumite momente, o similitudine strictă cu diferitele curente ale istoriografiei occidentale. În vreme ce în aceasta din urmă, diferitele curente se neagă în general, în istoriografia română se poate constata o aproape permanentă continuitate. În cazul de față, între Școala ardeleană și istoriografia pașoptistă nu se poate observa o ruptură — ca între iluminismul și romantismul occidental — ci o continuare, asigurată printr-o perioadă de trecere, în cadrul căreia se plasează și opera istoriografică a lui D. Bojincă. Aparentele contradicții din opera sa pot fi, astfel, mai ușor înțelese. În aprecierea ei nu trebuie să avem însă în vedere numai condițiile obiective în care a fost creată, ci și unele elemente subiective, din păcate atît de frecvent neglijate. Firește, că aprecierea este mai greu de făcut aici; se poate, totuși, afirma, cu deplină certitudine, că autorul *Răspunderii desgurzătoare* nu a beneficiat de deosebit de elevatele calități spirituale ale unui Kogălniceanu sau Bălcescu. Patriotismul său este însă la fel de fierbinte și în el își are izvorul opera sa istoriografică. Și prin aceasta, D. Bojincă apare, în același timp, ca un continuator al Școlii ardelene, dar și ca un pionier al istoriografiei pașoptiste.

L'ACTIVITÉ HISTORIOGRAPHIQUE DE DAMASCHIN BOJINCĂ

Résumé

Le nom de D. Bojincă (1802—1869) nous évoque particulièrement le jurisconsulte de Moldavie pendant la période du Réglement Organique. Mais, comme bien des contemporains, il a manifesté aussi des préoccupations historiographiques, spécialement pendant les années 1826—1833. C'est dans ce brève espace de temps qu'il a rédigé un ouvrage polémique concernant les origines des roumains, les deux tomes des *Antiquitès Romaines*, une *Histoire des Romains* restée inachevée, plusieurs biographies des princes roumains du Moyen Age (Jean Hunyadi, Michel le Brave, Radu Șerban). Pendant les années

1829—1830 il fut le principal collaborateur de la „Bibliothèque roumaine", publication périodique due à Zaharia Carcalechi. Il y a publié quelques-unes des ouvrages mentionnés, autant que des traductions et une brève histoire universelle, aussi inachevée.

L'oeuvre historiographique de D. Bojincă, roumain de Banat, se présente en grande partie comme une continuation de l'activité de l'Ecole transylvaine. C'est l'idée de la latinité de son peuple qui le préoccuppe surtout. Mais il dépasse les prédécesseurs par l'attention accordée aux grandes personnalités roumaines du Moyen Age. Il a contribué aussi à la préparation du romantisme dans l'historiographie roumaine, illustré surtout par Kogălniceanu et Bălcescu. D'autre part, ses oeuvres ont connu une assez large diffusion. Les *Antiquitès romaines*, parues en 1832—1833, ont eu 511 abonnés. Ses lecteurs ont été recrutés non seulement en Transylvanie, mais aussi en Moldavie et en Valachie. Quoique ses oeuvres n'atteignent pas un niveau très élevé, D. Bojincă doit être considéré commne un des penseurs roumains dès avant 1848 qui ont contribué à la clarification de la conscience nationale, en appelant surtout à l'histoire qui a maintenant un prononcé caractère militant.

DIN LUPTA POLITICĂ ÎN ANII INSTABILITĂŢII GUVERNAMENTALE: ÎNŢELEGEREA DE LA „CONCORDIA" (FEBRUARIE 1867)

DE

V. RUSSU

După răsturnarea lui Al. I. Cuza şi instaurarea regimului politic al burgheziei şi moşierimii luptele pentru putere dintre grupările liberale şi conservatoare, mai ales în perioada anilor 1866—1871, au fost deosebit de puternice. La baza acestor frămîntări, care au ajuns la un înalt grad de intensitate, stăteau neînţelegerile existente între burghezie şi moşierime în ceea ce priveşte ritmul de dezvoltare al ţării pe drumul capitalismului. Astfel, moşierimea conservatoare, care acceptase de nevoie dezvoltarea României pe calea noului, se arăta ostilă continuării operei de reformare a statului. De aceea, ea căuta să impună un ritm lent în dezvoltarea ţării şi se străduia să împiedice introducerea unor reforme de natură să grăbească şi să lărgească dezvoltarea capitalistă a României. Considerînd suficiente reformele de pînă atunci, apărătorii acestor concepţii încercau să demonstreze, în parlament sau în presă, inutilitatea unor noi reforme, limitînd toate eforturile la aplicarea celor înfăptuite înainte de 1866.

Burghezia însă, interesată în dezvoltarea mai rapidă a capitalismului, nu putea accepta direcţia pe care încerca s-o imprime moşierimea în politica internă a ţării. Pentru ea, continuarea procesului de modernizare a statului echivala cu consolidarea poziţiilor economice şi politice dobîndite şi, în perspectivă, cu asigurarea rolului preponderent în cadrul noului regim.

În cadrul frămîntărilor politice care au agitat România în anii 1866—1871, înţelegerea de la „Concordia", definitivată în februarie 1867, ocupă un loc deosebit de important. Această înţelegere, înche-

iată între principalele grupări liberale ale vremii, a avut consecinţe din cele mai însemnate asupra vieţii politice din acei ani. Ea a deschis drumul radicalilor spre putere, a influenţat, pentru multă vreme, asupra relaţiilor dintre grupările liberale şi a modificat, într-o mare măsură, raportul de forţe existent atunci între grupările politice de toate nuanţele.

Cu toate acestea, în istoriografia noastră, veche sau nouă, nu s-a acordat atenţia cuvenită rolului jucat de înţelegerea de la „Concordia" în ceea ce priveşte desfăşurarea vieţii politice din perioada instabilităţii guvernamentale. Unii istorici, cum ar fi Frédéric Damé [1] sau N. Iorga [2], nu acordă nici o atenţie constituirii coaliţiei grupărilor liberale. Dintre autorii care s-au oprit asupra înţelegerii de la „Concordia", aproape nici unul nu i-a surprins adevărata semnificaţie. Cei mai mulţi dintre ei au analizat coaliţia grupărilor liberale numai în legătură cu obiectivul ei imediat, adică răsturnarea guvernului Ion Ghica [3]. O analiză mai serioasă asupra înţelegerii menţionate întîlnim doar în sinteza apărută în 1964, unde, între altele, există şi aprecieri în legătură cu programul ce a stat la baza coaliţiei dintre principalele grupări liberale [4].

În comunicarea de faţă, fără a avea pretenţia epuizării subiectului, ne propunem să reliefăm importanţa pactului de la „Concordia" pentru istoria noastră politică. Este vorba, în esenţă, de condiţiile interne şi împrejurările internaţionale care au contribuit la apropierea grupărilor liberale, de programul ce a stat la baza înţelegerii ce face obiectul preocupărilor noastre şi, în sfîrşit, de consecinţele imediate şi îndepărtate ale alianţei dintre radicali, moderaţii lui Kogălniceanu şi „fracţioniştii" din jurul profesorului de istorie universală N. Ionescu.

Înţelegerea de la „Concordia", moment important din istoria luptelor pentru putere din primii ani de existenţă ai regimului politic al burgheziei şi moşierimii, nu poate fi explicată fără cercetarea atentă a condiţiilor interne care i-au dat naştere şi au îngăduit membrilor ei să-şi desfăşoare activitatea în vederea înfăptuirii acelor deziderate în numele cărora s-au solidarizat grupările liberale. Geneza acestei alianţe trebuie căutată, credem noi, în situaţia creată în România după ce s-au pus bazele organizării regimului politic instituit după lovitura de stat de la 11 februarie 1866.

---

[1] *Histoire de la Roumanie contemporaine depuis l'avenement des princes indigenes jusqu'à nos jours (1821—1900)*, Paris, 1900.

[2] *Istoria românilor*, vol. X, Bucureşti, 1939.

[3] Christodul I. Suliotis, *Nicolae Blaremberg. Omul şi faptele lui*, Brăila, 1894, p. 263; M. Polihroniade şi Al. Chr. Tell, *Domnia lui Carol I*, vol. I, 1866—77, p. 215; Virgil Ionescu, *Mihail Kogălniceanu. Contribuţii la cunoaşterea vieţii, activităţii şi concepţiilor sale*, Ed. şt., Bucureşti, 1963, p. 355—356.

[4] *Istoria României*, vol. IV, Ed. Acad., Bucureşti, 1964, p. 540.

După cum se știe, problema organizării noului regim a dat naștere la o luptă îndîrjită între reprezentanții grupărilor liberale și conservatoare, care au participat la lucrările Adunării Constituante [5]. Mai mult decît atît, maniera în care s-a încercat soluționarea acestei mult disputate probleme a provocat adînci nemulțumiri în rîndul grupărilor politice existente în epocă. Astfel, nici una din grupările participante la instituirea și organizarea noului regim nu era satisfăcută de rezultatele obținute la 1866. Fiecare grupare politică, liberală sau conservatoare, a nutrit speranța asigurării unei preponderențe clare și indiscutabile în cadrul noii forme de conducere. Răsturnarea lui Cuza, socotită, chipurile, de interes comun, trebuia doar să deschidă calea pentru realizarea obiectivelor proprii fiecăreia din grupările participante la acest act, cu consecințe însemnate pentru istoria noastră din perioada ulterioară. La 1866, însă, numai conservatorii, care au acționat mai unitar și au fost favorizați de conjunctura internațională, au reușit să-și înfăptuiască o mare parte din obiectivele urmărite înainte și după căderea lui Cuza [6].

Astfel, pentru a nu da decît acest exemplu, conservatorii, datorită motivelor menționate, au putut să-și impună voința în elaborarea acelor prevederi constituționale ce erau menite să le asigure influența politică dominantă în cadrul noului regim. Este vorba, în esență, de faptul că grupările conservatoare au obținut cîștig de cauză în legătură cu acele prevederi constituționale ce urmau să determine culoarea politică a corpurilor legiuitoare. Așa, spre exemplu, prevederile electorale, incluse și în textul constituției, pentru a nu putea fi ușor modificate [7], asigurau preponderența moșierimii în două din cele patru colegii electorale, menite să desemneze membrii Adunării deputaților [8]. Mai mult decît atît, spre deosebire de alte țări, conservatorii au impus pentru senat o bază electorală complet diferită față de aceea a Adunării deputaților. În acest fel, senatul devenea, după cum s-a remarcat chiar de către contemporani, o instituție prin excelență moșierească [9].

Analiza lucrărilor Adunării Constituante ne îngăduie să reliefăm și un alt fapt pe care noi îl considerăm deosebit de important pentru înțelegerea desfășurării vieții politice din perioada ce a urmat instituirii noului regim. Frămîntările politice din februarie—iunie 1866 au dovedit,

---

[5] V. Russu, *Frămîntări politice în perioada instaurării regimului burghezo-moșieresc (martie-iunie)*, în „An. șt. ale Univ. Al. I. Cuza din Iași", secțiunea III, a. Istorie, tomul XIII, 1967, p. 119—129.

[6] Idem. *Instituirea și organizarea regimului politic al burgheziei și moșierimii (februarie-iunie 1866)*. în *loc. cit.* tomul XVI, fasc. 2, 1970.

[7] *Istoricul partidului național-liberal de la 1848 și pînă astăzi*, București, 1923, p. 79—80.

[8] V. Russu, *Frămîntări politice...*, în *loc. cit.* p. 127—128.

[9] G. P. Bacaloglu, *Ce este senatul? Una superfetațiune constituțională*, București, 1869, p. 10.

pînă la evidență, tendința conservatorilor de a limita, în cadrul noului regim, influența politică a grupărilor liberale și, în special, a celei radicale. Ca urmare a acestui fapt, la care trebuie să adăugăm și divizarea ce domnea în tabăra liberală, radicalii s-au trezit în strania situație de „învinși ai lui 11 februarie", ceea ce i-a nemulțumit și i-a determinat să lupte, cel puțin pînă la 1871, pentru o nouă formă de organizare, menită să le garanteze preponderența pe planul vieții politice. Că lucrurile stau așa o dovedește, între altele, lupta deschisă de radicali împotriva constituției de la 1866. Semnificativă în acest sens ni se pare campania pornită de „Românul" lui C. A. Rosetti, campanie începută în toamna anului 1866, împotriva prevederilor electorale [10].

Tendința conservatorilor de a-i împinge pe liberali pe un plan secundar în cadrul noului regim o întîlnim și după încheierea lucrărilor Adunării Constituante. De altfel, această preocupare o putem considera drept o caracteristică a perioadei de instabilitate guvernamentală și parlamentară din primii ani ai regimului politic al burgheziei și moșierimii. Pe această linie, se înscriu, între altele, acțiunile întreprinse de fruntașii grupărilor conservatoare, în cea de a doua jumătate a anului 1866. Aceștia, după o colaborare episodică cu radicalii, colaborare impusă de condițiile specifice create după răsturnarea lui Al. I. Cuza, au inițiat, mai ales după 15 iulie 1866, o acțiune de concentrare a forțelor conservatoare cu intenția vădită de a se impune pe primul plan al vieții politice. Apariția ziarului „Ordinea", în al cărui comitet de conducere figurau numele lui Lascăr Catargiu, George Costaforu, Dimitrie Ghica, Aristid Pascal, Alexandru Știrbei, Manolache Costache Iepureanu și Constantin Brăiloiu [11], ni se pare elocventă pentru a reliefa această tendință pe care, de altfel, conservatorii au manifestat-o din plin încă în perioada desfășurării lucrărilor Adunării Constituante. În noile condiții se urmărea, cu precădere, găsirea soluțiilor celor mai potrivite pentru exploatarea la maximum a succeselor obținute cu prilejul elaborării constituției.

De aceea, nu este de loc întîmplător că în ziarul „Ordinea" întîlnim, deseori, alături de propaganda adusă în favoarea ideilor conservatoare, atacuri directe și violente la adresa liberalilor radicali. Dincolo de nota polemică, atît de des întîlnită în presa vremii, surprindem, în articolele publicate de organul conservator, elemente ce ni se par definitorii pentru evidențierea obiectivelor urmărite de reprezentanții moșierimii. Pornind de la teza potrivit căreia după 11 februarie 1866 „era lucrărilor și transformărilor politice va fi pentru un bun spațiu de timp închisă, pentru a face loc unei perioade de

[10] „Românul", X, din 23 septembrie 1866, p. 663; ibidem, din 10 octombrie 1866, p. 693—694; ibidem, din 6 octombrie 1866, p. 710.

[11] „Ordinea", I, nr. 1 din 18/30 august 1866, p. 1.

organizare și de dezvoltare a instituțiunilor interioare" [12], organul de presă amintit considera, într-un articol semnat Esarcu, că „partidul oamenilor grupați împrejurul principiilor de conservațiune trebue... a fi preponderent și în majoritate atît în țară cît și în corpurile legiuitoare" [13]. Încercarea de justificare teoretică a legitimității preponderenței conservatorilor demonstra, pînă la evidență, tendința înlăturării grupărilor liberale de la conducerea statului. Această năzuință a fost exprimată clar și categoric de Nicolae Blaremberg, unul din principalii teoreticieni ai ideologiei conservatoare. Acesta, în articolul *A cui e ideea, cine e convins și cine nu s-a desmințit*, declara tranșant că radicalii, spre exemplu, nu mai puteau fi admiși la conducere deoarece, datorită „revoluționarismului" lor, erau incapabili de a guverna. „N-aveți simțul practic, afirma Blaremberg, ați fost formați la o școală rea și trecutul revoluționar vă apasă. Obicinuiți a distruge, nu simțiți c-a venit timpul de a clădi" [14]. Necesitatea organizării [15], atît de des invocată de reprezentanții grupărilor conservatoare, reflecta, în esență, tendința acestora de a împiedica, pentru multă vreme, introducerea unor noi reforme în România. Or, înfăptuirea acestui obiectiv impunea, cu necesitate, dominația exclusivă a conservatorilor și menținerea continuă a liberalilor, și în special a celor radicali, pe un plan secundar în viața politică. Singura rațiune de a fi a liberalilor era, în concepția teoreticienilor conservatori de la „Ordinea", aceea de „a menține pe partidul oposit într-o continuă deșteptare, acțiune, mișcare, elemente de progres și de libertate" [16]. Mai mult, pentru a nu aduce prejudicii noii stări de lucruri, care era considerată opera exclusivă a conservatorilor, liberalii trebuiau constrînși „să fie în minoritate atît în țară cît și în corpurile legiuitoare" [17]. În caz contrar, cuceririle obținute de conservatori după 11 februarie 1866 urmau să fie puse sub semnul întrebării, deoarece, după cum opina C. Esarcu, „acest partid în estremele sale fiind în majoritate și preponderent ni se pare fatalmente predispus de a schimba tendințele și spiritul oricării instituții, de orice natură ar fi spre a face să serve trebuințelor sale de agitație politică" [18].

Liberalii, la rîndul lor, nu au rămas pasivi în fața tendințelor manifeste ale conservatorilor de a se impune, cu orice preț, pe primul plan

---

[12] Ibidem nr. 23 din 9 octombrie 1866, p. 89.

[13] Ibidem nr. 22 din 6 octombrie 1866, p. 86.

[14] Ibidem nr. 31 din 9 noiembrie 1866.

[15] În articolul program *Ce voim noi* se sublinia, între altele „Am triumfat. Acum țara are trebuință d-o bună organizare. Toate interesele noastre o reclamă. Trebuie să sfîrșim cu o agitație fără motiv", ibidem nr. 30 din 6 noiembrie 1866.

[16] Esarcu, *Partidele la noi în țară. Principiile și credințele lor*, ibidem; nr. 32 din 6 octombrie 1866, p. 86.

[17] *ibidem.*

[18] *ibidem.*

al vieţii politice. Pentru a contracara ascendentul conservatorilor, care nu făceau nici un secret din direcţia pe care voiau să o imprime procesului de dezvoltare al României, radicalii, spre exemplu, s-au organizat în societatea „Amicii Constituţiunii" şi au desfăşurat, prin intermediul acesteia, o vastă campanie, îndreptată împotriva adversarilor lor politici, pentru a-i împiedica să pătrundă, ca majoritate, în corpurile legiuitoare [19]. Fără a intra într-o analiză mai detaliată asupra acestei probleme, deoarece am depăşi limita preocupărilor noastre, ne socotim îndreptăţiţi să susţinem, chiar numai pe baza datelor puse în discuţie pînă acum, că, în a doua jumătate a anului 1866, grupările politice, liberale şi conservatoare, se găseau, la fel ca în perioada instituirii şi organizării noului regim, pe poziţii natural contradictorii. Conservatorii erau adepţi ai unui ritm lent de dezvoltare, iar liberalii, de toate nuanţele, partizani ai continuării procesului de reformare a ţării. Lupta pentru putere, dincolo de interesele personale sau de grup, se explică, credem noi, în funcţie de această problemă fundamentală. Tendinţa de regrupare a forţelor, tendinţă vizibilă în ambele tabere în perioada ce face obiectul preocupărilor noastre, îşi găseşte izvorul, de asemenea, în aceeaşi problemă fundamentală a epocii. În a doua jumătate a anului 1866 poziţiile erau precizate. De căutări poate fi vorba, după cum vom vedea, numai în ceea ce priveşte găsirea mijloacelor socotite necesare înfăptuirii obiectivelor urmărite de cele două mari tabere aflate în luptă.

Alegerile din toamna anului 1866, pentru a nu ne opri şi asupra altor evenimente, par să probeze, din plin, justeţea afirmaţiilor de mai sus. După cum se ştie, bătălia electorală din toamna acelui an s-a remarcat, în unele locuri, deşi guvernul nu a intervenit în desfăşurarea evenimentelor, prin ciocniri de o rară violenţă [20]. Primele alegeri efectuate pe baza legii electorale din 1866 au scos în evidenţă cîteva lucruri ce prezintă un interes aparte pentru problema ce face obiectul preocupărilor noastre. În primul rînd, imprecizIunea stipulaţiilor legii electorale a creat numeroase confuzii care au generat, la rîndul lor, tot atîtea abuzuri [21]. În al doilea rînd, aplicarea în practică a legii electorale de la 1866 a dovedit cu prisosinţă că, în condiţii normale, principalii ei beneficiari nu puteau fi decît conservatorii. Ilustrative în acest sens ni se par evenimentele petrecute în capitală. Este îndeobşte cunoscut că Bucureştii, de mulţi ani, se aflau sub influenţa liberalilor radicali. Cu toate acestea, la alegerile din octombrie 1866, radicalii nu şi-au putut impune candidaţii decît făcînd apel la forţă.

---

[19] *Istoria României*, vol. IV, Ed. Acad., Bucureşti, 1964, p. 538—539; N. Iorga, *op. cit.*, p. 39—40.

[20] Referindu-se la acest lucru, marele nostru istoric, N. Iorga, nota: „alegerile se făceau într-o atmosferă de război civil". *ibidem*, p. 38.

[21] Arhivele Statului Bucureşti, Fond Ministerul de Interne, dos. nr. 201/1866.

Violențele au fost atît de mari încît conservatorii, în urma unui manifest lansat de Comitetul „Ordinei“, prezidat de D. Ghica, au bătut în retragere pentru ca luptele electorale să nu ajungă „a lua așa proporțiuni încît să nu se mai poată exercita nici o autoritate asupra gloatelor“ [22]. Cazul nu este singular. Și în alte centre, cum ar fi Piteștii, radicalii n-au putut ieși victorioși în alegeri decît prin ilegalități sau violențe [23].

În sfîrșit, rezultatul alegerilor a dovedit, fără putință de tăgadă, că grupările liberale, izolate, nu erau capabile să-și asigure majoritățile necesare pentru a putea să participe la conducerea statului. Astfel, după unele statistici, a căror exactitate însă poate fi pusă la îndoială, în Adunarea deputaților ar fi existat 40 conservatori, 30 liberali radicali, 25 liberali moderați și 20 liberali fracționiști [24]. Divizarea ce domnea în rîndul liberalilor este evidentă, iar datele menționate probează cu suficientă claritate, faptul că nici una din grupările de această orientare nu putea nici să se impună în Adunarea deputaților, nici să dea un guvern omogen. Așa se explică de ce, la deschiderea sesiunii parlamentare, din noiembrie 1866, influența și inițiativa aparțineau conservatorilor, care, deși nu aveau decît o majoritate relativă, se arătau suficient de hotărîți pentru a încerca chiar să-și înlăture adversarii din Adunarea deputaților spre a escalada mai ușor treptele puterii.

Pe această linie se înscriu acțiunile inițiate împotriva lui M. Kogălniceanu și a fruntașilor grupării radicale. Astfel, cu prilejul verificării alegerilor, conservatorii, prin N. Blaremberg, au propus Adunării deputaților un amendament prin care cereau „sfărîmarea colegiului al 3-lea de Ilfov“ deoarece, acolo, alegerile s-ar fi făcut sub imperiul teroarei. Prin acest amendament, se urmărea invalidarea alegerii lui I. C. Brătianu, C. A. Rosetti, N. Golescu și D. Brătianu, considerați drept „espresiunea unor idei estreme“ [25]. Propunerea de invalidare a dat naștere la vii discuții în cadrul Adunării. Cu acest prilej, radicalii, considerați drept o minoritate turbulentă, au fost atacați violent pentru metodele utilizate și pentru concepțiile profesate. Între alții, N. Blaremberg, adversar declarat al ideilor democratice, îi considera pe radicali periculoși pentru noul regim deoarece aceștia făceau „profesiunea de a fi primejdioși“ și semănau „anarhia . . . în spirite și îndoiala în inimi“ [26]. De asemenea, pentru a pune capăt violențelor comise „de cîțiva desnădăjduiți“, care nu aveau, chipurile, nici un sprijin în țară, N. Blaremberg cerea nu numai invalidarea alegerilor, dar

---

[22] „Suplimentul al II-lea la Monitorul Oficial“, nr. 266, ședința Camerei din 1 decembrie 1866, p. 1257.

[23] „Ordinea“, I, nr. 52 din 15/27 decembrie 1866.

[24] *Istoria României*, vol. IV, Ed. Acad. București, 1964, p. 538.

[25] „Supliment la Monitorul Oficial“, nr. 266 din 4/16 decembrie 1866, p. 1254.

[26] Ibidem.

şi pedepsirea fruntaşilor radicali spre a nu se crea „un precedent... de natură a descuraja pe oamenii oneşti, a compromite libertăţile noastre publice şi a transforma colegiurile electorale într-o arenă de gladiatori"[27]. În cele din urmă — alegerile au fost validate, dar conservatorii nu au renunţat la planurile lor. Ca urmare a acestui fapt, în şedinţa Adunării deputaţilor, din 10 decembrie 1866, un mare grup de conservatori, în frunte cu Gr. M. Sturdza, D. Ghica, C. Grădişteanu, N. Blaremberg, a propus „o anchetă parlamentară pentru a cerceta violenţele şi ilegalităţile comise la alegeri şi a insista pentru darea în judecată a culpabililor"[28]. Obiectivul propunerii nu este greu de surprins. La sfîrşitul anului 1866, se urmărea, cu insistenţă, discreditarea fruntaşilor radicali şi, pe această cale, înlăturarea lor, temporară sau poate definitivă, din viaţa politică a ţării.

Mai mult decît atît, deputaţii conservatori au urmărit înlăturarea din Adunare şi a fruntaşilor liberalilor de orientare moderată. În acest sens, cazul Kogălniceanu ni se pare cel mai semnificativ. Faptul că în Adunarea deputaţilor au pătruns relativ mulţi partizani ai „omului de la 2 Mai" i-a neliniştit pe conservatori[29]. Această recrudescenţă a „cuzismului" era socotită periculoasă pentru poziţiile deţinute de conservatori în cadrul noului regim şi de aceea s-a încercat, la fel ca în vremea Adunării Constituante, invalidarea alegerii lui M. Kogălniceanu. Propunerea de invalidare a fost făcută, în şedinţa Adunării din 25 noiembrie 1866 de către minoritatea comisiei de verificare a titlurilor de deputaţi pentru colegiul 1 de Covurlui[30]. La aceasta s-a adăugat — parcă spre a dovedi şi mai mult ostilitatea de care era înconjurat Kogălniceanu — şi un amendament semnat de N. Blaremberg, V. Mareş, A. Lahovari, A. Pascal şi A. Sihleanu, amendament prin care fostul colaborator al lui Cuza era acuzat de incapacitate politică[31].

Semnificativ ni se pare faptul că o parte a conservatorilor se dovedea, în acel sfîrşit de an 1866, rigidă şi exclusivistă. Pentru a-şi păstra avantajele cucerite după 11 februarie 1866 o mare parte a conservatorilor se arăta ostilă integrării unor noi grupări liberale în cadrul regimului instaurat în urma loviturii de stat. Că lucrurile stau aşa o dovedesc, între altele, dezbaterile ce s-au purtat în Adunarea deputaţilor în jurul propunerii de invalidare a alegerii lui M. Kogălniceanu. Cu acest prilej, unul din semnatarii amendamentului menţionat, preciza, în şedinţa Adunării din 26 noiembrie 1866, că nu doreşte respingerea alegerii ci a persoanei lui Kogălniceanu care era

---

27 Ibidem.

28 „Monitorul Oficial", nr. 272 din 13/25 decembrie 1866, p. 129.

29 Constantin C. Giurescu, *Viaţa şi opera lui Cuza Vodă*, Ed. şt. Bucureşti, 1966, p. 437—438.

30 „Monitorul Oficial", nr. 260 din 27 noiembrie/9 decembrie 1866, p. 1226.

31 Ibidem, p. 1227.

„condamnat să poarte crucea lui 2 Mai"[32]. Se urmărea, așadar, nici mai mult nici mai puțin, decît înlăturarea definitivă a celui ce contribuise așa de mult, în 1864, la înfrîngerea politică a moșierimii. Cu toate acestea, la sfîrșitul anului 1866, nu s-a putut ajunge la invalidarea lui Kogălniceanu. Unii fruntași conservatori, între care D. Ghica, s-au opus acestui lucru pentru a nu se ajunge, în focul dezbaterilor, la dezvăluirea adevăratelor cauze care au dus la alungarea „omului de la 2 Mai" din Adunarea Constituantă[33]. În plus, radicalii nu se mai arătau dispuși, în noiembrie 1866, să-i sprijine pe conservatori în lupta ce o duceau aceștia împotriva lui Kogălniceanu. În sfîrșit, în noua Adunare, Kogălniceanu nu mai era un izolat. În sprijinul lui s-au făcut auzite voci curajoase între care s-a remarcat aceea a tînărului Petre Grădișteanu. Acesta nu s-a sfiit să declare că ar fi „mîndru să fi putut purta crucea lui 2 Mai" deoarece „2 Mai... este un catehism politic din cele mai liberale, este democrația în plina ei vigoare"[34]. Aplauzele zgomotoase, de care a fost însoțită această declarație, dovedeau schimbarea ce survenise după alegerile din octombrie 1866. În lunile ce au urmat loviturii de stat din 11 februarie 1866, s-au petrecut evenimente care au avut consecințe din cele mai însemnate asupra relațiilor dintre grupările politice.

Într-adevăr, experiența politică acumulată de liberali, după răsturnarea lui Cuza, nu a rămas fără urmări. Ofensiva continuă a conservatorilor, succesele obținute de ei cu prilejul organizării noului regim, precum și încercarea excluderii din Adunarea deputaților a fruntașilor radicali și moderați a determinat, în cele din urmă, regruparea forțelor liberale. Divizarea ce a domnit în tabăra liberală, pînă spre sfîrșitul anului 1866, a avut efecte negative pentru poziția acestor grupări politice în cadrul noului regim. Pentru a ieși din impasul în care se aflau, impas datorat, în mare măsură, greșelilor de tactică săvîrșite în perioada instituirii și organizării regimului politic al burgheziei și moșierimii, fruntașii principalelor grupări liberale au început să ducă tratative în vederea închegării unei alianțe de natură să îngăduie contracararea ascendentului conservatorilor și, totodată, să permită venirea la conducere a unui guvern care să le reprezinte interesele[35].

După cum se știe, la aceste tratative, care au durat destul de mult, au luat parte radicalii, „maiștii" și „fracționiștii"[36]. De fapt,

---

32 Ibidem, nr. 261 din 29 noiembrie/11 decembrie 1866, p. 1230.

33 Ibidem, p. 1231.

34 Ibidem, p. 1230.

35 Referindu-se la acest lucru, M. Kogălniceanu, în sedința Adunării deputaților din 28 ianuarie 1869, declara: „După căderea regimului creat de 2 Mai, după 11 februarie, s-a simțit nevoia de a se întruni ambele trunchiuri ale partidului liberal". „Monitorul oficial", nr. 35 din 14/26 februarie 1869, p. 234.

36 *Istoria României*, vol. IV, Ed. Acad., București, 1964, p. 540. Virgil Ionescu, *op. cit.*, p. 355.

după informațiile cunoscute pînă în prezent, principalul rol în purtarea tratativelor, care au dus, în cele din urmă, la înțelegerea de la „Concordia", a revenit radicalilor și „maiștilor" din jurul lui Kogălniceanu [37]. Faptul acesta are o anumită semnificație, ce se impune a fi subliniată. Este vorba, în esență, de integrarea în cadrul noului regim a uneia din cele mai importante grupări liberale, care, după 11 februarie 1866, a fost împiedicată să participe la lucrările Adunării Constituante. Integrarea acestei grupări conduse de Kogălniceanu s-a făcut, după cum o dovedesc numeroase informații documentare, cu ajutorul și consimțămîntul liberalilor radicali, care recunoșteau, după numeroase dezamăgiri și insuccese, „că și 2 Mai a fost un mijloc spre a conduce țeara la democrație" [38]. De aceea, avînd în vedere maniera în care s-a făcut integrarea, cu consecințe importante pentru viața politică, nu putem fi de acord cu teza potrivit căreia M. Kogălniceanu a trecut, „după 1865, pe calea apropierii de moșierime" [39]. De altfel, încercarea conservatorilor de a-l înlătura pe Kogălniceanu din noua Adunare a deputaților infirmă, cu prisosință, această aserțiune.

În stadiul actual al cercetărilor ar fi greu de stabilit data exactă a începerii tratativelor dintre radicali și „maiști". De fapt aceasta nu schimbă cu nimic coordonatele problemei. Cert este însă că la începutul lunii februarie 1867 tratativele erau în curs de desfășurare, iar conciliabulele dintre Kogălniceanu și conducătorii radicalilor erau supuse unei atente supravegheri din partea poliției capitalei. Astfel, din rapoartele prefectului poliției București, Radu Rosetti, aflăm că, inițial, tratativele între Kogălniceanu și radicali s-au desfășurat acasă la C. A. Rosetti și I. C. Brătianu [40]. Ulterior, probabil, după ce s-au stabilit principalele condiții ale înțelegerii, tratativele au fost con-

---

37 Christodul S u l i o t i s, *op. cit.*, p. 263; Virgil I o n e s c u, *op. cit.*, p. 355.

38 M. K o g ă l n i c e a n u, *Programa de la Mazar Pașa aplicată de guvernul d-lui I. C. Brătianu*, București, 1883, p. 6. Referindu-se la aceste tratative, în ședința Adunării deputaților din 22 ianuarie 1868, M. Kogălniceanu sublinia, între altele: „Anul trecut s-a permis să ia parte la acel tratat și foștilor cuziști și atunci acei oameni cari au avut nenorocirea de a servi, unii pînă la a noua oră... și alții chiar pînă la a douăsprezecea oră pe fostul domnitor, se primeau ca niște oameni cari cu bună credință veneau să sprijine regimul actual, căci vă declar că înainte de 10 Mai nu erau nici biruitori nici biruiți". „Monitorul oficial", nr. 18 din 24 ianuarie/5 februarie 1868, p. 113.

39 *Istoria României*, vol. IV, Ed. Acad., București, 1964, p. 539—540.

40 La 2 februarie 1867, spre exemplu, într-un raport al prefectului poliției capitalei se sublinia că „aseară Kogălniceanu au petrecut la Brătianu cu Rosetti și alții din stînga. Alt nimic decît încă o noapte pierdută". Bibl. Acad., Arhiva I. Ghica, mapa VIII, varia 11, f. 45. Într-un alt raport din 4 februarie 1867, se nota: „Nu s-a întîmplat nimic. Aseară Kogălniceanu au petrecut toată seara în cea mai mare intimitate la Rosetti unde pînă la un timp au fost și Brătianu, dar care pe urmă s-a dus la consulul francez. Brătianu, continua prefectul poliției, n-a fost chemat la palat și nici a văzut pe Vodă ci a fost numai de s-a înscris la fratele Măriei Sale. La Florescu aseară, unde era Bengescu și Balica erau 18 ofițeri, toți îmbrăcați în civil au stat pînă la 1 și alții pînă la 2". *ibidem*, f. 47.

tinuate, cu o participare mai largă, la hotelul „Concordia" [41]. La aceste întruniri au participat 50—60 deputați liberali, care au desemnat și o comisie pentru alcătuirea programului coaliției. În această comisie, după relatările ziarului „Românul", au intrat M. Kogălniceanu, G. Vernescu, P. Cernătescu, I. C. Brătianu și N. Ionescu [42]. Ultimul, respectiv conducătorul „fracțiunii libere și independente", n-a participat la lucrările comisiei, deoarece era ostil ideei existenței unui program comun de acțiune [43].

Programul de la „Concordia", întocmit de I. C. Brătianu, M. Kogălniceanu și G. Vernescu, retușat apoi de C. A. Rosetti, discutat ulterior în mai multe întruniri, a fost adoptat, la sfîrșitul lui februarie 1867, într-o adunare la care au luat parte 50 de deputați din centru și stînga [44]. Demn de remarcat ni se pare faptul că între semnatarii programului nu-i întîlnim pe „fracționiștii" lui N. Ionescu [45]. Explicația acestui fapt, după unii cercetători, ar trebui căutată în deosebirile de „vederi dintre C. A. Rosetti și N. Ionescu, în chestiunea libertății conștiinței, primul fiind pentru libera cugetare" [46]. Această ipoteză este discutabilă. Am văzut mai înainte că N. Ionescu n-a voit să participe la elaborarea programului de la „Concordia". Nu este exclus, credem noi, ca reprezentanții „fracțiunii", dornici să-și consolideze pozițiile în Moldova, să fi fost nemulțumiți de ascendentul „maiștilor", spre care se îndreptau, atunci, în mod vădit, atențiile radicalilor. În plus, „fracționiștii", care nu aveau nici o idee mare înscrisă pe drapelul lor, remarcîndu-se doar printr-o opoziție zgomotoasă, preferau, probabil, să fie liberi de orice angajament, pentru a se putea manifesta nestingheriți, pro sau contra viitorului guvern.

Programul de la „Concordia", alcătuit dintr-un preambul și 11 articole, reflectă, în esență, preocuparea reprezentanților grupărilor liberale de a găsi mijloacele necesare pentru consolidarea statului național și pentru dezvoltarea sa continuă prin introducerea unor reforme de natură să impulsioneze toate ramurile de activitate. Spre deosebire de conservatori, care se împotriveau atunci introducerii unor reforme, semnatarii programului menționat se pronunțau categoric în favoarea continuării procesului de modernizare a statului, condiție sine qua non pentru valorificarea pe o scară superioară a potențelor materiale și spirituale ale națiunii. Demn de subliniat ni se pare și faptul că ideile fundamentale cuprinse în acest program reliefează, în fond,

---

41 „Monitorul Oficial", nr. 35 din 14/26 februarie 1869, p. 234.

42 „Românul", XI, din 26 februarie 1867, p. 165.

43 Ibidem.

44 Ibidem, p. 165—166; „Monitorul Oficial", nr. 35 din 14/26 februarie 1869, p. 234.

45 Vezi semnatarii programului, în Vintilă C. A. Rosetti; *Amintiri istorice și programele liberale de la 1848 pînă astăzi*, București, 1389, p. 185.

46 *Istoria României*, vol. IV, Ed. Acad., București, 1964, p. 540.

o continuitate în ceea ce privește lupta pentru progres. De altfel, chiar în preambulul programului, se sublinia că profesiunea de credință a semnatarilor nu era „decît întronarea principiilor egalitare și liberale care — deși prin osebite căi — pururea au însuflețit și au condus partida liberală din România, în curs de aproape douăzeci de ani, cu începere de la 1848 și pînă astăzi" [47]. Faptul nu este întîmplător. Mulți dintre semnatarii programului erau cunoscuți pentru activitatea lor revoluționară, pentru energia cu care au luptat în vederea reducerii handicapului ce despărțea România de statele avansate din centrul și apusul Europei. Noutatea consta însă în adaptarea la condițiile concrete de atunci a unor idei care au stăpînit, vreme de decenii, mințile și energiile unei generații ce și-a făcut un punct de onoare din lupta pentru progres și libertate.

Principala preocupare a semnatarilor programului era legată de „apărarea și dezvoltarea naționalității române" [48]. Eforturile trebuiau canalizate, se sublinia în primul articol al pactului de la „Concordia", pentru a exista întotdeauna posibilitatea de a acționa spre „a se respecta și drepturile și interesele României de către țările străine" [49]. La prima vedere s-ar părea că este vorba numai de consolidarea stării de fapt. În realitate, ținînd seama de complicațiile existente pe plan internațional, în anii 1866—1867, se pare că autorii programului vizau scopuri mai înalte. Astfel, este îndeobște cunoscut că împrejurările internaționale de atunci păreau să deschidă perspective favorabile pentru cucerirea independenței și înfăptuirea unității depline. Printre rîndurile programului de la „Concordia", poate fi surprinsă, credem noi, tendința liberalilor de a se folosi de împrejurările internaționale, în vederea realizării acestor deziderate majore.

În legătură cu aceste obiective, trebuie pusă, considerăm noi, preocuparea legată de găsirea soluțiilor celor mai potrivite pentru a se ajunge la înarmarea generală a poporului. Astfel, în articolul patru al Programului se preciza că România, neavînd posibilitatea întreținerii unei mari armate permanente, trebuia să găsească mijloacele necesare spre a putea „chema sub arme cu grăbire și cu mici cheltuieli cel mai mare număr posibil de luptători"; forțele armate se impunea a fi organizate în așa fel „încît să găsească în țară toate mijloacele de echipare și de înarmare în modul cel mai puțin costisitor" [50]. Asemenea preocupări nu puteau izvorî numai din rațiuni legate de nevoia apărării securității statului. De altfel, precizarea făcută în acest articol, în legătură cu faptul că „națiunile cele mai puternice se ocupă mai mult decît oricînd de mijloacele lor de atac și de apărare, de forțele

---

[47] Vintilă C. A. Rosetti, *op. cit.*, p. 174—175.
[48] *ibidem*, p. 175.
[49] *ibidem*.
[50] *ibidem*, p. 177—178.

lor armate"[51], ne lasă să bănuim existența la liberali a unei convingeri referitoare la apropiata izbucnire a unui conflict general european, care ar fi favorizat înfăptuirea dezideratelor majore ale națiunii române.

O mare importanță se acorda, în acest program, și instrucțiunii publice, considerată drept principalul mijloc pentru ridicarea culturală a națiunii și pentru crearea condițiilor propice unei participări cît mai largi și conștiente a populației la viața politică. „Libertățile și garanțiile cetățenești, se sublinia, spre exemplu, în articolul al treilea, numai atunci se vor înrădăcina la noi într-un chip nestrămutabil, cînd cei care le posedă vor avea cunoștință deplină și luminată despre însemnătatea și buna lor întrebuințare"[52]. În vederea atingerii acestui țel, liberalii se angajau să lupte pentru ca învățămîntul primar, declarat încă de la 1864 drept obligatoriu și gratuit, „să devie și în fapt precum este în lege"[53]. Demn de remarcat ni se pare și faptul că reprezentanții grupărilor liberale nu au neglijat nici celelalte ramuri ale învățămîntului. Așa, spre exemplu, în legătură cu învățămîntul secundar și superior, se susținea necesitatea urgentă a introducerii unor reforme „pentru ca fiii români să poată găsi în patria lor toate mijloacele de luminare ce pînă acum, din nenorocire, mai numai cei avuți le puteau dobîndi în țări depărtate"[54].

Preocuparea pentru dezvoltarea învățămîntului era firească și justificată. Mersul înainte al României pe calea progresului era greu de imaginat fără o dezvoltare corespunzătoare a învățămîntului. Programul de la „Concordia", cel puțin teoretic, căuta să dea un răspuns acestei necesități.

Demn de subliniat ni se pare și faptul că reprezentanții grupărilor liberale — îi avem în vedere pe cei care au încheiat înțelegerea ce face obiectul preocupărilor noastre — s-au arătat interesați, într-un grad foarte înalt, și de găsirea soluțiilor necesare pentru impulsionarea dezvoltării economice a României. În program se evidenția, între altele, existența unei grave crize financiare, care s-ar datora, după opinia deputaților liberali, insuficientei valorificări a resurselor materiale ale țării, sistemului vicios de impozite și lipsei instituțiilor moderne de credit. Pentru a se pune capăt acestei stări de lucruri, se preconizează modificarea sistemului de impozite și organizarea creditului prin înființarea de bănci agricole și comerciale. În vederea dezvoltării industriei, comerțului și agriculturii se acorda o atenție specială modernizării căilor de comunicație, care erau considerate, atunci, principalul mijloc pentru impulsionarea acestor ramuri ale economiei.

[51] *ibidem*, p. 177.
[52] *ibidem*, p. 176.
[53] *ibidem*, p. 177.
[54] *ibidem*.

„Cu acest mod, se sublinia în articolul al cincilea, vom da viață agriculturii și industriei noastre, vom mări avuția particulară și prin aceasta chiar vom înmulți și resursele tezaurului public[55], deoarece, se preciza în continuare „fără un comerciu, fără o industrie prosperă, un stat nu poate înainta"[56]. Agriculturii, apreciată drept „singurul și marele nostru izvor de avuție națională"[57], i se rezerva însă și un articol special, în care se sublinia, printre altele, necesitatea asigurării unui regim de stabilitate în lumea satelor, stabilitate grav atinsă prin consecințele secetei, foametei și holerei din anii anteriori. În acest domeniu, autorii programului nu găseau altă soluție decît „esacta și la timp executare a tocmelilor agricole, care de îndată ce vor fi făcute cu bună credință trebuie să fie puse sub scutul legei"[58]. Din acest punct de vedere, liberalii, în ceea ce privește țărănimea, nu se deosebeau, prea mult, de conservatori, care, la rîndul lor, susțineau, necesitatea executării la timp și în bune condiții a contractelor de învoieli agricole.

Din program se mai pot desprinde preocupări în legătură cu îmbunătățirea administrației, asigurarea independenței magistraților, responsabilitatea ministerială și descentralizarea administrativă.

Moldova, dar mai ales Iașul, acest leagăn al Unirii, se bucura de o atenție specială din partea autorilor programului de la „Concordia". În articolul al zecelea, spre exemplu, spre a îmbunătăți situația din Moldova, unde existau anumite nemulțumiri după 1859, se recomanda „o largă sistemă de căi de comunicație, realizarea navigabilității Prutului și îndeosebi cît mai curînda construire a căii ferate, care să lege Iași — București și porturile dunărene"[60]. În acest fel, își exprimau speranța deputații liberali, se va putea „da înflorirea acestor localități și îndeosebi vechei capitale a Moldovei a cărei bunăstare și prosperitate trebuie pururea să ne fie scumpă"[61]. Grija manifestată pentru situația Moldovei nu este întîmplătoare. Ar fi suficient să amintim prezența lui Kogălniceanu în comitetul de elaborare al programului pentru a găsi o explicație în legătură cu propunerile menționate. Socotim însă necesar să subliniem faptul că aceste preocupări datează înainte de 1867. Reactualizarea lor era menită să înlăture una din cauzele disensiunilor existente între grupările liberale moldovene și muntene spre a curăța drumul de piedicile ce îngreunau constituirea unui partid liberal în sensul propriu al cuvîntului.

---

55 *ibidem*, p. 179.
56 *ibidem*.
57 *ibidem*, p. 183.
58 *ibidem*, p. 184.
59 *ibidem*, p. 183.
60 *ibidem*.
61 *ibidem*, p. 184.

Acestea sînt, în linii mari, principalele prevederi ale programului în jurul căruia s-au unit, în februarie 1867, principalele grupări liberale din România, excepție făcînd doar puținii partizani aflați în jurul moderatului Ion Ghica. Programul reflectă, după cum am încercat să arătăm, preocupări serioase în legătură cu introducerea unor noi reforme pe plan intern și, în același timp, prin unele din prevederile sale atestă tendința liberalilor, în special a celor radicali, de a realiza, dacă împrejurările ar fi fost favorabile, independența și desăvîrșirea unificării statului.

Închegarea coaliției dintre principalele grupări liberale nu a rămas fără urmări. O primă consecință a încheierii acestei alianțe poate fi surprinsă în legătură cu modificarea raportului de forțe din cadrul Adunării deputaților. Astfel, în februarie 1867 s-a putut crea o majoritate relativă de orientare liberală, care a început să acționeze deschis împotriva guvernului Ion Ghica spre a-l înlătura de la conducere.

Este îndeobște cunoscut că situația acestui guvern, după deschiderea sesiunii parlamentare, din noiembrie 1866, a fost oarecum stranie. Guvernul, lipsit de partizani și de autoritate, nu era dorit de nici una din grupările politice, dar nici conservatorii, nici liberalii de diferite nuanțe nu se arătau dornici să-l răstoarne, întrucît nu se constituiseră încă majorități capabile să dea un nou cabinet. De aceea, de la 15 noiembrie 1866, după cum aprecia chiar Ion Ghica, a existat o continuă criză ministerială [62], dar guvernul, deși și-a dat de mai multe ori demisia [63], nu a căzut decît la sfîrșitul lui februarie 1867, adică în momentul în care alianța liberală era închegată.

Așa se explică de ce, la 20 februarie 1867, cînd s-a pus problema votării bugetului, P. Grădișteanu, unul din semnatarii programului de la „Concordia", a declarat guvernul nedemn de încredere și a propus să i se dea un vot de blam [64].

Propunerea votului de neîncredere n-a fost sprijinită de conservatori, întrucît aceștia își dădeau tot mai mult seama că nu ei vor fi succesorii guvernului Ion Ghica, atît datorită constituirii alianței liberale, cît mai ales ca urmare a faptului că, în împrejurările internaționale de atunci, șeful statului se orienta tot mai mult spre liberalii radicali. Or, conservatorii nu doreau un guvern radical. Venirea radicalilor la conducere era socotită drept un pericol pentru noul regim deoarece, după cum scria ziarul „Ordinea", reprezentanții acestei grupări erau „oameni ale căror doctrine incendiare înspăimîntă cu drept cuvînt pe toți pacinicii cetățeni". De aceea, majoritatea conservatoare a comisiei, constituite pentru analiza votului de neîncredere, s-a pronunțat împotriva acestei propuneri. Numai minoritatea, în care intra

---

[62] „Monitorul Oficial", nr. 44, din 23 februarie/7 martie 1867, p. 319.
[63] Ibidem, nr. 285 din 31 decembrie/12 ianuarie 1866, p. 1356.
[64] Ibidem, nr. 44, din 23 februarie/7 martie 1867, p. 319.

și I. C. Brătianu, a cerut votul de blam. Poziția era motivată prin acuzațiile potrivit cărora guvernul s-a făcut vinovat de încălcarea demnității țării cu prilejul tratativelor pentru recunoașterea prințului străin; a încheiat un împrumut oneros, n-a pus în aplicare legea de vînzare a bunurilor statului și nici măsurile referitoare la oprirea exportului de cereale și la interzicerea fabricării rachiului din cereale. În plus, se evidenția faptul că guvernul Ion Ghica neavînd o majoritate în Cameră era „antiparlamentar și anticonstituțional“ [65]. Or, această situație a existat încă de la deschiderea sesiunii corpurilor legiuitoare. De-abia în februarie 1867, însă, liberalii au început să facă caz de respectarea principiilor constituționale deoarece numai acum erau siguri că vor putea prelua succesiunea guvernului Ion Ghica.

După cum se știe, guvernul Ion Ghica, a fost răsturnat de la conducere la 21 februarie 1867 cu o mică majoritate. Din 115 deputați, 59 au votat moțiunea de neîncredere, iar 56 s-au pronunțat împotriva ei [66]. După căderea guvernului Ion Ghica, în urma unor tratative destul de lungi și anevoioase, s-a format, la 1 martie 1867, un nou cabinet prezidat de moderatul C. A. Crețulescu. Criza ministerială a durat destul de mult deoarece conservatorii, consultați de domnitor, nu au fost de acord cu constituirea unui guvern liberal radical [67]. Din această cauză, a fost nevoie de găsirea unui prim-ministru care să nu aibă o culoare politică bine definită și, în același timp, să nu fie o personalitate de primă mărime. Alegerea a căzut, în cele din urmă, asupra lui C. A. Crețulescu, care era un moderat în principii și, totodată, un om lipsit de personalitate. Era „un om de paie“, după cum îl caracterizează unii autori [68]. C. A. Crețulescu avea, totuși o calitate: era un boier, ceea ce i-a determinat pe conservatori să-l accepte [69].

Orientarea noului guvern nu era dată însă de primul ministru, ci de ministrul de interne I. C. Brătianu, care a fost, de fapt, sufletul acestui cabinet. Intrarea liberalilor radicali în noul guvern are o anumită semnificație. La sfîrșitul anului 1866 și la începutul lui 1867 împrejurările internaționale erau mai mult decît complicate. Astfel, în această perioadă, atît în est, cît și în vest, se îngrămădeau la orizont norii tot mai amenințători ai războiului. În răsărit, răscoala izbucnită în Creta amenința să ducă la redeschiderea problemei orientale dar cu complicații mult mai serioase decît înainte, datorită faptului că în centrul și apusul Europei contradicțiile dintre marile puteri erau deosebit de puternice [70]. În Balcani, spre exemplu, au început pregătiri serioase

---

65 După „Românul“, din 23 februarie 1867, p. 154.

66 *Istoria României*, vol. IV, București, 1964, p. 540.

67 *ibidem*.

68 M. Polihroniade și Al. Chr. Tell, *op. cit.*, p. 218.

69 *ibidem*, p. 217.

70. **А.** Дж. П. Тэйлор, Борьба за госпоудству в Европе. 1848—1918, Москва, 1958, р. 200—220.

antiotomane, atît din partea grecilor, sîrbilor și bulgarilor, cît și din partea Rusiei, care urmărea să profite de noua conjunctură. Emisari greci, sîrbi și muntenegreni au vizitat Bucureștii și au făcut propuneri de alianță în vederea unui război cu Turcia [71]. În România, exista speranța generalizării insurecției cretane prin ridicarea popoarelor din Balcani, ceea ce ar fi permis cucerirea independenței. În același timp, exista și speranța că, în asemenea condiții, ar putea izbucni mișcări revoluționare ale naționalităților din Austria, care să ducă la prăbușirea acestui imperiu și la împiedicarea înfăptuirii dualismului. Prăbușirea Austriei, care nu avea pe cine să se sprijine în occident, ar fi permis, credeau atunci reprezentanții liberalilor, înfăptuirea unirii Transilvaniei la România. Speranța era cu atît mai mare cu cît, în occident, adîncirea contradicțiilor dintre Franța și Prusia făcea inevitabilă izbucnirea unui război.

În atari condiții, eventualitatea izbucnirii unui război general european nu era exclusă, iar cercurile liberale din România aveau convingerea că, într-o asemenea situație, harta politică a Europei va suferi substanțiale modificări, în favoarea popoarelor din centrul și răsăritul Europei. Așa se explică de ce, la începutul anului 1867, domnitorul s-a orientat tot mai mult spre liberalii radicali, care păreau cei mai indicați să conducă destinele țării într-o asemenea conjunctură.

Victoria reprezentanților înțelegerii de la „Concordia" a fost ușurată și de faptul că, în împrejurările de atunci, un guvern conservator era inoportun, deoarece reprezentanții grupărilor de această orientare erau ostili cuceririi independenței pe cale revoluționară. Conservatorii se pronunțau categoric pentru „cea mai strictă neutralitate" spre a nu compromite „situațiunea «țării» în aventure" [72]. Or, în condițiile de atunci era nevoie la conducere de oameni cu alte concepții în domeniul politicii interne și externe. Radicalii păreau oamenii momentului. Ca urmare a acestui fapt, chiar și liberalii moderați din jurul lui M. Kogălniceanu au acceptat ca radicalii să aibă preponderență în cabinetul constituit după căderea guvernului Ion Ghica.

În afară de aceasta, în momentul constituirii înțelegerii de la „Concordia", grupările conservatoare străbăteau un moment de criză. Unitatea de acțiune, care a existat în 1866, a încetat la începutul celui următor. Încetarea apariției ziarului „Ordinea", care concentrase în jurul său pe principalii conducători ai grupărilor conservatoare, este semnificativă în acest sens.

Constituirea coaliției grupărilor liberale a îngăduit venirea la conducere a grupării radicale, care va domina cu autoritate, pînă în noiembrie 1868 cînd, sub presiunea puterilor garante, guvernul N. Golescu a fost nevoit să se retragă. În afară de aceasta, închegarea înțe-

---

71 N. Iorga, *op. cit.*, p. 46—49.
72 „Ordinea", I, Nr. 33 din 13 noiembrie 1866.

legerii de la „Concordia", a permis integrarea în noul regim a uneia din grupările liberale cele mai importante, și anume, aceea a moderaților conduși de Kogălniceanu. Ca urmare a acestui fapt, „omul de la 2 Mai și învinsul de la 11 februarie", a putut nu numai să reintre în viața politică, dar și să joace, o anumită perioadă, un rol de primă mînă, mai ales atunci cînd a fost ministru de interne în cabinetul prezidat de D. Ghica.

Înțelegerea de la „Concordia" ar putea fi considerată, într-un anumit fel, drept prima încercare de constituire a unui partid liberal în România. Astfel, principalele grupări liberale, cu excepția celei conduse de Ion Ghica, care, de altfel, nu avea nici o influență în țară, s-au unit în jurul unui program, pe care s-au angajat să-l pună în practică, și au colaborat la constituirea unui guvern în care intrau mai mulți semnatari ai pactului de la „Concordia". Cu toate acestea, alianța din 1867, închegată sub auspicii atît de favorabile, nu s-a transformat într-un partid în sensul propriu al cuvîntului. La aceasta au concurat mai mulți factori. Astfel, radicalii, odată ajunși la conducere, și-au manifestat deschis dorința de a juca principalul rol în viața politică. În vederea atingerii acestui obiectiv, în alegerile din toamna anului 1867, ministrul de interne I. C. Brătianu a căutat să-și impună partizanii în majoritatea colegiilor electorale și aceasta în dauna celorlalte grupări liberale. Cu prilejul acestor alegeri, mulți dintre semnatarii pactului de la „Concordia" au fost împiedicați să pătrundă în parlament. Faptul acesta a provocat adînci nemulțumiri în rîndul liberalilor moderați din jurul lui M. Kogălniceanu. Acesta, nemulțumit de tendințele manifestate de radicali și de metodele utilizate pentru a ajunge la preponderență pe plan politic, a căutat, la rîndul său, să-și constituie un partid propriu în care să concentreze toate elementele liberal moderate din țară. Încercarea lui Kogălniceanu, vizibilă în timpul alegerilor din 1869, cînd le-a plătit polița radicalilor combătîndu-i cu străşnicie, nu a dus la rezultatul scontat. Singura urmare a tendințelor de hegemonie, tendință manifestată, pe rînd, de una sau alta din grupările amintite, este legată de adîncirea contradicțiilor dintre grupările liberale, adîncire care a contribuit, în mare măsură, la trecerea conservatorilor pe primul plan al vieții politice. Constituirea unui partid liberal a fost posibilă numai în 1875, deoarece pe baza experienței istorice acumulate s-a ajuns la concluzia că nici una din grupările liberale, singură, nu putea nici să cucerească puterea nici să se mențină multă vreme la conducere.

L'ENTENTE DE „CONCORDIE". CONTRIBUTIONS À L'ÉTUDE DE LA LUTTE POLITIQUE PENDANT LA PÉRIODE DE L'INSTABILITÉ GOUVERNEMENTALE (1866—1871)

Résumé

Dans les luttes politiques qui ont agité la Roumanie pendant les années 1866—1871, l'entente de l'hôtel „Concordie" représente un moment particulièrement important. Réalisé entre les principales fractions libérales, cette entente a eu de très importantes conséquances sur la vie politique de l'époque. Elle a ouvert aux radicaux la voie au pouvoir, a influencé, assez longtemps, les relations entre les fractions libérales et a modifié substantiellement le rapport des forces entre tous les groupements politiques de l'époque. Pour éclaircir la genèse de l'entente, l'auteur a insisté sur les condition internes qui l'ont provoquée et qui ont permis aux participants de militer pour la réalisation de leurs désiderata. C'est principalement la situation de l'après 11 Février 1866 qui explique la genèse de l'entente de „Concordie".

EXPEDITIO II DACICA ÎNTR-O INSCRIPȚIE DIN VENUSIA

DE

N. GOSTAR

Într-un articol recent, publicat de Mario Torelli, *Contributi al Supplemento del CIL IX*, în „Rendiconti. Atti delle Accademia Nazionale dei Lincei", XXIV, 1969, se publică mai multe inscripții din Venusia, patria lui Horațiu, printre care, la p. 12—13, pl. II, 1, un document epigrafic ne-a atras atenția în mod deosebit. Inscripția, din două fragmente de plăci de marmură, aflată în săpăturile efectuate în termele de la Venusia, este de dimensiunile 0,22×0,48×0,025 m, cu litere clare și frumoase, bine lizibile, înalte de 4,4 cm, cu puncte triunghiulare între cuvinte. Textul inscripției, așa cum îl prezintă M. Torelli, este următorul:

[---]ANO. EXPEDIT. III [---]
[---a]b imp(eratore) Traiano [Aug(usto)?---]
[---]Superiore L. L. [---]

Fig. 1

La această lectură, M. Torelli mai adaugă: „L'iscrizione, troppo frammentaria, non può essere integrata in nessuna sua parte con sicurezza. Alla prima riga si legge con quasi certezza *expedit*, che va quasi sicuramente completato come *expedit(io)* (al genitivo o all'ablativo, non sappiamo). E cosi alla seconda riga lo stesso nome dell'imperatore non è determinabile con certezza, potendosi trattare di Traiano come di Adriano; mi pare però molto probabile che nel primo rigo si alluda alla concessione di *dona militaria* e al secondo ad un' *adlectio* o alla concessione del rango equestre. Infine nell'ultima riga è ricordata una provincia, la Pannonia, la Germania o la Mesia Superiore, ma non sappiamo in quale connessione; le due ultime lettere debbono essere la parte iniziale di un nome, e cioè il prenome e la prima lettera di un gentilizio, forse un parente o un amico delle persona onorata che ha curato la erezione della base in cui era inserita la tabella".

Ţinînd seama că în r. 2 se citeşte IMP TRAIANO, care, după cum vom vedea mai jos, este numele împăratului Hadrian, nu putem accepta că în r. 1 ar fi fost EXPEDIT III, deci „expediţia treia", cum s-ar deduce din cele spuse de M. Torelli, sau „trei expediţii". Examinînd cu atenţie fotografia (fig. 1), se vede că ultima literă nu este I (din cifra III), ci litera D, (despărţită de II printr-un punct triunghiular), a cărei buclă inferioară este clar vizibilă. În cazul acesta, lectura noastră, pentru r. 1, este ---ANO. EXPEDIT. II. D---, deci, este vorba despre EXPEDIT. II. D*acica*.

Literele --- ANO, de la începutul rîndului, nu pot fi completate prin *domitiANO*, căci numele acestui împărat a fost aproape întotdeauna martelat sau trecut sub tăcere [1]; în cazul de faţă sîntem obligaţi să admitem *trai*ANO. Luînd în considerare alte inscripţii, unde apare numele acestui împărat la cazul ablativ şi cu menţiunea unui război dacic, în partea dispărută a textului a putut fi *donis donato*, formula cea mai frecventă [2] sau *donis militaribus donato*, dar aceasta din urmă acum este încă destul de rară [3]. În text, apoi, se mai aminteau decoraţiile militare obţinute în cel de al doilea război dacic, indiferent dacă aceste decoraţii au fost scrise înaintea numelui împăratului sau după EXPEDIT II D*acica*.

Numele lui Traian, tot în r. 1, în cele mai multe inscripţii unde se vorbeşte despre decorarea soldaţilor, ofiţerilor sau comandanţilor din timpul războaielor dacice, este *ab. imp. Traiano* [4]. În inscripţiile unde apare numele întreg al împăratului, *ab imp. Caesare Nerva Traiano* (eventual în altă ordine), întotdeauna, se adăuga şi *Aug. germanico dacico*, uneori şi *parthico* şi *optimo* [5]. De aceea, această formă completă a numelui trebuie exclusă din inscripţia de care ne ocupăm. Nu este însă exclusă forma *ab divo Traiano*; aceasta însă apare numai într-o singură inscripţie [6]

---

1 CIL, III, 2887 = ILS, 9067; CIL, III, 4013 = ILS, 1005; CIL, III, 7397; CIL, III, 10224 = ILS, 9193; CIL, VI, 1626 = ILS, 1385 (cf. H. G. Pflaum, *Les carrières procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire romain*, I, Paris, 1960, p. 187—189, nr. 89); CIL, VI, 2725 = ILS, 2034; ILS, 2321; ILS, 9200; *Ann. Ep.*, 1933, 87; numele lui Domiţian nu a fost martelat în inscripţia funerară CIL, VIII, 1026 = ILS, 2127, *donis donato a Domitiano ob bellum dacicum*.

2 CIL, II, 2424; CIL, II, 4461 = ILS, 2661; CIL, II, 4509 = ILS, 1350; CIL, III, 1940; CIL, III, 2917 = ILS, 2647; CIL, III, 6959 = ILS, 2665; CIL. III, 12498; CIL, III, 2917 = ILS, 2647; CIL, III, 6959; 2665; CIL III, 12498; CIL. III, 13648 (= 6984) = ILS, 2663 CIL, III, 14187⁴ = ILS, 4081; CIL, VI, 3584 = ILS, 2656; CIL, VIII, 9990 = ILS, 1352; CIL, XI, 2112; CIL, XI, 5646 = ILS, 2081; CIL, XI, 5696; CIL, XI, 5992; *Ann. Ep.* 1939, 81; *Ann. Ep.*, 1961, 358.

3 CIL, III, 550 = ILS, 303 = IGR, II², 3286; CIL, V, 6977 = ILS, 1021 a; CIL, VI, 32933; CIL, XI, 3100; CIL, X, 6321 = ILS, 1035; *Ann. Ép.*, 1934, 2.

4 CIL, II, 2424; CIL, II, 4461 = ILS, 2661; CIL, III, 1940; CIL, III, 2917; CIL, IX, 4753 = ILS, 1350; CIL, XI, 3100; CIL, XI, 5646 = ILS, 2081; CIL, XI, 5992.

5 CIL, III, 6359 = ILS, 2665; CIL, XII, 3169; *Ann. Ép.*, 1934, 2; *Ann. Ép.*, 1939, 81.

6 *Not. Scav.*, VII, 1953, p. 276; cf. CIL, II, 6145 (= 4509) = ILS, 1029.

și, din mai multe exemple, se constată că nu este obligatoriu — deși inscripțiile au fost redactate după moartea lui Traian — ca acesta să fie, numaidecît, numit *divus*[7].

Ceea ce este însă important de remarcat, în inscripția de la Venusia, este denumirea celui de al doilea război dacic. Pentru primul război dacic (101—102), în cele mai multe inscripții, s-au folosit cuvintele *bellum dacicum*[8], de două ori *expeditio dacica*[9] și o singură dată *expeditio dacica prima*[10], singura ce pare a fi mai corectă, deși puțin uzitată. Cel de al doilea război dacic (105—106) este numit de două ori tot *bellum dacicum*[11] și cîte o singură dată *bellum*[12], *expeditio*[13] și *secunda expeditio*[14]. Ambele războaie dacice au fost numite fie *bellum dacicum*[15], fie *bella dacica*[16] sau *triumphi belli dacici*[17]. Cuvintele *bellum dacicum* mai apar în șapte sau opt inscripții, din care însă nu se poate deduce la al cîtelea război s-au referit redactorii inscripțiilor[18]. De menționat, deci, că numai în inscripția de la Venusia apare *expeditio II dacica*, singura formă care este, în același timp, mai exactă și mai completă.

În r. 2 al inscripției, prin *a*B IMP TRAIANO --- nu se indică numele împăratului Traian, căci, în cazul acesta, ar fi trebuit să fie *ab eodem imperatore*. În acest rînd a fost, deci, *a*B IMP TRAIANO *hadriano aug*.

În r. 3 cuvîntul SVPERIORE se poate lega numai de numele unei provincii: *moesia* SVPERIORE sau *pannonia* SVPERIORE și mai puțin probabil *germania* SVPERIORE, ca și *dacia* SVPERIORE, deoarece comandanți care au participat la unul din războaiele dacice sau la ambele războaie, îndată sau la cîțiva ani, îi regăsim guvernatori ai provinciilor moesice[19] sau pannonice[20]. Din acest text, se poate, atunci, deduce că cel onorat în inscripția de la Venusia nu pare să fi făcut parte din *ordo equester*, căci un cavaler, care a participat la unul

---

[7] CIL, XI, 5646 = ILS, 2081; CIL, X, 6321 = ILS, 1035; L. Poinssot, *M. Vettius Latro, procurateur de Maurétanie Césarienne*, în *Comptes Rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* 1939, p. 139—150 (= *Ann. Ép.*, 1939, 81).

[8] CIL, II, 2917; CIL, V, 6977 = ILS, 1021 a; CIL, VI, 3584 = ILS, 2656; CIL, VIII, 9990 = ILS, 1352; CIL, XI, 5992; *Ann. Ép.*, 1939, 81.

[9] CIL, III, 550 = ILS, 303 = IGR, II², 3286; CIL, IX, 4752.

[10] CIL, II, 6145 (= 4509) = ILS, 1029; cf. CIL, VIII, 22785.

[11] CIL, III, 550 = ILS, 303 = IGR, II², 3286; CIL, VI, 3584 = ILS, 3656.

[12] CIL, VI, 1444 = ILS, 1022.

[13] *Ann. Ép.*, 1929, 167.

[14] *Ann. Ép.*, 1934, 2.

[15] CIL, XI, 5696.

[16] CIL, XII, 5899.

[17] CIL, III, 6359 = ILS, 2665.

[18] CIL, II, 2424; CIL, III, 1940; CIL, III, 12411 = ILS, 2666 b; CIL, XI, 2112; CIL, XI, 5646 = ILS, 2081; *Ann. Ép.*, 1964, 192; *Not. Scav.*, VII, 1953, p. 276; cf. P. Wuilleumier, *Inscriptions latines des Trois Gaules (France), XVII-e supplement à «Gallia»*, Paris, 1963, p. 29, nr. 85.

[19] CIL, X, 6321 = ILS, 1035, Q. Roscius Coelius Murena Pompeius Falco, comandantul leg. V Mac. în primul război dacic (101—102) și apoi guvernatorul Moesiei inferior în anii 116—117; Ritterling, *RE*, XII, 1282, 1582; A. Stein, *Die Legaten von Moesien*, Budapesta, 1940, p. 64—65; J. Fitz, *Die Laufbahn der Statthalter in der römischen Provinz Moesia Inferior*, Weimar, 1966, p. 45.

[20] CIL, III, 550 = ILS, 303 = IGR, II², 3286, P. Aelius Hadrianus participă la cele două războaie dacice (101—102 și 105—106) și în anii 106—108 devine guvernatorul Pannoniei inferior; A. Dobó, *Die Verwaltung der römischen Provinz Pannonien von Augustus bis Diocletianus. Die provinziale Verwaltung*, Budapesta, 1968, p. 43—44. CIL, II, 6145 (= 4509) = ILS, 1029; CIL, VI, 31739; CIL, VIII, 22785, L. Minicius Natalis comandă leg. VII Cl. în primul război dacic (101—102; cf. Ritterling, *op. cit.*, 1624) și apoi guvernator al Pannoniei superior în anii 116—117/118; A. Dobó, *op. cit.*, p. 105—106.

din războaiele dacice, niciodată nu a ajuns *procurator* în una din provinciile calificate prin *superior*.

După SVPERIORE, în inscripţie, se mai văd literele L.L--- (ultima, după noi, poate fi şi D), deci, probabil, numele celui care dedică inscripţia, dacă nu cumva a fost aici formula de încheiere L D *d d*. Cu acest rînd se încheie textul inscripţiei.

ABIMP·TRAIANO·EXPEDIT·II·DACICA
·AB·IMP·TRAIANO·HADRIANO·AVG
SVPERIORE·L·L

Fig. 2

Deoarece din textul epigrafic lipseşte destul de mult, cu toată analiza de mai sus, fragmentul de inscripţie poate fi completat numai (fig. 2): --- *donis donato ab imp. trai*ANO EXPEDIT II D*acica* (urmau aici decoraţiile militare) --- / *et* --- *a*B IMP TRAIANO *hadriano aug.* --- / --- *leg. aug. pr. pr. in prov. moesia* sau *pannonia* SVPERIORE L. L.--- sau D---.

Întregirea noastră prin *leg. Aug. pr. pr. in* (sau fără *in*) *prov. Moesia* sau *Pannonia superiore* nu apare ca ceva izolat şi se mai întîlneşte încă în trei inscripţii, din aceeaşi vreme şi tot din sudul Italiei [21].

Din cauză că a dispărut partea textului unde se înşirau *dona militaria* cîştigate în cel de al doilea război dacic, nu ştim care a fost calitatea acestui *vir militaris* din *ordo senatus*, în momentul decorării; a fost el un *legatus legionis* sau numai un *tribunus militum laticlavius*? Faptul că inscripţia a fost dedicată la Venusia, în sudul Italiei, îngăduie ipoteza în conformitate cu care anonimul senator ar fi fost originar din această localitate [22].

[21] CIL, IX, 2454 = ILS, 1033; CIL, IX, 2455 = ILS, 1034; *Ann. Ép.*, 1927, 117.

[22] Din materialul epigrafic nu reiese care a putut fi generalul ce a participat la cel de al doilea război dacic, devenind apoi guvernator al Moesiei sau Pannoniei superior. Din lista lui R. Syme, *Tacitus* [2], II, p. 649—650, unde se înşiră „the younger Trajanic Marshals", niciunul nu se potriveşte cu cariera anonimului din inscripţia de la Venusia. Guvernatorii Moesiei superior, în timpul lui Hadrian, cunoscuţi pînă acum după A. Stein, *op. cit.*, p. 40—43, sînt: L. Coelius Rufus în 120, L. Vitrasius Flaminus cca. 125 şi P. Tullius Varro cca. 138 (sau poate mai devreme), iar cei ai Pannoniei superior, după A Dobó, *op. cit.*, 106—107, L. Neratius Priscus iunior pe la 120, Cornelius Proculus la 130—133 şi L. Aelius Caesar la 136—137. Lista nefiind deci completă, oriunde în intervalul anilor 117—138 îşi poate găsi locul anonimul din fragmentul inscripţiei de la Venusia.

O TRADUCERE MANUSCRISĂ A LUI EUTROPIUS (1841)

DE

V. CRISTIAN

În studierea vieții spirituale a trecutului, cercetarea creațiilor originale este aceea care, îndeosebi, ne poate forma o imagine exactă asupra tendințelor, curentelor și orientărilor manifestate în diferite epoci. Și analiza traducerilor, însă, este utilă pentru precizarea unor aspecte sau distingerea unor nuanțe. Transpunerea unor lucrări în limba proprie nu este, în general, un rod al întîmplării. Selectarea lor se face după anumite criterii și răspunde anumitor necesități, putînd, deci, să ne ofere elemente utile pentru înțelegerea evoluției fenomenului spiritual, mai ales, în anumite momente ale acestuia.

Un asemenea exemplu îl oferă traducerea scriitorilor latini în limba română. Conștiința romanității a determinat la cărturarii noștri un timpuriu și frecvent apel la lucrările anticilor. Studierea în ansamblu a acestui contact ar putea permite o mai bună înțelegere a anumitor trăsături ale culturii noastre în perioada secolelor XVII—XIX, mai ales în legătură cu modalitatea de manifestare a umanismului în țările române. Pentru a fi exactă, însă, o asemenea privire de ansamblu trebuie să fie precedată de analiza unor aspecte particulare, mai ales a acelora puțin sau de fel cunoscute. Este ceea ce ne-am propus să facem, în legătură cu o traducere manuscrisă a lui Eutropius, păstrată la Biblioteca centrală Universitară „Mihail Eminescu" din Iași.

Numele lui Eutropius este binecunoscut în istoriografia noastră. Explicația ne-o oferă lucrarea sa — singura cunoscută, de altfel — *Breviarium Historiae Romanae*. Despre autorul ei nu posedăm decît puține date certe; nu i se cunosc exact nici originea, nici limitele cronologice ale vieții. Din lucrarea sa rezultă însă, în mod sigur, că el a fost însărcinat de împăratul Valens (364—378), în timpul căruia a ocupat și cîteva înalte demnități, să redacteze un rezumat al istoriei romane. Rezultatul este opera amintită, care urma să fie continuată — ne informează autorul, la sfîrșitul ei — cu o expunere detaliată a domniilor lui Valens și Valentinian.

Epoca în care scrie Eutropius nu este prea favorabilă scrierilor istorice. Decăderea generală a imperiului roman a antrenat și o decădere a istoriografiei. Epoca unor scriitori de talia lui Titus Livius sau Tacitus trecuse de mult. Cei care se interesează acum de istorie se limitează, în general, cu excepția lui Amianus Marcellinus, la simple rezumate ale lucrărilor acestora. Scrise adesea din dispoziția împăraților, aceste rezumate nu prezintă nici un semn al independenței de gîndire. Sub toate raporturile, deci, ele oglindesc mediocritatea în care ajunsese istoriografia romană în secolul al IV-lea.

Scrisă într-un asemenea moment, opera lui Eutropius nu se putea ridica la un nivel prea înalt. Rezumatul său este corect și conștiincios, dar rămîne, totuși, un rezumat. Chiar titlul original, *Breviarium ab urbe condita*, ilustrează influența lui Titus Livius. Doar în ultima parte a lucrării, referitoare la timpuri mai apropiate de ale sale, Eutropius intervine cu considerații proprii, fără a depăși însă limitele unei stricte prudențe.

Dacă, raportată la predecesori, *Breviarium Historiae Romanae*, apare ca mult inferioară, ea prezintă, în schimb, incontestabile avantaje în raport cu operele contemporane. Acestea din urmă, privind, de obicei, perioade mult mai restrînse, erau pline de inexactități și constituiau, adesea, simple apologii ale unor împărați. Aceste defecte sînt eliminate, în general, în sinteza sobră a lui Eutropius. Aceasta prezintă, apoi, o superioritate incontestabilă în ceea ce privește stilul. Evident, limba unui scriitor din secolul al IV-lea nu mai putea fi latina clasică; Eutropius o mînuiește totuși cu precizie și siguranță, apropiindu-se de marile modele de la începutul Imperiului, dacă nu prin eleganță, atunci prin concizie și simplitate [1].

Datorită elementelor menționate, opera lui Eutropius s-a bucurat de o largă răspîndire. Încă din antichitate el a avut imitatori; mai tîrziu, sinteza sa a apărut cărturarilor medievali ca o cale comodă și rapidă de cunoaștere a istoriei romane. Ea a fost însă mult alterată, mai ales de Paul Diaconul, care i-a modificat stilul și a adăugat alte șase cărți celor zece originale [2], intercalînd-o în compilația sa *Historia Miscella*. Sub această formă, alterată, a circulat apoi lucrarea lui Eutropius, căreia Renașterea i-a asigurat o mai largă circulație, prin cîteva ediții succesive, începînd din 1471 [3]. Abia în 1828, s-a realizat de către Weise, prin ediția de la Leipzig, o primă restaurare a textului primitiv.

Relativ larga circulație a lucrării lui Eutropius a facilitat cunoașterea ei și de către istoricii români. Aceștia aveau însă și un motiv mai important de a o cerceta. *Breviarium Historiae Romanae* este una din puținele lucrări antice care se referă la stabilirea romanilor în Dacia; de altfel, unele informații referitoare la această problemă le întîlnim numai aici. Iată de ce, Eutropius constituie un izvor care nu poate fi neglijat atunci cînd se cercetează originile poporului român.

Pentru prima dată, Eutropius este pomenit de Miron Costin, printre sursele menționate în *Poema polonă* și *De neamul moldovenilor* [4]. După cum s-a observat însă, cărturarul moldovean nu-i utilizează direct opera, ci o cunoaște prin intermediul lucrării lui Toppeltin, *De origine et occasus Transsylvanorum (Lyon, 1667)* [5]. Și Constantin Cantacuzino îl amintește sub forma Eftropie, dar citînd din Martin Cromer [6]. În schimb, în *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, D. Cantemir îl utilizează pe Eutropius cu toate informațiile sale asupra subiectului, dînd de mai multe ori citate din opera istoricului antic [7]. Mai tîrziu, P. Maior îl utilizează și el, prezentînd pasajele care îl interesau, atît în latinește cît și în traducere [8].

Devenit familiar istoricilor români, Eutropius apare ca cel mai indicat atunci cînd se face încercarea primei prezentări a istoriei romanilor în limba română, cu atît mai mult cu cît dimensiunile sale erau rezonabile. Propunîndu-și, în 1821, să prezinte istoria „prestrăluciților strămoși" în „Biblioteca românească", Zaharia Carcalechi ne informează că „voi urma isvodul Istoriei lui Eutropius cel în Veneția la anul [...] 1521 prin Aldus tipărit" [9], deci după textul alterat, care începea cu timpurile mitologice. Traducerea se oprește însă la moartea lui Romulus. Cînd „Biblioteca românească" va fi reluată, în 1829, în noua încercare de prezentare, de astădată mai amplă, a istoriei romanilor, Eutropius nu va mai fi folosit decît ca unul dintre

---

[1] G. Popa-Liseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, t. X, București, 1936, p. 11.

[2] *Ibidem*, p. 14—15.

[3] *Notice sur Eutrope*, în *Suétone. Les écrivains de l'Histoire Auguste. Eutrope. Sextus Rufus*, publiées sous la direction de M. Nisard, Paris, 1865, p. 818.

[4] M. Costin, *Opere*, București, 1958, p. 220; 244.

[5] P. P. Panaitescu, în M. Costin, *op. cit.*, p. 279.

[6] *Cronicari munteni*, I, București, 1961, p. 32.

[7] D. Cantemir, *Opere*, X, București, 1901, p. 54, 83, 123, 129 etc.

[8] P. Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, Buda, 1834, p. 3; 10, 11, 18, 19, 22, 23, 27.

[9] „Bibliotecă românească"... întocmită prin Zaharia Carcalechi, partea I, Buda, 1821.

izvoare [10]. Abia în 1916, *Breviarium Historiae Romanae* va vedea, în traducere românească, lumina tiparului, prin grija lui G. Popa-Lisseanu.

Cu mult timp însă înaintea acestei date, în 1841, lucrarea lui Eutropius a cunoscut o primă traducere, rămasă în manuscris [11]. Autorul acestei traduceri, D. Stoica, ardelean de origine [12], este, începînd din 1840, profesor de limba și apoi de literatura latină la Academia Mihăileană [13]. Fără a face parte dintre marile personalități ale Iașului de la mijlocul secolului trecut, el se încadrează, totuși, acelei categorii de intelectuali care, prin munca lor conștiincioasă, adeseori migăloasă, au asigurat buna instruire a mai multor generații, chiar dacă, uneori, au trebuit să lupte cu dificultăți materiale [14]; manuscrisele sale, păstrate la Biblioteca centrală universitară „M. Eminescu" din Iași, o dovedesc.

Aceste manuscrise au fost redactate în întreaga perioadă a activității sale de profesor de latină și ele sînt legate exclusiv de profesiunea sa. Este adevărat că primul dintre ele se referă la un alt domeniu, chiar dacă este scris în limba latină [15]. Acesta însă pare să fi fost copiat după un model străin, înainte de a funcționa la Academia Mihăileană (la sfîrșit poartă data 9 mai 1940). După încadrarea ca profesor, prima sa acțiune este amintita traducere din Eutropius. În continuare, el întocmește un fel de crestomație latină [16] și redactează un dicționar latin-român [17]. Probabil, tot în această epocă a redactat și alte lucrări, menționate în prefața Dicționarului care nu ni s-au păstrat însă.

După o perioadă de mai redusă activitate, cel puțin așa cum rezultă din informațiile de care putem dispune, munca sa ca autor de materiale didactice este reluată. Din 1863 avem o gramatică latină [18], cu trei anexe [19], dintre care ultima un compendiu al istoriei literaturii latine. Subiectul este reluat într-un manuscris din 1868 [20], care este, după toate aparențele, o simplă traducere. Din același an, în care D. Stoica își încetează activitatea didactică, sînt datate două manuale de retorică [21] și poetică [22], care fuseseră predate însă din 1865, după programa analitică în vigoare. În sfîrșit, să mai menționăm un manuscris din 1867, referitor la Tacit [23], care constituie, probabil, textul unei conferințe, ținută însă într-un stil cît se poate de didactic.

Traducerea lui Eutropius este realizată, deci, de un om cu o relativ vastă activitate. *Scurtă istorie romană* constituie un manuscris 39/26 cm, compus din 36 de

[10] „Bibliotecă românească", nr. 9, 1834, p. 25.

[11] *Scurtă istorie romană a lui Flavie Eutropie*, tradusă de D. Stoica la anul 1841; Biblioteca centrală universitară „Mihail Eminescu" din Iași (în cont. B.C.U.I.), Ms. VI—62, 36 f.

[12] V. A. Urechia, *Istoria scólelor*, II, București, 1892, p. 240.

[13] B.C.U.I., Ms. III—40, f. 1. Vezi și V. A. Urechia, *op. cit.*, II, p. 320.

[14] În 1842, D. Stoica este, împreună cu alți profesori ai Academiei, semnatarul unei petiții reclamînd plata lefilor întîrziate; V. A. Urechia, *op. cit.* II, p. 225.

[15] *Theoria statisticae*, B.C.U.I., Ms. IV—43, 80 f.

[16] *Historia universalis a Revolutione Gallica usque 1830*, 1842, B.C.U.I., Ms. IV—48, 38 f. În afară de această istorie, din care lipsește începutul, manuscrisul mai cuprinde un fragment privind India și conflictul anglo-francez de aici din anii 1739—1766; răscoala coloniilor engleze din America de Nord; o scurtă istorie literară de la egipteni la Kant și o istorie a descoperirilor lui Cook.

[17] *Dictionariu manual latino-romănesc*, 1844, B.C.U.I., Ms. IV—47, 2 + 360 f.

[18] *Gramatica latină*, 1863, B.C.U.I., Ms. III—12, 169 f.

[19] B.C.U.I., Ms. III—12: 1. *Prosodia adecê accentul* (f. 170—192); 2. *Abreviaturile, cumpenele* (greutățile), *măsurile, moneta și calendariul roman* (f. 192—201); 3. *Compendiul Istoriei literaturei latine* (f. 202—278).

[20] *Istoria literaturei latine*, 1868; B.C.U.I., Ms. III—9.

[21] *Retorica*, B.C.U.I., Ms. III—40, 2 + 54 f.

[22] *Poesia*, B.C.U.I., Ms. III—8, 3 + 52 f.

[23] *Tacitu et scriptele lui*, B.C.U.I., Ms. III—44.

foi, din care primele două pagini conţin prefaţa traducătorului. Textul traducerii este scris cu caractere chirilice, prezentînd numeroase corecturi ulterioare. Prefaţa a fost scrisă mai tîrziu, la 25 mai 1849, cu litere latine, într-o ortografie personală.

În prefaţă, D. Stoica explică motivele care l-au determinat să transpună în limba română lucrarea lui Eutropius. Unul din aceste motive îl constituie lipsa unor traduceri din clasicii latini. După cum rezultă dintr-o altă informaţie a sa, el intenţiona o acţiune mai largă în această privinţă [24]. Faptul că a început cu Eutropius este justificat prin aceea că „stilul lui pentru incepêtori este foarte ushor shi capabilŭ ne fiind obscurŭ". Un alt motiv este acela că „mai vechiu de cêt acesta care au descrisŭ faptele Romanilor şi bătăliile lor cu Dacii, din preună cu aşezarea coloniilorŭ Romane în Dacia, adecă în pămenturile aceste (din care şi noi Românii ne deducemŭ) nu este". Afirmaţia nu este corectă, în privinţa considerării lucrării lui Eutropius ca prim izvor, sub raport cronologic, pentru această chestiune; valoarea documentară a scrierii este însă reală şi asupra acestui aspect D. Stoica va reveni şi în compendiul istoriei literaturii latine [25]. De altfel, profesorul de limbă şi literatură latină, insistă în repetate rînduri asupra latinităţii limbii şi poporului român; daco-romanii, subliniază el, în mod cît se poate de limpede, sînt „Romani din Dacia". D. Stoica se încadrează, astfel, într-un curent mai larg, cu vechi tradiţii şi încă puternic în epocă, orientare pe care originea sa transilvană nu putea decît s-o accentueze. Ca şi alţi contemporani, întîlnim la el convingerea că, dacă limba latină are, în general, un rol important în cultivarea popoarelor moderne, ea este cu atît mai necesară românilor, descendenţi direcţi ai romanilor.

Sub raportul metodei, trebuie să observăm că traducerea este efectuată după cea mai bună ediţie cunoscută în acel moment, aceea a lui Weise din 1828, pornind de la aceasta se realizează, apoi, ediţiile cele mai bune, pînă în momentul publicării lui Eutropius de către Droysen, în „Monumenta Germaniae Historiae". De altfel, D. Stoica este un bun cunoscător al culturii germane, care îi oferă modelul şi altor scrieri ale sale [26].

Stilul traducerii este, în raport cu momentul, corect. Autorul ei a desfăşurat o muncă migăloasă, evidentă, mai ales, în fragmentele referitoare la istoria noastră veche, unde procedează la numeroase corecturi. Notele explicative sînt puţin numeroase. D. Stoica precizează că aceste note se vor înmulţi corespunzător în momentul în care „va cere trebuintia ca sê se tipâreascê".

Publicarea traducerii nu s-a realizat, totuşi, probabil din cauza dificultăţilor financiare amintite şi datorită insuficienţei spaţiului tipografic din acea vreme. Ea a avut, astfel, soarta majorităţii scrierilor sale, din care nu a fost publicată decît Gramatica latină [27]. Destinate activităţii şcolare, lucrările sale aveau menirea să ajute munca didactică directă, ele fiind, probabil, după metoda vremii, copiate de către elevi. Traducerea lui Eutropius a fost, presupunem, folosită pentru o lectură paralelă, bilingvă.

Traducerea lui Eutropius, în 1841, nu constituie decît un simplu episod, fără o valoare spectaculară, din evoluţia culturii române în prima jumătate a secolului trecut. Asemenea episoade, reunite, au permis însă puternica efervescenţă spirituală din epoca paşoptistă, în care un rol important a continuat să-l aibă ideea latinităţii, care explică, în bună parte, tendinţa de a apela la clasicii latini.

---

[24] B.C.U.I., Ms. IV—47 (Introducerea nepaginată la *Dicţionarul manual latino-românesc).*

[25] B.C.U.I., Ms. III—12, f. 373.

[26] Amintitul Dicţionar a fost lucrat după Scheller.

[27] V. A. Urechia, *op. cit.* III, p. 122, 219. Se pare că D. Stoica a perfecţionat mult această gramatică, publicată în 1853. Încă în 1838, el este indicat ca autor al unei gramatici latine (ca şi a unei gramatici latine elementare cu un lexicon de 10 000 cuvinte şi a unui lexicon latin-român), manuscrisă, care era utilizată în Academia Mihăileană. Este posibil ca aceasta să fi fost o simplă traducere, aşa cum sînt numeroase cazurile în epocă. *Ibidem*, II, p. 57.

DIN ISTORICUL LEGISLAȚIEI MUNCII ÎN ROMÂNIA. LEGEA REPAUSULUI DUMINICAL DIN 1910

DE

DUMITRU D. RUSU

Reglementarea repausului duminical, prin particularitățile și implicațiile sale, ocupă un loc important în cadrul legislației muncii din România modernă. În condițiile ascensiunii orînduirii burgheze, din a doua jumătate a secolului trecut, o dată cu progresele industriei și dezvoltarea comerțului, tendința de extindere a duratei muncii, specificul și fluxul producției industriale, creșterea consumului intern de produse dintre cele mai diferite, determină încălcarea, tot mai frecventă, a repausului duminical. De aici, necesitatea intervenției statului pentru a da putere de lege unui drept al lucrătorilor, respectat, pînă la acea dată, conform tradiției.

Intervențiile statului în acest sens, aveau multiple implicații, afectînd interesele unora sau altora dintre clasele și păturile societății românești. De aceea, firesc, ele provocau o anumită reacție specifică în raport cu aceste interese. Studierea acestor reacții prezintă un deosebit interes pentru determinarea exactă a profilului epocii. Iată de ce considerăm utilă și interesantă discutarea împrejurărilor în care a fost elaborată și s-a aplicat legea repausului duminical din 1910.

În România modernă, cu mult înainte de legiferarea cu caracter general asupra repausului duminical, prin legea din februarie 1897, — datorită, în parte, considerațiilor religioase [1] și ca urmare a unor dispoziții legislative cu sferă de aplicare limitată [2] — duminica era zi de repaus. Din ultimul sfert al secolului trecut, ca urmare

[1] După o informație din gazeta „Meseriașul român", încă de la 9 iunie 1823, domnitorul muntean Grigore Dimitrie Ghica dă o ordonanță prin care se arată că din vechime era obiceiul „în zilele sfintei duminici și a sărbătorilor mari să nu ție nimeni prăvăliile deschise, nici să lucreze"; deoarece acest obicei nu se mai respecta — se hotăra „să nu se mai deschiză prăvăliile nici a lucra duminicile și sărbătorile mari". (*Loc. cit.*, nr. 3, 21 mai 1900, p. 3). Un regulament din 3 iulie 1874, pornind tot de la considerente religioase, decidea ca duminicile și 24 sărbători să se serbeze „prin repaus de alte lucrări", cerînd în același timp să nu se mai țină alte sărbători „care sînt păgubitoare" (Vezi „Regulament pentru sărbătorile ce trebuie a ține creștinii ortodocși în curgerea anului", sancționat de domn la 3 iulie 1874, în „Monitorul oficial", nr. 156, 18 (30) iulie 1874, p. 977).

[2] Înainte de reglementarea repausului duminical prin legea din 1897, găsim diferite circulare date de primăriile orașelor mari pentru respectarea zilei de

a apariţiei unor noi ramuri ale economiei industriale — care nu puteau întrerupe producţia, din motive tehnice, datorită perisabilităţii materiei prime, necesităţilor de consum imediat etc. — şi datorită creşterii şi diversificării consumului şi serviciilor pe ansamblul societăţii, se impunea, în anumite domenii, o activitate continuă. Dar, alături de condiţii obiective, care au făcut inaplicabil, în anumite limite, repausul duminical, o dată cu dezvoltarea economiei capitaliste, extinderea duratei muncii duce la folosirea integrală a săptămînii de lucru, mai ales, în întreprinderile particulare, meserii şi comerţ. Noua situaţie va avea consecinţe grave pentru masele de lucrători din aceste sectoare.

Obţinerea repausului duminical nu a fost numai un deziderat al clasei muncitoare; lucrătorii din fabricile mari se bucurau de acest drept şi înainte de a fi legiferat [3]. Păturile intermediare, legate de mica producţie de mărfuri şi comerţ, erau interesate, cel puţin în egală măsură, în acest sens. Pe de altă parte, unele elemente aparţinînd marii burghezii industriale şi comerciale erau interesate în legiferarea şi respectarea repausului duminical urmărind, prin aceasta, înlăturarea concurenţei întreprinderilor mici care-şi desfăşurau activităţile şi în zilele de duminică. Menţionăm, de asemenea, că sentimentele religioase au avut un rol cu totul minor în geneza reglementării odihnei duminicale. Sînt foarte rare cazurile cînd, în dezbateri sau cu alte prilejuri, se amintesc şi asemenea argumente în sprijinul ideei acordării sau respectării repausului duminical.

În raport cu alte revendicări muncitoreşti, repausul duminical nu afecta numai masele muncitoare, ci şi interese ale altor categorii sociale, ale consumatorilor, producţiei şi statului, în general. De fapt, legiferarea în acest domeniu, interesînd pături mai largi, o putem considera ca o revendicare general-democratică, care concorda cu stadiul dezvoltării unui stat modern, cu cerinţele crescînde ale clasei muncitoare, aflată în plin proces de dezvoltare şi organizare. Legea asupra repausului duminical trebuia să clarifice — în funcţie de realităţile şi necesităţile epocii — sectoarele şi condiţiile în care se putea lucra duminica. Totodată trebuia să cuprindă garanţii necesare aplicării ei integrale.

Este firesc, în obţinerea repausului duminical cei mai interesaţi erau muncitorii, obiectul direct al exploatării patronale. De asemenea, tot ei erau acei care, pentru impunerea dezideratului, puteau exercita presiuni prin variate forme şi mijloace. Intervenţiile muncitorilor din România pentru obţinerea repausului duminical încep din jurul anului 1880 şi ajung la o mare intensitate în deceniul următor. Marea masă a lucrătorilor comerciali, în rîndul cărora lucrul duminica era generalizat, se vor alătura proletariatului, în lupta pentru repaus duminical, dovedindu-se, apoi, cei mai consecvenţi susţinători pentru obţinerea şi aplicarea acestui deziderat.

După eşecul încercărilor anterioare de legiferare a repausului duminical [4], în timpul scurtei guvernări liberale a lui P. S. Aurelian, vechi susţinător al legii, la sfîrşitul anului 1896 şi începutul anului următor, vor fi reluate discuţiile în parlament, pe baza unui proiect care limita repausul la jumătate de zi pe săptămînă. Legea, votată în Adunare la 28 ianuarie şi în Senat la 8 februarie, va fi promulgată la 28 februarie 1897 [5].

---

odihnă. Menţionăm circularele Primăriei oraşului Galaţi, din anii 1865—1870 (Arh. St. Galaţi, fondul Primăria Galaţi, dosar nr. 78/1865, 20 f.) şi două ordonanţe ale Primăriei oraşului Bucureşti, din anii 1879 şi 1880 (Arh. St. Bucureşti, fond Primăria Bucureşti, dosar nr. 1421/1879, f. 16 şi 27). A se vedea şi „Regulamentul pentru organizarea şi administrarea Imprimeriilor statului şi Monitorului oficial" din 1 iunie 1873 („Monitorul oficial", nr. 119, 6 (18) iunie 1873, p. 776—780).

[3] După cuvîntarea ministrului V. Lascăr, în „Dezbaterile Senatului", nr. 42, şedinţa din 8 februarie 1897, p. 348 şi 349.

[4] Asupra proiectelor de legiferare a repausului duminical, anterioare anului 1897, a se vedea: An. Iordache, *Lupta pentru reglementarea şi legiferarea repausului duminical. Legea din 1897*, în „Studii", XVII (1964), nr. 2, p. 224—235.

[5] „Monitorul oficial", nr. 269, 6 (18) martie 1897, p. 9289—9290.

Există, deja, un studiu bine documentat și destul de complet, privitor la elaborarea și conținutul legii din 1897 [6]. De aceea, în intervenția noastră vom stărui doar asupra necesității elaborării, asupra conținutului și condițiilor în care a fost aplicată cea de a doua lege asupra repausului duminical, din aprilie 1910.

Aplicarea legii din 1897 a dezvăluit, neîntîrziat, principalele lacune și limite ale acesteia, de care nu erau străini nici autorii ei [7].

Reducerea repausului la jumătate de zi, lipsa unor prevederi care să asigure o aplicare eficientă, posibilitatea de a eluda dispozițiile legii, datorită excepțiilor cuprinse în text, la care se adaugă existența unor contradicții și imprecizuni în formularea unora din cele 14 articole, au deschis, de la bun început, calea spre încălcare și abuzuri.

La scurt timp după promulgarea legii, Ministerul comerțului, agriculturii și domeniilor, printr-o circulară către prefecturi, atrăgea atenția asupra îndatoririlor ce reveneau organelor polițienești în legătură cu controlul aplicării acesteia [8].

Față de greutățile pe care avea să le întîmpine transpunerea în practică a legii, greutăți ușor de prevăzut datorită faptului că ea afecta interesele patronilor industriali și negustorilor, măsurile de aplicare erau aproape formale. De aceea, în anumite categorii de stabilimente, mai ales din sectorul comerțului și micii industrii, încălcarea legii repausului duminical devine un fapt curent chiar din anii 1897—1898. În aceste condiții, lupta maselor muncitoare pentru respectarea și pentru cucerirea repausului duminical integral a continuat. Partidul social-democrat al muncitorilor din România, în al cărui program, adoptat în 1893, era inclusă și revendicarea „Repausului complet duminical, adică exact 36 ore, în toate ramurile de muncă, în comerț, industrie, agricultură" [9] — a chemat clasa muncitoare să acționeze, cu fermitate, în acest sens. Răspunzînd acestei chemări, muncitorii tipografi din București [10], hamalii din porturile Călărași, Oltenița și Cetatea [11], lucrătorii de la abatorul din Iași [12], funcționarii și lucrătorii comerciali din Brăila [13] și Iași [14] — pentru a ne limita doar la aceste exemple — au acționat, prin diferite mijloace, pentru respectarea repausului duminical.

Existența legii și încercarea de a o aplica a dus la controverse și la nivelul cercurilor conducătoare. În funcție de interesele pe care le aveau în domeniul industriei sau comerțului, în general, grupările liberale erau pentru menținerea și chiar lărgirea legii, pe cînd conservatorii — datorită legăturilor strînse cu cercurile comerciale și mica producție de mărfuri — erau împotriva aplicării ei, mergînd pînă la cererea abrogării [15]. Atît în 1900, cît și în anii următori, s-au înfruntat diferite păreri

---

[6] An. I o r d a c h e, *op. cit.*, p. 221—247.

[7] După expresia raportorului legii în Senat, C. C r i s t e s c u-C o m ă n e a n u, trebuia lăsat „experienței a ne indica modificările și îmbunătățirile de introdus în viitor" („Dezbaterile Senatului", nr. 42, ședința din 8 februarie 1897, p. 341).

[8] Cf. Arh. St. Brăila, fond primăria Brăila, dosar nr. 155/1897, f. 1.

[9] *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1893—1900*, Ed. pol., Buc., 1969, p. 58.

[10] A se vedea interpelarea lui V. Gh. Morțun, referitoare la greva tipografilor, în „Dezbaterile Adunării Deputaților", nr. 55, ședința din 20 martie 1899, p. 1148.

[11] Arh. St. Galați, fond Inspectoratul general al navigației și porturilor, dosar nr. 20/1901, f. 108—110.

[12] Arh. St. Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 121/1902, f. 15, 25, și 26.

[13] „România muncitoare", 10 februarie 1902, p. 2.

[14] Arh. St. Iași, fond Camera de comerț și industrie Iași, dosar nr. 39/1902, f. 10; Idem, fond Prefectura Iași, dosar nr. 38/1904, f. 15.

[15] A se vedea interpelarea lui P. S. Aurelian din 7 decembrie 1900 și propunerea unui grup de 8 senatori „ca legea repausului duminical să fie abrogată"

în problema repausului duminical și în camerele de comerț. Ca instituții dominate, în general, de burghezia comercială și controlate de stat, acestea se vor pronunța, cu rare excepții, pentru completarea și extinderea aplicării legii din 1897 [16].

Încălcarea continuă a legii, față de care administrația locală continua să manifeste indiferență și toleranță [17], a dus la creșterea acțiunilor pentru respectarea și lărgirea repausului duminical. Ne găsim, astfel, în fața unei lupte susținute, desfășurată în ultimii ani ai secolului trecut și în primul deceniu al secolului nostru, pentru respectarea legii existente și pentru obținerea repausului duminical complet. Vor desfășura o fructuoasă activitate în această direcție cercurile socialiste „România muncitoare" și sindicatele, întărite din punct de vedere organizatoric după 1905. Pe această linie se situează și Conferința sindicatelor și cercurilor socialiste din 1906. Rezoluția referitoare la legislația muncii, adoptată cu acest prilej, insera revendicarea repausului duminical integral pentru toate categoriile de muncitori salariați [18].

În practica luptei zilnice repausul duminical reprezenta o cerință mereu prezentă. Muncitorii tipografi, ceferiștii, lucrătorii din porturi, prin proteste și memorii cer modificarea legii [19]. Începînd din 1908, găsim această doleanță formulată și susținută, cu precădere, de lucrătorii și funcționarii care lucrau în domeniul comerțului. Prin presă, întruniri, proteste colective, precum și prin rezoluțiile celor patru congrese ținute în anii 1907—1909 [20], utilizînd deci — așa cum se poate constata —

(„Dezbaterile Senatului", nr. 11, ședința din 7 decembrie 1900, p. 53; Arhiva Istorică Centrală, fond Senatul României, dosar nr. 7152, p. 2—8).

[16] Să trecem în revistă cîteva păreri asupra repausului duminical exprimate cu diferite prilejuri: Camera de comerț Iași cerea Ministerului, la 9 decembrie 1900, abrogarea legii, cerere respinsă de celelalte camere de comerț din țară (G.I. Juvara, *Repausul duminical*, în revista „1907", nr. 1, 3 noiembrie 1909, p. 10). Camera de comerț din București, discutînd, în 1900—1901 problema modificării legii, ajunge la o soluție de compromis, cerînd ca duminica să se lucreze între orele 10—14 (*Modificarea legii repausului dumunical*, în „Buletinul Camerei de Comerț și Industrie din București", ianuarie-martie 1901, p. 5—10). Camera similară din Iași intervine, în 1902, la minister pentru respectarea legii (Arh. St. Iași, fond Camera de comerț, dosar nr. 39/1902, f. 10). Printre modificările ce urmau a fi introduse în legea meseriilor, în 1904, se cerea și respectarea repausului duminical (*Deziderate asupra unor modificări ce ar trebui de introdus în legea meseriilor*, 1904, p. 33—34). Cu ocazia Congresului Camerelor de Comerț de la Pitești, din 1905 și București 1906, unii delegați vor cere repaus complet, alții înăsprirea legii (Vezi: *Propuneri pentru modificarea legii...*, București, 1905; *Propunerile Camerei de comerț și industrie din București*, la Congr. VII—VIII, contrare spiritului legii).

[17] Asupra atitudinii de toleranță din partea administrației locale, a se vedea situația de la Iași cuprinsă în procese-verbale ale Camerei de comerț Iași (Arh. St. Iași, fond Camera de comerț, dosar nr. 39/1902, f. 122—123).

[18] Rezoluția Conferinței sindicale din 1906 cerea acordarea repausului duminical: „muncii în industria propriu-zisă, în mine, meserii, agricultură, în întreprinderile de transport și trafic (serviciul poștelor, drumurilor de fier, telefoanelor), exploatarea hotelurilor și a altor stabilimente publice a comerțului en gros și detail" („România muncitoare", nr. 25—26. 20—27 august 1906).

[19] Lazăr Măglașu și Nicolae Deleanu, *Istoricul mișcării muncitorești din porturi*, București, 1932, p. 62; *O veste bună*, în „Dezrobirea", nr. 1, 1 februarie 1907; *Trebuie introdus repausul duminical (...)*, în „Tribuna drumului de fier", nr. 2, 12 iulie 1901 ș.a.

[20] *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. II (1900—1921), partea a II-a (1907—1916), Ed. pol., București, 1968, p. 160—162; Arhiva istorică centrală, fond Senatul României, dosar nr. 9734, f. 120.

numai mijloacele legale [21], muncitorii și funcționarii comerciali au adus o substanțială contribuție la succesul final.

Publicațiile editate de diferitele organizații ale funcționarilor comerciali [22], prin aria largă de preocupări și dezbateri, au stîrnit interesul opiniei publice pentru problemele care frămîntau această categorie de salariați și au silit cercurile guvernamentale la o acțiune imediată. Mulțimea petițiilor adresate corpurilor legiuitoare [23], încă din 1908, de diferite categorii de lucrători și de unii patroni, întărește curentul favorabil acordării repausului duminical complet.

De fapt această largă mișcare în favoarea repausului duminical integral, desfășurată în anul 1909 și la începutul anului următor, care a întrunit adeziunea celor mai diferite categorii sociale [24] — în pofida unei anumite opoziții [25] — va fi determinantă în adoptarea imediată a legii. Partidul social-democrat, refăcut la începutul anului 1910, insistă în această direcție [26].

Interesul manifestat de unele cercuri burgheze și chiar moșierești față de reglementarea repausului duminical, trebuie, de asemenea, avut în vedere, în explicarea împrejurărilor în care s-a realizat legea. Pentru a evita concurența meseriașilor și micilor negustori, precum și pentru a-și spori popularitatea în rîndul alegătorilor și maselor largi de lucrători, reprezentanți ai burgheziei, pînă la nivelul cercurilor guvernamentale, prin ziarele burgheze „Adevărul", „Dimineața" și „Voința națională", susțineau necesitatea modificării legii repausului duminical.

Guvernul liberal, aflat acum la cîrma țării, încă din primele zile de guvernare, devenise nepopular în urma reprimării răscoalei din 1907. Atacat de opoziția conservatoare, cu prestigiul mult diminuat după aplicarea „legii scelerate", din decem-

---

[21] Un articol de fond din gazeta „Repausul duminical", referindu-se la mijloacele de luptă, preciza: „Armele nu sînt sălbatice ci cît mai nobile, ele sînt condeiul și graiul" (*Loc. cit.*, din 1 ianuarie 1908).

[22] Ziarele apărute pînă la 1910, în scopul de a sprijini lupta pentru repausul duminical sînt: „Repausul duminical" (Brăila, 1904), „Repausul duminical" (București, (1908—1912), „Gazeta funcționarului comercial" (București, 1908—1910) și „Unirea" (București, 1908—1913).

[23] Asemenea petiții se găsesc în Arhiva istorică centrală, fond Senatul României, dosar 9540, f. 27—147 (pentru 1908); dosar nr. 9734, f. 40—113 (pentru februarie — martie 1909) și dosar nr. 10.060, f. 14—57 (pentru aprilie 1910). În total, sînt peste 200 de petiții venite din toată țara.

[24] Al. Georgescu, *1909—1910*, în „Repausul duminical" din 17 ianuarie 1910, după *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. II (1900—1921), partea a II-a (1907—1916), Ed. pol., București, 1968, p. 162—163.

[25] Atacurile venite din partea dușmanilor repausului duminical porneau de obicei de la cîteva considerente de felul acestora: că prin această zi de repaus pierde comerțul și industria, împiedicîndu-se progresul țării; legiferarea repausului ar fi un amestec al statului în problemele muncii încălcînd astfel libertatea acesteia; repausul săptămînal este dăunător pentru masa lucrătoare care „nu are încă educația necesară ca să profite în mod util de momentele de libertate" etc. (Vezi, George Plastra, *Încercări asupra reglementării muncii în România*, vol. I, București, 1908, p. 130 și urm.).

[26] În partea economică din programul P.S.D. din 1910, la punctul al 6-lea, se prevedea: „Deplin repaus duminical sau săptămînal de o durată minimală de 36 ore pentru toți salariații fără excepție cu introducerea sistemului rotativ în industriile unde aceasta se impune" (*Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1910—1915*, Ed. pol., București, 1968, p. 37). Reținem și aprecierea, cu caracter general, a unui fost socialist, I. C. Atanasiu, care considera că „Legiferarea repausului duminical este un necontestat succes al acțiunii partidului social-democrat al muncitorilor din România" (I. C. Atanasiu, *Mișcarea socialistă 1881 — 1900*, Ed. Adevărul, București, 1932, p. 170).

brie 1909, guvernul urmărea ca, prin adoptarea unei noi legi asupra repausului duminical — ca și prin elaborarea, tot în 1910, a altor acte legislative[27], favorabile muncitorilor — să-și asigure o bază mai largă de sprijin pentru o eventuală prelungire a guvernării.

Pe lîngă scopurile imediate, care au grăbit elaborarea legii, trebuie să avem în vedere și interesele generale, economice și politice ale statului pe care, din motive firești, burghezia și moșierimea nu le putea ignora. Expunerea de motive la proiectul de lege din 1910 este deosebit de edificatoare în acest sens. Nesocotirea repausului, se notează în document, datorită, mai ales, „nevoilor crescînde ale unei vieți din ce în ce mai intense" și, în parte, ca urmare a slăbirii „simțămîntului religios", supunea pe lucrători „la excesul de muncă care aducea sleirea desăvîrșită a puterilor omenești"[28]. Dar, se preciza, în continuare, în expunerea de motive, „fiind în joc afară de interesele materiale și trecătoare ale patronilor și lucrătorilor interese superioare și permanente ale țării, legiuitorul trebuie să intervină. Un exces de muncă poate produce un profit mai mare pentru patron și o bună stare mai însemnată pentru lucrător, el ruinează însă moralicește și fizicește pe lucrător și astfel aduce scăderea neamului și periclitează viitorul țării"[29].

Proiectul noii legi asupra repausului duminical, alcătuit de ministrul liberal M. G. Orleanu are ca punct de plecare proiectele din 1908—1909[30] și ia drept model legea franceză, similară, din 1906[31]; el intra în dezbaterile corpurilor legiuitoare după prelungirea sesiunii parlamentare din 1909/1910[32]. Dezbaterile în jurul repausului duminical, în corpurile legiuitoare și în opinia publică, durau de peste două decenii[33]. Fuseseră discutate punctele esențiale ce trebuiau să fie incluse în legiuire. Mai rămînea să se cadă de acord asupra unor detalii puțin semnificative. În aceste condiții discutarea sumară a proiectului în ședința Camerei din 30 martie[34] și în Senat la 6 aprilie 1910[35] apare firească. Atît dezbaterile purtate, cît și neînsemnatele modificări aduse, cu acest prilej, proiectului, au urmărit mai mult asigurarea unor avantaje pentru patronii comerciali. Opoziția conservatoare, urmărind să lovească în guvernul liberal și apărînd interesele comercianților, a avut, în genere, o poziție rezervată față de lege. Nu au lipsit însă nici atacurile fățișe. Sena-

---

[27] Dintre legile favorabile lucrătorilor, elaborate în cursul anului 1910, menționăm: „Legea pentru locuințe ieftine și sănătoase", „Lege relativă la măsurile de siguranță pentru cazane, mașini (...)"ș.a.

[28] „Dezbaterile Adunării Deputaților, nr. 81, ședința din 30 martie 1910, p. 1299.

[29] Ibidem, p. 1300.

[30] Asupra proiectelor de lege, respinse de Senat în 1908 și 1909, a se vedea „Dezbaterile Senatului", ședința din 18 februarie 1908, p. 482—484; ședința din 21 martie 1908, p. 846—852; ședința din 22 martie 1908, p. 854; ședința din 12 februarie 1909, p. 155—157.

[31] „Dezbaterile Adunării Deputaților", nr. 81, ședința din 30 martie 1910, p. 1301 și 1309.

[32] Ibidem, nr. 61, ședința din 5 martie 1910, p. 825 și nr. 82, ședința din 31 martie 1910, p. 1325.

[33] O primă încercare oficială de legiferare generală a repausului duminical s-a făcut în 1887 prin prezentarea, din proprie inițiativă, de către N. Basilescu, secretarul Camerei de comerț din București, a unui *Proiect de lege pentru repausul public în zilele de duminică și sărbătoare* (An. Iordache, op. cit., p. 227—228).

[34] „Dezbaterile Adunării Deputaților", nr. 81, ședința din 30 martie 1910, p. 1299—1309.

[35] „Dezbaterile Senatului", nr. 73, ședința din 5 aprilie 1910, p. 1295—1297 și nr. 74, ședința din 6 aprilie 1910, p. 1322—1331; Arh. ist. centrală, fond Senatul României, dosar nr. 10.060, 57 f.

torul N. Mironescu combate cu vehemență proiectul și consideră „că și reforma aceasta va rămîne tot așa de neaplicată și stearpă ca și legiuirile de pînă acum" [36].

Legea, promulgată la 10 aprilie 1910 [37], stabilea, principial, un repaus de 24 ore duminica și în alte unsprezece zile de sărbătoare, pentru „orice impegat, elev (ucenic), lucrător, precum și meseriaș întrebuințat în vreun stabiliment sau întreprindere industrială sau comercială" (art. 1 și 2). Cum era și firesc, o atenție deosebită s-a acordat cazurilor în care — din motive obiective — nu se putea acorda repausul în ziua de duminică ci în altă zi a săptămînii. Excepțiile de această natură, cuprinse în 9 din cele 14 articole ale legii [38], se referă la întreprinderi industriale care, normal, nu-și puteau întrerupe producția și la alte categorii de stabilimente a căror activitate era legată de deservirea imediată și curentă a cetățenilor. Găsim și excepții care, adesea, vor constitui porți deschise pentru abuzuri și ilegalități. Mai împovărătoare era prevederea cuprinsă în articolul al 6-lea, potrivit căreia „și pentru curățirea sau reparearea mașinilor și curățirea stabilimentului, repausul se va suspenda pentru personalul necesar executării acestor lucrări urgente". La fel, cuprinsul articolului al 5-lea, — prin acordarea posibilității funcționării continue a unui stabiliment în cazul cînd repausul „ar aduce prejudiciu publicului sau ar jigni funcționarea normală a stabilimentului" [39] — permitea un șir nelimitat de abuzuri. De aplicarea legii se ocupau articolele 10—13, care prevedeau, pe lîngă modul de constatare a contravenienților (art. 10), supunerea lor la amenzi (art. 11) și alcătuirea unui regulament de aplicare (art. 13). Infracțiunile urmau să fie judecate „de urgență, în prima instanță de judecătorul de ocol, conform dreptului comun" (art. 12). Cele 16 articole ale regulamentului de aplicare a legii, aprobat la 31 mai 1910 [40], aduc unele precizări în plus față de textul legii [41]. Nici de data aceasta însă nu se rezolvă deplin și limpede, situația tuturor categoriilor de întreprinderi și activități legate, mai ales, de necesitățile zilnice ale populației. De aici vor izvorî și cele mai multe nemulțumiri și proteste, atît din partea partizanilor aplicării legii, cît și din partea adversarilor ei.

Privite în ansamblu, prevederile cuprinse în legea analizată, deși nu contraveneau intereselor fundamentale ale burgheziei și moșierimii, au constituit, totuși, pentru masele muncitoare, o cucerire însemnată. Legea venea în întîmpinarea uneia din revendicările imediate. Pe ansamblu, se asigura o zi de odihnă săptămînal. Sîntem în fața unei legi cu profunde implicații sociale, cu un conținut evident mai avansat decît cea anterioară, din 1897, și cu o puternică rezonanță în rîndul maselor muncitoare.

Prin presă și cu prilejul diferitelor adunări, reprezentanți de seamă ai maselor lucrătoare au apreciat pozitiv conținutul legii, subliniindu-i, totodată, și limitele. M. Gh. Bujor, reprezentînd punctul de vedere al partidului socialist și al mișcării sindicale, în articolul *Repausul duminical*, publicat în iunie 1910, fără a trece peste

---

[36] „Dezbaterile Senatului", nr. 73, ședința din 5 aprilie 1910, p. 1297.

[37] „Monitorul oficial", nr. 12, 14 (27) aprilie 1910, p. 530—531; C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. VI (*Legi uzuale* 1909—1910), Ediția a II-a, Ed. Librăriei Leon Alcalay, București, (f.d.), p. 365—368.

[38] Excepțiile sînt cuprinse în articolele 3—9 și 14.

[39] Nici legea și nici regulamentul nu făceau nici un fel de precizare în ce ar putea consta „prejudiciile aduse publicului" sau „jignirea funcțiunii normale a stabilimentelor".

[40] „Monitorul oficial", nr. 48, 3 (16) iunie 1910, p. 2115—2120, C. Hamangiu, *op. cit.*, p. 631—642.

[41] Unele precizări sînt făcute de regulament în privința categoriilor de produse și stabilimente exceptate de la repaus duminical (art. 7). Pe aceeași linie se înscrie și prevederea că pentru cei ce lucrează duminica să se acorde liber numai ziua de luni (art. 9).

neajunsuri, aprecia, pe bună dreptate, că legea „așa cum e, e un punct cîștigat"[42]. Plecînd de la tendința claselor dominante de a nu aplica legile, M. Gh. Bujor sublinia în continuare că „chestiunea de luptă imediată nu poate fi alta decît lupta pentru aplicarea legii" care, în viitor, trebuia „să fie îmbunătățită, lărgită și aplicabilă, deopotrivă, tuturor"[43].

Alte articole din presa muncitorească, mergînd pe aceeași linie, apreciau că legea „nu trăiește decît în voința și în puterea apărătorilor ei"[44]. „Manifestul — program electoral al Partidului Social-Democrat din 3 februarie 1911" cerea expres lucrătorilor, „prin organizațiile lor și prin supravegherea neadormită", să urmărească „stricta ei aplicare"[45]. Chiar ziarul burghez, de orientare democratică, „Adevărul", recunoștea: „dacă a fost greu să se cucerească reforma, mai greu va fi să se menție"[46].

Informațiile documentare nu sînt suficient de concludente pentru a ne permite să tragem concluzii definitive în privința eficienței legii. Circularele din vara anului 1910, privitoare la aplicarea acesteia[47], demonstrează interesul redus al autorităților în urmărirea respectării legii repausului duminical. Totuși, considerăm că ocolirea unei asemenea cerințe — instituită prin puterea legii și interesînd cele mai largi categorii sociale — ar fi fost un lucru dificil. În general se pare că pînă la 1914 nemulțumirile maselor muncitoare vor fi determinate de eludarea, adesea temporară, a unor prevederi și numai în cazuri mai rare de o neaplicare totală a legii.

Încălcarea legii, facilitată și de prezența la guvern a conservatorilor — veniți la putere scurt timp după promulgarea legii — s-a produs, îndeosebi, în industria mică[48] și în comerț. În parte, era și firesc ca activitatea din aceste sectoare, legată direct de deservirea imediată a populației și, ca atare, supusă deseori fluctuațiilor, să producă cele mai multe neînțelegeri.

---

42 „România muncitoare", nr. 29, 17 iunie 1910, p. 1.

43 Ibidem.

44 Ibidem, nr. 30, 20 iunie 1910, p. 1.

45 *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1910—1915*, Ed. pol., București, 1968, p. 213.

46 „Adevărul", nr. 7475, 29 iunie 1910, p. 1, articolul *Contra repausului duminical.* Același ziar, pornind de la constatarea ușurinței cu care sînt încălcate legile, aprecia că cei ce au știut „să obție legea repausului duminical — vor ști să facă de asemenea ca ea să fie respectată" (*loc. cit.*, nr. 7389, 5 aprilie 1910, p. 1, articolul *Repausul duminical*).

47 Circulara Ministerului Industriei și Comerțului pentru aplicarea legii trimisă primăriilor, în iunie 1910, redactată exact în spiritul legii, insista — nu întîmplător — numai asupra excepțiilor, fără a cuprinde vreo măsură care să asigure aplicarea legii (Arh. St. Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 294/1910, f. 1—3; Arh. St. Ploiești, fond Primăria Ploiești, dosar nr. 12/1910, f. 1, 15; Arh. St. Constanța, fond Primăria Constanța, dosar nr. 45/1910, f. 75). Alte circulare ulterioare nu aduc prea multe precizări, lăsînd loc arbitrariului patronilor și administrației locale și centrale. Dintre acestea, a se vedea: Circulara Ministerului din august 1910, către Camera de comerț din Ploiești, privind aplicarea legii în regiunile petrolifere (Arh. St. Ploiești, fond Camera de Comerț, dosar nr. 5/1909, f. 58); altă circulară, din iulie 1910, către primării, autorizînd deschiderea frizeriilor duminica și sărbătorile, pînă la orele 12 (Arh. St. Brăila, fond Primăria Brăila, dosar nr. 40/1910, n.n.); circulara ministerială privind funcționarea întreprinderilor de ape gazoase, din februarie 1911 (după o comunicare a Primăriei Iași, din august 1911; Arh. St. Iași, fiind Primăria Iași, dosar nr. 294/1910, f. 24—25).

48 Marile întreprinderi industriale, avantajate chiar, în anumite privințe, prin lege, vor lua măsuri pentru aplicarea ei. Pe de altă parte, marile concentrări muncitorești din fabrici impuneau respectarea repausului duminical.

Profitînd de caracterul general și imprecis al unora din articolele legii, și avînd în vedere deverul mult sporit duminica, unii patroni comerciali, parte din proprietarii de mici fabrici, ateliere, mori — ale căror întreprinderi nu necesitau o funcționare continuă — s-au străduit să obțină derogare de la lege [49]. Patronii preferau, evident, să acorde în schimbul lucrului duminica o altă zi de repaus. Lucrătorii se opuneau acestei tendințe socotită, nu fără temei, ca o formă deghizată de încălcare sau chiar înlăturare a unui drept cucerit. Totuși, prin diferite subterfugii și ilegalități, proprietarii au reușit, adesea, să răpească lucrătorilor ziua de odihnă duminica. Menționăm cazul proprietarilor de mori din Iași care, deși nu se încadrau în excepțiile prevăzute de lege, prin insistență, obțin derograrea, în februarie 1911 [50], pentru trei din cele mai mari mori; apoi, în octombrie 1913, Ministerul Comerțului și Industriei comunica primăriei că „s-a permis morilor cu abur din orașul Iași de a lucra în zilele de duminică și sărbătorile legale" [51]. O situație similară se va petrece și la Galați [52].

Nu au lipsit nici atacurile fățișe la adresa legii. S-a cerut din partea unor patroni revenirea la vechea lege sau chiar înlăturarea repausului duminical [53].

Prin întruniri și demonstrații, încheiate cu moțiuni sau petiții, cele mai diverse categorii de lucrători s-au unit în luptă pentru respectarea zilei de odihnă săptămînale. Asemenea manifestații, susținute de presa muncitorească [54], avînd aportul deosebit al lucrătorilor și funcționarilor comerciali [55], au cunoscut o intensitate

---

[49] Asupra manifestațiilor potrivnice repausului duminical din București, Ploiești, Iași, Galați, Brăila, vezi: Arh. St. Ploiești, fond Camera de comerț, dosar nr. 5/1909, f. 29—42, 68—69; Arh. St. Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 294/1910, f. 5—6, 22—23; Arh. St. Brăila, fond Primăria Brăila, dosar nr. 40/1910, Arh, St. București, fond Camera de comerț și industrie, dosar nr. 21/1910, nr. 5/1911 și nr. 28/1912; „România muncitoare", nr. 5, 18 martie 1910; nr. 6, 21 martie 1910; nr. 26, 5 iunie 1910; nr. 29, 16 iunie 1910 etc.; „Adevărul" din decembrie 1911.

[50] Decizia Ministerului Comerțului și Industriei din 17 februarie 1911, în Arh. St. Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 294/1910, f. 17 și 19.

[51] Decizia ministerială din 11 octombrie 1913 (ibidem, f. 36).

[52] Lucrătorii de la moara „Steaua" din Galați reclamau, în 1912, încălcarea repausului duminical (după un memoriu din 23 iulie 1912 în Arh. Ministerului Industriei Construcțiilor de mașini, fond Ministerul industriei și comerțului, dosar nr. 11/1912, f. 96 și 113 și alt memoriu din august, același an, în *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1910—1915*, Ed. pol., Buc., 1968, p. 410).

[53] Vezi nota anterioară nr. 49 și în continuare nota nr. 77.

[54] Pe lîngă „România muncitoare", care a susținut cu consecvență aplicarea legii pentru apărarea repausului duminical, au apărut gazete speciale ca „Prietenul duminicei" (Iași, 1911), „Repausul duminical" (Iași, 1911), „Buletinul funcționarilor comerciali" (București, 1912), reapare „Gazeta funcționarului comercial" (București, 1914—1916).

[55] Pentru acțiunile lucrătorilor comerciali, vezi: C. C. Petrescu, *Menținerea repausului duminical, în* „România muncitoare", nr. 89, 20 ianuarie 1911; *Lupta pentru repausul duminical*, Ibidem, nr. 92, 30 ianuarie 1911; *Desființarea repausului duminical*, Ibidem, nr. 21, 19 mai 1911; *Raportul Comisiei siguranței din T. Severin, din decembrie 1911*, Arh. ist. centrală, fond Poliția și siguranța generală, dosar nr. 124/1911, f. 1 și altele. În apărarea repausului duminical, funcționarii comerciali organizați în sindicat, au făcut o mare întrunire în București, la 11 decembrie 1911 („România muncitoare", nr. 81, 18 decembrie 1911, p. 3) și au discutat această chestiune la un congres din 1912 (Ibidem, nr. 40, 24 mai 1912, p. 3). Menționăm, de asemenea, „Memoriul în chestiunea repausului duminical adresat domnului ministru al Industriei și Comerțului de către societatea funcționarilor comerciali din Iași, Galați și sindicatul funcționarilor comerciali din București",

deosebită în anii 1910—1912, cuprinzînd toate centrele mai importante din ţară [56]. O mare amploare au luat-o acţiunile lucrătorilor brutari din Iaşi, Brăila şi Bucureşti.

Trecerea brutăriilor în categoria întreprinderilor care dădeau produse „destinate consumaţiunii imediate" (art. 7 din regulament) determină ca lucrătorii din acest sector să aibă liberă o altă zi din cursul săptămînii. Nemulţumiţi că nu li s-a acordat măcar „repausul duminical rotativ", lucrătorii găsesc că „singura formă de aplicare legală a legii este repausul duminical, complet în aceeaşi zi pentru toţi lucrătorii" [57]. Lupta dusă — în final încununată de succes — urmărea modificarea legii în sensul scoaterii produselor de panificaţie din rîndul excepţiilor, ceea ce echivala cu interzicerea lucrului duminica.

Încercarea patronilor brutari din Iaşi de a amîna aplicarea legii — sub pretextul aşteptării unor modificări — apreciată, pe bună dreptate, ca o formă „deghizată" de a înlătura legea [58], a declanşat o reacţie violentă din partea sutelor de lucrători brutari şi franzelari. Printr-o telegramă, din iunie 1910, „Societatea lucrătorilor brutari şi franzelari din Iaşi" cerea Ministerului Industriei şi Comerţului, în numele lucrătorilor brutari, „a da ordin strict şi grabnic" ca legea repausului săptămînal să se aplice şi brutăriilor [59]. Două mari întruniri, ţinute în luna iulie [60], exprimau aceeaşi cerinţă. Se ajunge chiar la intentarea unui proces patronilor, acuzaţi de nerespectarea legii [61]. Dar, lucrătorii, fermi pe poziţia lor, „cu toate intervenţiile noastre — se relata într-o adresă a primăriei, către tribunal — nu au convenit ca să li se dea repausul pe serii" [62]. În 1911, continuă acţiunile lucrătorilor brutari din Iaşi, culminînd cu mişcarea din octombrie-noiembrie acelaşi an [63]. Totodată, se constată şi o radicalizare a programului de luptă care, pe lîngă respectarea repausului duminical, solicita şi reglementarea generală a condiţiilor de muncă din brutării. Prin intermediul gazetei „România muncitoare", fruntaşii partidului socialist au susţinut cauza lucrătorilor ieşeni [64].

(Ibidem, nr. 1, 1 ianuarie 1912, p. 5) şi apelul „Pentru repausul duminical. Către funcţionarii comerciali şi de birou din toată ţara" (Ibidem, nr. 28, 12 aprilie 1912, p. 3). Din partea lucrătorilor tipografi avem „Memoriul adresat d-lui ministru al Industriei şi Comerţului de către lucrătorii tipografi relativ la respectarea legei repausului duminical" (Ibidem, nr. 8, 8 mai 1911, p. 4—6).

[56] Demonstraţii au avut loc la Bucureşti, Ploieşti, Iaşi, Galaţi, Brăila etc. („România muncitoare", nr. 33, 1 iulie 1910; nr. 25, 5 iunie 1911; nr. 29, 16 iunie 1911; nr. 32, 27 iunie 1911 etc.).

[57] Moţiune a lucrătorilor din Iaşi, din 25 iulie 1910, în „România muncitoare", nr. 43, 5 august 1910, p. 3.

[58] „România muncitoare", nr. 30, 20 iunie 1910.

[59] Ibidem.

[60] O întrunire a avut loc, la începutul lui iulie, în sala Clubului social-democrat, încheiată cu un manifest (Ibidem, nr. 38, 18 iulie 1910) şi alta la 25 iulie 1910 în sala Pastia, încheiată cu o moţiune pentru respectarea legii (Ibidem, nr. 43, 5 august 1910).

[61] După adresa tribunalului către primărie şi a răspunsului acesteia, din noiembrie 1912 (Arh. St. Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 294/1910, f. 13—15).

[62] Ibidem, f. 15.

Problema repausului rotativ, însemnînd acordarea zilei de repaus contrar legii, în restul săptămînii în afară de luni, a constituit, adesea, o formă deghizată de încălcare a legii, fiind respinsă de muncitori.

[63] Detalii asupra acţiunilor din toamna anului 1911, de la Iaşi, în „România muncitoare", nr. 65, 23 oct. 1911, p. 3; nr. 66, 26 oct. 1911, p. 3; nr. 71, 13 noiembrie 1911, p. 3; nr. 73, 20 noiembrie 1911, p. 3.

[64] O. Călin, *Autorităţile şi lucrătorii*, în „România muncitoare", nr. 43, 5 august 1910, p. 1.

La Brăila se va duce o adevărată luptă, timp de 4 ani, între lucrători și patroni. Lucrătorii brutari, „constituindu-se în mod solidar", comunicau, prin delegații lor, autorităților comunale că, începînd cu 10 iulie 1910, vor înceta să mai lucreze duminica [65]. Primăria intervine de urgență la minister și obține cîștig de cauză în favoarea patronilor [66]. Acțiunile muncitorilor vor continua. Din nou, în iunie 1912, lucrătorii brutari comunicau primăriei că „în urma intervențiilor făcute pentru obținerea repausului duminical, necăpătînd nici un rezultat", au decis ca, începînd de la 1 iulie, „să serbeze prima zi de repaus duminical" [67].

Adăugînd la cele relatate nemulțumirile manifestate de lucrătorii brutari din București [68], ne explicăm, astfel, geneza deciziei Ministerului Industriei și Comerțului din iunie 1912 care prevedea aplicarea „fără nici o excepție" a repausului duminical „tuturor brutăriilor, franzelăriilor și fabricilor de pîine și franzelă din capitală" [69]. Anularea aceste decizii, în urma recursului patronilor la Înalta Curte de Casație și Justiție [70], declanșează agitația lucrătorilor brutari și franzelari din întreaga țară [71], ceea ce duce la reluarea problemei la nivelul ministerului în urma anchetei, făcută la începutul anului 1913, cea mai mare parte din patronii și lucrătorii din brutării, pronunțîndu-se pentru „aplicarea odihnei (duminicale — n.n.) complete" [72], se va decreta, la 6 iulie 1913, modificarea primului aliniat din articolul 7 al regulamentului legii, înlăturîndu-se produsele de panificație dintre articolele „de consumație imediată" [73]; brutăriile sînt scoase, în felul acesta, din cadrul întreprinderilor care puteau lucra duminica. După patru ani de luptă, lucrătorii brutari cîștigau ziua de repaus săptămînal, duminica.

Lupta lucrătorilor brutari, alături de alte acțiuni în jurul legii repausului duminical, a contribuit la creșterea efervescenței revoluționare din țară. Aceste împrejurări au putut să fie folosite de liberali — aflați în opoziție — pentru a lovi în guvernarea conservatoare. Interpelările din decembrie 1912, făcute de fruntașii liberali în Senat [74], sînt edificatoare în această privință. Reliefînd abuzurile autorităților și indiferența organelor centrale, vizînd, desigur, și nepăsarea de la nivelul cercurilor guvernamentale, senatorii liberali cereau „modificarea unor articole ale legii spre a o face absolut completă și eficace, iar, pe de altă parte, a pune pe

---

[65] Arh. St. Brăila, fond Primăria Brăila, dosar nr. 40/1910, n.n. (Comunicatul către Primărie din 8 agust 1911).

[66] Ibidem (Adresa Ministerului Industriei și Comerțului nr. 12964 din 23 iulie 1910 către primarul Brăilei).

[67] Ibidem (Petiția meseriașilor lucrători brutari către primărie din 29 iunie 1912).

[68] Arh. St. București, fond Camera de comerț și industrie, dosar nr. 21/1910, f. 31—36, dosar nr. 5/1911 și dosar nr. 28/1912; „Adevărul" din 11 mai 1912, p. 4.

[69] „Monitorul oficial", nr. 58, 11 iunie 1912; cf. Pascal A. Vasiliu, *Intervenirea statului. Contribuțiuni la rezolvarea cîtorva probleme de politică socială, București, 1915*, p. 65.

[70] Pascal A. Vasiliu, *op. cit.*, p. 65.

[71] Asupra agitației brutarilor și franzelarilor din țară, vezi „Meseriașul român", nr. 21, 1—15 mai 1913, p. 1—3.

[72] Cf. Pascal A. Vasiliu, *op. cit.*, p. 66.

[73] Decret regal nr. 433 din 6 iunie 1913 (Vezi, *Ibidem*, p. 67 și Arh. ist. centrală, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 13/1913, f. 146; a se vedea și Arh. St. Brăila, fond Primăria Brăila, dosar 40/1910).

[74] Dintre interpelări, remarcăm pe aceea a fostului socialist I. C. Atanasiu, din 11 decembrie 1912 („Dezbaterile Senatului", nr. 8, ședința din 11 decembrie 1912, p. 23 și Arh. ist. centrală, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 57/1912, f. 11) și a deputatului Al .Mușatescu, din 18 decembrie 1911 (Arh. ist. centrală, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 57/1912, f. 43).

funcționarii publici chemați să o aplice, la adăpostul influențelor de ordin politic" [75]. După cum am amintit mai înainte, unele grupări liberale — mai receptive față de necesitatea adoptării unor reforme mai largi — au aprobat și susținut această măsură. Acestea erau conștiente că se aflau în fața unei cerințe a societății moderne, societate în care nu se mai putea, așa de lesne, ca oamenii să fie privați de un drept elementar și firesc, odihna după o săptămînă de muncă.

Guvernul liberal, venit la conducere în ianuarie 1914, manifestînd în continuare o oarecare grijă pentru aplicarea legii pe care o elaborase, va da chiar o circulară către prefecții de județe în privința respectării repausului duminical. Pentru a face „să înceteze necurmatele plîngeri ce vin împotriva nesocotirii legii repausului duminical", circulara Ministerului de Interne cerea prefecților ca prin „sfaturi înțelepte", să determine, „atît pe patroni cît și pe muncitori", să aplice legea, iar dacă „sfaturile nu vor fi deajuns" atunci „să se dea judecății pe contravenienți" și să pedepsească pe cei care au misiunea de a supraveghea aplicarea legii [76]. Intervenția guvernului nu va putea schimba situația. Elementele ostile legii, încurajate și de poziția tolerantă a autorităților locale, nu vor înceta abuzurile, cerînd deschis modificarea legii repausului duminical, în sensul restrîngerii prevederilor sale [77].

Începutul războiului mondial va aduce cu sine, pentru masele muncitoare, pe lîngă alte restricții, și prelungirea zilei de lucru, la care se adaugă și încălcarea, tot mai frecventă a repausului duminical. Pe lîngă patronii comerciali, însăși întreprinderile industriale de stat au recurs la folosirea integrală a săptămînii de lucru. La Arsenalul armatei, la C.F.R. și Regie, repausul duminical nu se mai respecta [78]. Analiza situației repausului duminical, făcută la congresele muncitorești din ianuarie și iunie 1914, evidențiază că, la acea dată, legea se mai aplica doar în București și în alte cîteva centre mai importante [79].

Încălcarea repausului duminical în diverse întreprinderi industriale, ca și în comerț, a fost denunțată de presa muncitorească și în perioada neutralității. În condițiile creșterii rolului partidului socialist și al mișcării sindicale, din anii 1914—1916, legea repausului duminical rămînea, totuși, „o armă de luptă mai mult în mîinile muncitorimii" [80]. În acești ani, paralel cu acțiunile insistente pentru aplicarea legii, tot mai multe glasuri se pronunțau și pentru îmbunătățirea ei. Pascal A. Vasiliu, un bun cunoscător al tuturor problemelor aplicării repausului duminical, în studiul amplu consacrat acestei probleme, publicat în 1915 [81], apărînd interesele comerțului, arăta neajunsurile legii din 1910 și propunea un proiect

---

[75] Interpelarea lui I. C. Atanasiu, din 11 decembrie 1912 (Arh. ist. centrală, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 57/1912, f. 11).

[76] Circulara Ministerului de Interne este publicată în „România muncitoare", nr. 4, 14 ianuarie 1914, p. 2.

[77] În martie 1913, negustorii au făcut un plebiscit cu rezultat defavorabil repausului duminical („Viitorul', 23 martie 1913). În Camera de comerț și industrie din București, se revine cu vechea propunere pentru 1/2 zi liberă sau ca programul de duminică să fie între orele 10—14 și 20—22 (după Pascal A. Vasiliu, *Odihna duminicală (Studiu critic comparativ)*, București, 1913, p. 60—61).

[78] „Lupta zilnică" din 28 mai, 8 și 12 iunie 1916 ș.a.

[79] *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1910—1915*, Ed. pol., București, 1968, p. 586 și 812; Gh. Vasia, *Repausul duminical. Un scurt bilanț*, în „Gazeta funcționarului comercial", 1 noiembrie 1914. (Referindu-se la situația din comerț, autorul conchidea: „Astăzi, însă, repausul duminical se aplică și se respectă doar în capitală, iar în provincie în două-trei orașe; încolo, din cauza slăbirii spiritului de organizare și a lipsei de supraveghere, repausul este desființat").

[80] C. Racovski, *Pe două fronturi* în „Viitorul social", nr. 1, 1916, p. 7.

[81] Pascal A. Vasiliu, *Intervenirea statului. Contribuțiuni la rezolvarea cîtorva probleme de politică socială*, București, 1915, 128 p.

modificator, în sensul precizării diferitelor aspecte care au facilitat încălcarea legii [82]. După cum însuşi autorul arăta în încheiere, „Legiuitorul ce vine trebuie să desăvîrşească această operă democratică începută" [83]. Noua lege a repausului duminical din 1925, care o va abroga pe aceasta, va răspunde în parte, acestor cerinţe.

Acţiunea pentru legiferarea şi aplicarea repausului duminical în România modernă rămîne un episod important din lupta generală a maselor muncitoare, soldat cu o victorie însemnată pentru acea vreme. Această realizare a constituit un prim pas în direcţia reglementării duratei muncii, o recunoaştere oficială a necesităţii acordării unei zile de odihnă pe săptămînă pentru toţi cei ce muncesc. Cucerirea repausului duminical integral este rezultatul solidarităţii proletariatului din ţara noastră cu alte pături sociale ale căror cerinţe au coincis şi cu anumite interese ale cercurilor burgheziei guvernamentale. În general reglementarea repausului integral rămîne un necontestat succes al acţiunilor unite ale maselor muncitoare şi a tuturor forţelor progresiste din România din perioada anterioară primului război mondial.

---

[82] Modificările propuse se refereau la precizarea excepţiilor, a atribuţiilor organelor desemnate cu aplicarea legii şi la stabilirea sancţiunilor pentru încălcarea legii. (*Ibidem*, p. 105—111).

[83] *Ibidem*, p. 114.

ISTORIA ROMÂNIEI IN F. W. PUTZGER, *HISTORISCHER WELTATLAS*, JUBILÄUMAUSGABE 89. AUFLAGE, VELHAGEN ET KLASING, BIELEFELD-BERLIN-HANNOVER, F. A.

„Historischer Schulatlas" al lui F. W. Putzger a apărut, în prima sa ediţie, în anul 1877 în Germania şi Austria şi apoi, din 1923, în Elveţia. Sub numele editorului său, W. R. Shepherd, din anul 1911 se răspîndeşte şi în ţările de limbă engleză.

Ediţia jubiliară a lui „Historischer Weltatlas", a 89-a, rezultat al colaborării a peste 100 oameni de ştiinţă şi pedagogi, nu numai din Germania, ci şi din alte ţări, ca Austria şi Elveţia, reprezintă, graţie concepţiei care a stat la baza ei şi tehnicii folosite, o realizare importantă în acest domeniu.

Autorii s-au străduit să ilustreze principalele etape din istoria omenirii, începînd cu paleoliticul inferior şi terminînd cu epoca noastră; în centrul atenţiei lor aflîndu-se însă, mereu, Europa, Orientul apropiat şi nordul Africii. Ei au meritul incontestabil de a fi încercat să prezinte şi principalele momente din istoria ţărilor situate în sud-estul Europei.

In cele ce urmează, ne propunem să ne oprim asupra modului în care sînt reflectate principalele etape din istoria României în „Historischer Weltatlas". Trebuie, de la bun început, să precizăm că autorii s-au străduit să includă istoria ţării noastre în procesul de dezvoltare a societăţii europene şi, uneori, eforturile lor au fost încununate de succes. Dat fiind însă faptul că „Historischer Weltatlas" joacă, în special în ţările apusene ale continentului nostru, un rol deosebit de important în studiul istoriei universale şi că autorii lui s-au arătat întotdeauna receptivi la rezultatele ultimelor cercetări din domeniile în care lucrează, considerăm că, în vederea întocmirii unei noi ediţii, este util să atragem atenţia asupra unora *din lipsurile aceleia pe care o analizăm.*

In hărţile consacrate istoriei antice apar frecvent preocupări şi pentru prezentarea istoriei României. Nu întotdeauna, însă, autorii au reuşit să ne înfăţişeze corect, în concordanţă cu ultimele rezultate cîştigate de ştiinţa istorică românească, această parte a istoriei ţării noastre. Astfel, de pildă, ignorarea unor descoperiri paleolitice importante, ca cele de pe valea Dîrjovului sau Bugiuleşti, i-au împiedicat pe autori să includă România în aria de răspîndire a protopaleoliticului (Harta: Frühe, mittlere und jungere Altsteinzeit), după cum ignorarea unor descoperiri ca cele de la Băile Herculane sau Ceahlău-Scaune nu le-au permis să înglobeze acelaşi spaţiu geografic în zona de răspîndire a mezoliticului. Surprinde, de asemenea, lipsa culturilor specifice neoliticului timpuriu (Starčevo-Criş şi Vinča-Turdaş) şi mijlociu (Vădastra, Boian, etc.), ca şi cele aparţinînd fazei de tranziţie de la neolitic la bronz, precum şi din epoca bronzului (Hărţile: Jäger und

Bauernkulturen, etwa 5000—4000 v. Chr.). Frühgeschichtl. Orient und urgesichtl. Europa (etwa 2700—2500 v. Chr.) și Frühe Indogermanen (etwa 2300—1700 v. Chr.). Spätbronzenzeitliche Wanderungsperiode (etwa 1250—750 v. Chr.). In felul acesta, istoria antică a României de pînă la jumătatea secolului al VIII-lea este restrînsă numai la culturile Cucuteni-Ariușd și Gumelnița, din neoliticul tîrziu.

Unele inadvertențe în legătură cu configurația etnică de la Dunărea de Jos pot fi surprinse în hărțile care prezintă situația politică a Europei de la mijlocul secolului al VIII-lea î.e.n. pînă în jurul anului 1000, hărți care nu sînt deloc lipsite și de calități. Astfel, surprinde lipsa geto-dacilor în spațiul carpato-balcanic din harta consacrată colonizărilor grecești și feniciene (Griechische und phönikische kolonisation bis zu den Perserkriegen), deși prosperitatea coloniilor grecești de la Pontul stîng nu se poate explica ignorîndu-se legătura lor cu populația autohtonă.

Prezența geților la nordul Dunării este înscrisă, pentru prima dată, de abia în harta referitoare la imperiul lui Alexandru cel Mare și a urmașilor săi (Das Reich Alexanders des Großen (+323 v. Chr.) — Diadochenreiche um 301 und 200 v. Chr.) Se pot semnala și aici unele confuzii și o anumită inconsecvență. Așa, de pildă, geții dispar din spațiul nord-dunărean în harta privind pe germanii de înainte de invazia popoarelor (Germanen vor der Völkerwanderungen). In această zonă sînt trecuți apoi, în sec. I î.e.n., dacii (Das Römische Reich zur Zeit Caesars (+44 v. Chr.), iar mai tîrziu, și numai în cîmpia munteană, alături de roxolani, iarăși geții. Din examinarea hărților menționate, se creează impresia că autorii ignoră nu numai faptul că geții și dacii formau unul și același mare popor, ci și că ei au restrîns foarte mult zona pe care au locuit-o.

Sînt trecute cu grijă, după 271, în spațiul nord-dunărean, diferite popoare (vizigoții, gepizii, avarii, slavii, bulgarii), dintre care unele au avut aici o dominație mai mult nominală (Hărțile: „Untergang des Römischen Reiches", „Ende des Weströmischen Reiches 476", „Europa beim tode Theodorichs d. Gr. 526", „Erneuerung d. Römischen Reiches durch Justinian 527—563"). In schimb, ignorîndu-se total rezultatele cercetărilor făcute în România în ultimul sfert de veac, se trece sub tăcere prezența populației autohtone, daco-romane, singurul element etnic de stabilitate la nordul Dunării.

Anumite rectificări se impun și pentru hărțile referitoare la perioada medievală și modernă.

Astfel, s-au impus puncte de vedere greșite referitoare la căile de pătrundere a triburilor maghiare în Cîmpia panonică și la data cuceririi Transilvaniei de către regii maghiari (Hărțile: „Normannen, Madjaren u. Araber im 9. u. 10. Jahrhunderts" și „Europa im Hochmittelalter (um 1000). S-a stabilit, de multă vreme, că maghiarii, după ce au părăsit Atelcuzul, s-au îndreptat spre nord, pe la Kiev și Halici, și apoi, prin pasul Vereke, au pătruns în Cîmpia panonică, iar Transilvania, unde au întîmpinat o înverșunată rezistență din partea românilor, slavilor și pecenegilor, nu a putut fi ocupată în întregime decît la începutul sec. al XIII-lea.

Așezările urbane din țările române nu lipsesc din hărțile lui „Historischer Weltatlas". Problema complicată a originii orașelor moldovenești este rezolvată în sensul că cele mai importante, Siretul, Baia, Suceava și Neamț sînt orașe germane răsăritene cu drept la Magdeburg (Harta: „Die mittelaterliche deutsche Ortsiedlung"). In cazul primelor două orașe, populația germană, nu prea numeroasă, se „grefează" pe vechi așezări românești, în cazul Sucevei și Neamțului, cercetările arheologice au dus la concluzia că procesul de urbanizare s-a datorat mai ales elementelor locale, cele alogene fiind neînsemnate. Dacă ținem seama de aceste realități, este greu de trecut orașele indicate mai sus în rîndul celor germane.

Se impune o rectificare pentru data înglobării Țării Românești în rîndul statelor tributare Porții (Harta: „Europa im Spätmittelalter (um 1415). Ea nu este 1396, ci 1415.

Pline de interes sînt hărțile referitoare la organizarea bisericească a Europei. Și aici se impune însă o revizuire a unor date. Astfel, lipsește orice fundamentare

documentară pentru a admite o dependență a Moldovei față de „patriarhatul" (?) de Kiev și Moscova în jurul anului 1500. Este, apoi, cel puțin ciudat faptul că într-o hartă care prezintă realitățile din jurul acestei date apare, în Transilvania, în limite teritoriale vaste, ordinul cavalerilor teutoni, despre care se știe că s-a statornicit aici numai între anii 1211—1225. Lipsește, în schimb, orice urmă a unei episcopii armene la Suceava și a alteia, catolice, la Baia (Harta: „Kirchlische organisation Europas um 1500").

Ignorarea realităților românești apare și mai frecventă în harta referitoare la confesiunile din Europa în jurul anului 1570. Ca și în harta precedentă, nu se ține seama de prezența catolicilor și armenilor în Moldova. Mai ciudat este însă faptul că nu s-a considerat necesar să se indice prezența religiei ortodoxe în Transilvania, religia românilor care formau marea majoritate a populației Principatului (Harta: „Konfessionen in Europa um 1570"). Această lipsă ne pare cu atît mai surprinzătoare cu cît, într-o altă hartă privind situația confesională din Europa, de la jumătatea secolului al XVII-lea, ortodocșii apar și în Transilvania (Harta: „Konfessionen în Europa nach 1648). Oricum, s-ar fi impus o coroborare a datelor, pentru că, altfel, s-ar putea crede că între 1570 și 1648 o mare parte a populației Transilvaniei a trecut la ortodoxism.

In atlas apar și hărți, destul de interesante, care ilustrează expansiunea tătărască și apoi cea turcească. In ceea ce îi privește pe tătari, este necesar ca ocuparea Kievului să fie pusă sub anul 1240, iar din căile de pătrundere spre Ungaria nu trebuie omise cele situate prin pasurile Carpaților răsăriteni și sudici. De asemenea, dominația Hoardei de Aur trebuie extinsă și asupra Munteniei, nu numai asupra Moldovei (Harta: Mongolenreiche unter Dschingis-Khan und seinen Nachfolgern im 13. Jahrhundert").

Expansiunea Imperiului otoman este redată mai amănunțit. S-au strecurat, totuși, și aici unele inadvertențe. Recunoașterea vasalității otomane, exprimată prin plata tributului, pentru Țara Românească nu trebuie pusă în anii 1394/1417, ci în anul 1415, cea a Moldovei nu în anul 1512, ci în 1456. De asemenea, data cuceririi Benderului (Tighinei) trebuie rectificată din 1536 în 1538, cînd a avut loc expediția în Moldova a sultanului Soliman Magnificul.

Dat fiind faptul că pe hartă sînt trecute și principalele bătălii purtate împotriva oștilor otomane, credem că din șirul acestora nu trebuie omise cea de la Rovine (1394), unde Mircea cel Bătrîn a înfrînt armata lui Baiazid I, de la Vaslui (1475), unde Ștefan cel Mare a zdrobit oastea de 120.000 oameni comandată de Soliman, beglerbegul Rumeliei, Războieni (1476), unde domnul Moldovei a fost înfrînt de sultanul Mehmed al II-lea și Călugăreni (1595), unde Mihai Viteazul a învins pe Sinan Pașa. Corectîndu-se greșelile semnalate și completîndu-se cu cele cîteva momente importante din lupta pentru independența poporului român, harta ar cîștiga mult în valoare.

Se știe că, după ce în 1526, suferise dezastrul de la Mohács, regatul Ungariei a fost desființat în 1541, partea lui centrală, cu Buda, devenind un pașalîc turcesc, iar Transilvania un principat autonom vasal față de Imperiul otoman. Este cel puțin curios faptul că autorii lui „Historischer Weltatlas" nu știu nimic despre aceste transformări de mare importanță în istoria politică a Europei, ei căutînd să ne convingă că și după 1541 regatul Ungariei, în care includ și Transilvania, își continuă existența (Hărțile: „Europa im 16 Jahrhundert (um 1550), Mitteleuropa nach dem 30 jährigen Krieg (1648) etc.) Maniera, total neștiințifică, în care autorii au rezolvat această problemă, aduce un prejudiciu serios valorii atlasului.

Autorii atlasului au acordat atenția cuvenită situației create în sud-estul Europei în timpul și în urma războaielor ruso-turce și ruso-austro-turce din secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Sînt indicate corect etapele expansiunii austriece înspre răsărit, cu anexarea Transilvaniei, Banatului, Bucovinei și Olteniei, ocuparea Moldovei și Țării Românești de către armatele ruse în timpul războiului din anii 1806—1812, încorporarea la Imperiul țarist a Basa-

rabiei — teritoriul dintre Prut și Nistru — în 1812, precum și principalele bătălii pe care armatele acestor imperii le-au purtat cu Turcia. Se impune însă, și pentru această perioadă, să se indice existența raporturilor de vasalitate între Moldova și Țara Românească, pe de o parte, și Imperiul otoman, pe de altă parte (Hărțile: Europa im Zeitalter des Absolutismus (um 1740), Entstehung des deutschen Dualismus, Europa im Zeitalter Napoleons (1812), Europa nach dem Wiener Kongreß, 1815).

Situația politică a țărilor europene din secolul al XIX-lea și primele două decenii ale secolului al XX-lea este, în general, bine oglindită în atlas. Unirea Moldovei cu Muntenia este pusă totuși greșit în anii 1858 și 1861. Pentru independența României este trecut nu anul proclamației, ci cel al recunoașterii ei de marile puteri, în cursul congresului de la Berlin (1878). Sub acest an este trecută, de altfel, și unirea Dobrogei cu România. Sînt, de asemenea, menționate transformarea României în regat (1881) și intrarea Cadrilaterului în componența României (1913), încorporarea Transilvaniei la Ungaria, în urma dualismului (1867) (Hărțile: Die Balkanländer 1815—1878 și Die Balkanländer 1878—1915).

Sînt redate corect principalele etape ale desfășurării primului război mondial, inclusiv operațiunile de pe fronturile românești (Hărțile: Erster Weltkrieg-ostlicher Kriegschauplatz, Das Kriegsjahr 1916, Der erste Weltkrieg 1914—1918, Das Kriegs, Jahr 1917, Der erste Weltkrieg 1914—1918, Das Kriegsjahr 1918), precum și harta politică a Europei între cele două răboaie mondiale, cu granițele rezultate în urma încheierii tratativelor de pace (Harta: Europa zwischen den Weltkrieg (1919—1939).

Liniile mari ale desfășurării celui de al doilea război mondial sînt redate destul de corect, dar se impune indicarea datei de 23 August (în loc de 25) pentru insurecția armată din România. (Harta: Europa im zweiten Weltkrieg (1942—1945), Der zweiten Weltkrieg Nov. (1) (1942—1945).

Autorii atlasului urmăresc modificările granițelor și transformărilor în structura economică și social-politică a țărilor europene, orientarea lor în politica externă, survenite după cel de-al doilea război mondial etc. (Europa nach dem zweiten Weltkrieg, Wirtschaftliche, politische und militärische zusammen-schlüsse im Europa nach 1945).

O tablă de materie și un indice bine întocmit încheie această importantă operă.

In concluzie, se impune constatarea că autorii au inclus în „Historischer Weltatlas" și cîteva dintre cele mai importante momente din istoria României. Din insuficienta cunoaștere a principalelor realizări ale istoriografiei românești din ultimul sfert de secol a rezultat o prezentare necorespunzătoare a unor probleme capitale ale istoriei țării noastre, cum ar fi, de pildă, cele referitoare la formarea poporului și limbii române, a statelor feudale românești, a luptei poporului român pentru independență. În unele cazuri, se impune o îmbogățire a atlasului cu date esențiale privind istoria țării noastre și, de asemenea, eliminarea unor erori de datare și interpretare în legătură cu anumite evenimente politice. Considerăm că prin cooperarea unor specialiști, luați și din alte țări ale Europei de est și sud-est, inclusiv din România, valoarea unei opere ca „Historischer Weltatlas" s-ar putea îmbunătăți considerabil.

V. Neamțu

CONSTANTIN CORBU: *Țărănimea din România între 1864 și 1888*, Editura științifică, București, 1970.

Apariția recentă a lucrării *Țărănimea din România între 1864 și 1888*, datorată lui Constantin Corbu, unul din cei mai buni specialiști ai problemei agrare, a stîrnit un real interes în rîndul cercetătorilor istoriei moderne a patriei noastre. Lucrarea, împărțită în șase capitole, însoțite de o introducere, încheiere, rezumate în limbile franceză, rusă și germană, o legendă a ilustrațiilor și un indice, reprezintă, în esență, una din cele mai serioase și interesante contribuții referitoare la istoria țărănimii din România perioadei cuprinse între 1764—1888.

Din capul locului, înainte de a sublinia meritele incontestabile ale lucrării pe care ne-am propus să o recenzăm, socotim necesară o precizare. Noua carte a lui Constantin Corbu reflectă, cît se poate de clar, consecvența autorului în studierea și elucidarea uneia din problemele majore ale istoriei noastre moderne. Pasiunea autorului, în ceea ce privește cercetarea problemei agrare, ni se pare mai mult decît meritorie și ea se impune a fi reliefată. Cartea pe care o recenzăm nu este rezultatul unor obligații conjuncturale ci rodul unei preocupări continui și fructuoase. Bogata informație cu caracter inedit, care reține, din capul locului, atenția cititorului, ar fi, poate, suficientă pentru a proba veridicitatea afirmației de mai sus.

Dincolo de punerea în circuitul științific a unui impresionant număr de informații inedite, cartea are însă și alte merite remarcabile asupra cărora vom încerca să stăruim în continuare. Astfel, fără nici un fel de exagerare, autorul a reușit, și aceasta pentru prima dată în istoriografia noastră, să ofere cititorului o imagine cît se poate de clară și convingătoare asupra frămîntărilor și mișcărilor țărănești dintr-o perioadă mai puțin investigată de cercetătorii problemei agrare. Aici rezidă, credem noi, adevăratul merit al lucrării lui Constantin Corbu, care, prin cercetările întreprinse, a reușit să acopere un mare gol ce persista, de multă vreme, în istoriografia noastră. Intr-adevăr, datele furnizate de autor sînt cît se poate de elocvente, pentru a proba că România a fost confruntată, de la 1964 pînă la 1888, cu un lanț neîntrerupt de mișcări și frămîntări țărănești. Faptul acesta are semnificații ce nu pot fi trecute cu vederea. Astfel, pentru a nu da decît acest exemplu, în urma cercetărilor întreprinse de Constantin Corbu coordonatele cunoașterii problemei agrare suferă modificări din cele mai importante. Lupta țărănimii pentru libertate și progres nu mai poate fi redusă, acum, la cîteva ridicări spectaculoase, provocate de anii de criză economică sau de agitațiile grupărilor politice liberale sau conservatoare. Ea ne apare, de data aceasta, ca un proces continuu, cu consecințe din cele mai însemnate pentru istoria social-economică și politică a României.

Demn de remarcat ni se pare și faptul că autorul s-a străduit să integreze mișcările și frămîntările țărănești în cadrul dezvoltării generale a României din

perioada anilor 1864—1888. Lupta ţărănimii nu este analizată în sine. Ea este studiată în strînsă legătură cu transformările social-economice şi politice survenite în România acelei epoci de adînci prefaceri structurale. Ţărănimea, după cum demonstrează autorul, deşi supusă unei grele asupriri economice şi împinsă pe un plan secundar din punct de vedere politic, s-a manifestat, în diferite forme, ca o forţă activă influenţînd, direct sau indirect, asupra sensului dezvoltării României moderne. Toate capitolele cărţii sînt subsumate, în ultimă instanţă reliefării locului ocupat de mişcările ţărăneşti în cadrul istoriei noastre din acei ani.

O analiză amănunţită a contribuţiei aduse de Constantin Corbu, ar fi greu de realizat în limitele îngăduite de o recenzie. De aceea, în rîndurile de faţă, ne-am propus doar să surprindem cîteva din coordonatele principale ce stau la baza lucrării pe care o prezentăm.

Cartea publicată de Constantin Corbu constituie, în esenţă, pentru noua noastră istoriografie, prima încercare de tratare monografică a problemelor legate de locul mişcărilor ţărăneşti în cadrul istoriei moderne a României (1864—1888). Meritele lucrării sînt de netăgăduit. De aceea, avînd în vedere importanţa acţiunii întreprinse de autor, o să ne îngăduim să facem unele observaţii în legătură cu cîteva din problemele discutate în cuprinsul cărţii, observaţii care, departe de a-i diminua valoarea, nu fac decît să probeze interesul cu care am urmărit-o.

Aşa, spre exemplu, în prezentarea istoriografiei problemei, făcută în partea introductivă, întîlnim unele deficienţe ce nu pot fi trecute cu vederea. Istoriografia marxistă, credem noi, nu poate fi redusă la cele nouă lucrări, indicate de autor (p. 12). De asemenea, surprinde preferinţa exclusivă pentru lucrările cercetătorilor din capitală. In acelaşi timp, unele aprecieri în legătură cu legislaţia agrară nu concordă, întrutotul, cu realitatea. Intre altele, elaborarea legilor de vînzare a bunurilor statului este explicată, mai mult, prin raţiuni de natură financiară (p. 30, 77). Explicaţia nu ni se pare corespunzătoare. Este adevărat că legea vînzării bunurilor statului din 1866 a fost motivată prin necesităţi de ordin financiar. Deşi situaţia financiară a statului român era mai mult decît dificilă, legea nu a fost însă pusă în aplicare. Abia în 1868, cînd legea din 1866 a fost substanţial modificată, a început vînzarea moşiilor statului. Instrăinarea moşiilor statului s-a făcut, cu precădere, în corpuri întregi şi de pe urma acestor vînzări a beneficiat moşierimea şi elementele burgheziei interesate în agricultură. Cauzele de natură financiară la care fac apel mulţi cercetători nu explică apariţia legilor de vînzare din bunurile statului. Acestea, invocate adeseori, au constituit doar pretextul elaborării unora din legile amintite. Cauza adevărată trebuie căutată în interesele claselor dominante, care urmăreau să devină principalele beneficiare ale acestui transfer de proprietate. Ţărănimea a fost împiedicată, realmente să participe la cumpărarea pămîntului din moşiile statului. Faptul a provocat grave nemulţumiri. Analiza atentă a acestor legi oferă cercetătorului explicaţii noi în legătură cu cauzele care au generat mişcările ţărăneşti în perioada 1864—1888.

Tot în legătură cu legislaţia agrară, se impun unele observaţii cu privire la învoielile agricole. Astfel, autorul apreciază că proiectul legii învoielilor agricole, depus pe biroul Adunării elective în decembrie 1865, nu a fost adoptat, în timpul domniei lui Cuza, din raţiuni politice (p. 39). Această explicaţie ridică mai multe semne de întrebare. In principiu, încheierea învoielilor agricole, pe timp de cinci ani, este prevăzută în articolul 12 al legii rurale, lege care a fost decretată de Al. I. Cuza. Consiliul de stat, creat după lovitura de la 2 mai 1864, a elaborat proiectul amintit. Atmosfera încărcată din Adunarea electivă şi precipitarea evenimentelor la începutul anului 1866 n-a îngăduit însă luarea în discuţie a proiectului legii învoielilor agricole.

În ceea ce priveşte aplicarea legiuirii ne îngăduim, de asemenea, unele observaţii. Astfel, autorul este tributar tezei potrivit căreia legea învoielilor agricole s-a aplicat numai începînd din 1867 (p. 124, 142). Materialul documentar infirmă însă această teză. Aplicarea primei legi de învoieli agricole a avut loc în con-

diţii specifice, determinate, pe de o parte, de situaţia creată în agricultură prin aplicarea legii rurale, iar pe altă parte de urmările nefaste ale secetei din anii anteriori. Neglijarea acestor împrejurări ne-ar lipsi de posibilitatea găsirii adevăratelor explicaţii în legătură cu aplicarea legii.

Intrucît nu putem face aici o discuţie largă asupra acestei chestiuni, ne mărginim doar la prezentarea cîtorva informaţii, de natură să probeze faptul că legea învoielilor agricole a fost pusă în aplicare încă din 1866. Din capul locului, menţionăm că autorii legii au avut grijă să specifice, prin articolul 19, că aceasta „se va pune în lucrare după o lună din ziua promulgării ei". Datorită foametei care exista în ţară, locuitorii încheiau contracte cu mai mulţi proprietari şi arendaşi. In legătură cu aceste contracte, istoricul Radu Rosetti scria următoarele: „Cunosc ţărani pe care i-aş putea numi şi nu ţărani beţivi şi leneşi, ci gospodari harnici şi cumpătaţi, cu ajutor în casă, cari au muncit cincisprezece ani pentru a achita datoria contractată, în iarna anului 1866—1867, pentru cumpărarea popuşoilor trebuitori hrănii familiei lor" [1]. Că lucrurile stau aşa o dovedeşte şi declaraţia primului ministru Ion Ghica, care, cu prilejul dezbaterilor Senatului asupra propunerii scutirii de vamă a cerealelor străine, recunoştea că din cauza foametei ţăranii şi-au „angajat munca pe ani înainte" [2]. La rîndul său, Ion Ionescu de la Brad a publicat în *Agricultura română din judeţul Mehedinţi*, apărută în 1869, mai multe contracte de învoieli agricole, încheiate în cursul anului 1866. Informaţiile ar putea fi înmulţite dar nu este locul să insistăm mai mult asupra acestei probleme.

In altă ordine de idei, s-ar fi impus în cursul lucrării, şi unele observaţii în legătură cu programele grupărilor şi partidelor politice, pentru a se putea reliefa poziţia reprezentanţilor claselor dominante faţă de problema agrară, în perioada cercetată de Constantin Corbu.

Cu toate observaţiile noastre, cartea lui Constantin Corbu rămîne una din cele mai importante realizări ale istoriografiei marxiste româneşti din ultimii ani.

V. *Russu*

HERMAN MÜLLER-KARPE: *Handbuch der Vorgeschichte*, Bd. II: *Jungsteinzeit*, C. H. Beck'sche Verlagsbuchandlung, München, 1968, partea I=XIII+612 p. text; partea a II-a=6 tabele+327 planşe.

In cel de al doilea volum din seria deja impresionantă a *Manualului de preistorie* al ilustrului profesor de la Frankfurt pe Mein, H. Müller-Karpe, se prezintă *istoria culturilor neolitice de la sfîrşitul pleistocenului, mileniul 8 î.e.n. şi pînă* în etapa timpurie a înaltei culturi sumeriene şi egiptene, sec. XXVIII î.e.n. p. V.). Cartea se bazează pe o bogată documentare arheologică al cărui volum a crescut vertiginos, mai ales după cel de al doilea război mondial. De asemenea, pentru întocmirea acestei voluminoase opere, autorul a folosit o imensă şi variată literatură de specialitate.

Tratarea epocii neolitice pe plan universal, chiar şi sub forma unui manual, a pus autorului o serie de probleme noi, mult mai dificile decît epoca paleolitică prezentată în primul volum. Acestea se datoresc, desigur, atît diversificării grupelor culturale neolitice, apariţiei şi dezvoltării lor inegale pe cele cinci continente, cît şi pluralităţii fazelor, sau chiar a etapelor, proprii fiecăreia dintre culturi; autorul nu le-a ignorat ci din contră le-a analizat cu atenţie, folosindu-le,

[1] *Pentru ce s-au răsculat ţăranii*, Bucureşti, 1907, p. 450.
[2] „Monitorul oficial", nr. 47 din 28 februarie/12 martie, 1867, p. 334.

atît în ceea ce priveşte periodizarea, cît şi în stabilirea cronologiei relative (vezi cap. III).

Cunoscînd perfect toate aceste date, H. Müller-Karpe prezintă epoca neolitică într-o manieră care se distinge printr-o concepţie originală. Ne referim, în special, la metoda sa *isocronologică* privind încadrarea generală a culturilor neolitice, pe care o opune *isofenomenologiei*, folosită de majoritatea preistoricienilor, şi cu care autorul nu este de acord. De asemenea, în ceea ce priveşte periodizarea, autorul elimină termenul de mezolitic atît de mult folosit în arheologie pentru desemnarea unei perioade de trecere de la paleolitic la neolitic, precum şi pe acela de eneolitic sau calcolitic prin care unii învăţaţi desemnau o serie de culturi sau faze culturale încadrate în neoliticul tîrziu.

Pentru începutul neoliticului, s-a luat în considerare data de sfîrşit a pleistocenului, care reprezintă o *cezură* în evoluţia universal umană, precum şi înnoirile de tip economic şi cultural care încep după sfîrşitul pleistocenului. Chiar dacă aceste înnoiri se limitează numai la cîteva ţinuturi ale Europei, ele sînt considerate de autor atît de importante, încît pot fi privite ca reprezentative pentru o nouă epocă în sensul unei ere universal-istorice, adică neolitice (p. IV.).

Pentru limita superioară a acestei perioade, folosind o cronologie scurtă, fixează data de 2700 î.e.n., după părerea noastră, destul de coborîtă. În legătură cu aceasta, se pare că autorul nu ia în consideraţie datările obţinute cu ajutorul metodei C. 14, pe care, de altfel le cunoaşte destul de bine (p. 38 şi urm.). Pentru paleolitic însă, perioadă tratată în volumul anterior, această metodă a fost folosită aproape în exclusivitate.

Lucrarea începe printr-un scurt istoric al cercetărilor în domeniul neoliticului, efectuate înainte de primul război mondial (p. 1—7), între cele două războaie mondiale (p. 7—11) şi, mai ales, după cel de al doilea război mondial, pînă în 1966—67 (p. 11—17). Cu această ocazie, se scoate în evidenţă volumul impresionant de mare al cercetărilor arheologice în întreaga lume dar, mai ales, în Orientul apropiat şi Europa care, după cel de al doilea război mondial, au adus preţioase contribuţii relativ la pluralitatea şi varietatea culturilor neolitice şi mai ales la începuturile acestei perioade, prin identificarea neoliticului aceramic.

Autorul nu intră în fondul problemei fără a avertiza pe cititor, chiar şi pe scurt, despre unele „teorii nepreistorice" aşa cum le numeşte el, asupra originii şi evoluţiei neoliticului (p. 18—24).

Baza întregii lucrări şi conceţia de lucru a autorului se reflectă în voluminosul capitol III, „Descoperirile şi periodizarea lor" (p. 25—197). Aici, se face o amplă prezentare a descoperirilor arheologice legate de contextul în care au fost găsite: aşezare, strat cultural sau mormînt. Respectînd datele pur arheologice, H. Müller-Karpe stabileşte, atît periodizarea cît şi cronologia lor relativă, folosindu-se de analogii şi contacte culturale. Aşa cum este şi firesc, se începe cu o analiză mai amplă a perioadei tratate mai întîi din Egipt şi Mesopotamia, ca leagăne ale civilizaţiei, şi se continuă cu zonele imediat limitrofe; Asia anterioară şi Mediterana. Păstrînd ordinea genezei, evoluţiei şi răspîndirii culturilor neolitice, de la Orientul apropiat se trece la analiza neoliticului din sud-estul Europei care este într-o legătură mai directă cu Mediterana şi Orientul apropiat, apoi peninsula apenină, Europa centrală, de vest, de nord şi est, Asia de sud şi est, inclusiv Australia. Capitolul se încheie cu o succintă prezentare a descoperirilor neolitice din America şi Africa, fără Egipt.

Capitolele următoare (IV—IX), de un caracter mai sintetic prezintă aşezările, economia, relaţiile sociale, grupe şi relaţii culturale regionale, arta cu arhitectura, cultura şi religia. Acestea din urmă, în care se prezintă arta, cultura şi religia, ocupă un spaţiu mai mare în economia lucrării, dat fiind bogăţia de date artistice şi de cult caracteristice culturilor neolitice. Partea descriptivă este completată şi susţinută de o ilustraţie destul de bogată şi bine aleasă, din partea a II-a a volumului.

Deosebit de valoros este corpusul descoperirilor, prezentat într-un voluminos capitol (pp. 396—550). El cuprinde 654 localităţi cu aşezări şi necropole neolitice, cercetate şi grupate pe ţări. Pentru fiecare aşezare sau necropolă, H. Müller-Karpe indică bibliografia de bază, după care urmează o succintă, dar destul de cuprinzătoare, descriere a principalelor vestigii descoperite. România cu 36 staţiuni este bine reprezentată comparativ cu alte ţări vecine; U.R.S.S. cu 27, Polonia cu 8 etc. Fără îndoială, numărul acestora ar fi fost incomparabil mai mare dacă autorul n-ar fi încadrat o serie de descoperiri, din etapele mai evoluate ale culturilor eneolitice de tip Sălcuţa, Gumelniţa şi Cucuteni, în aşa zisa epocă a aramei „Kupferzeit" şi care urmează să fie tratate în vol. III al acestei opere. Desigur, nu putem fi de acord cu scindarea acestor culturi, perfect unitare în evoluţia lor, atît prin sistemul de construcţie al locuinţelor, utilajul litic şi de metal, cît mai ales prin formele şi ornamentaţia ceramicei.

Tot în acest capitol, cu ocazia prezentării descoperirilor din aşezarea cucuteniană de la Truşeşti, autorul face şi unele aprecieri cu privire la platformele de lut ars, atît de caracteristice locuinţelor acestor culturi. Pe bună dreptate, el consideră că arderea lor n-a fost făcută intenţionat, înainte de ridicarea pereţilor locuinţelor, aşa cum s-a susţinut de către unii cercetători, ci, acestea, au rezultat în urma incendierii aşezărilor (p. 474).

În ceea ce priveşte periodizarea, referitor la epoca tratată, autorul adoptă un punct de vedere deosebit de acela cunoscut şi folosit în prezent, atît de învăţaţii români cît şi de cei străini. Astfel, pentru neoliticul vechi din nord-estul Iugoslaviei şi sud-vestul României, H. Müller-Karpe reţine descoperirile de la Lepenski-Vir urmate de etapele timpurii ale culturii Starcevo-Criş I şi II, corespunzătoare nivelelor Karanovo I şi II din Bulgaria (p. 90—91). Neoliticul mijlociu ar fi reprezentat, între Carpaţi şi Balcani, de grupul de aşezări de aspect Dudeşti, inclusiv de fazele Bolintineanu şi Giuleşti, respectiv Zăneşti, în Moldova, ale aceleiaşi culturi (p. 94). In aceeaşi perioadă, în Transilvania şi întreaga Moldovă, s-ar încadra fazele mai evoluate ale culturii Criş şi ceramica liniară (p. 94—95), cultură caracteristică aceleiaşi perioade mijlocii a neoliticului Central european (p. 115). Aceste culturi sau faze culturale, inclusiv cultura Hamangia din Dobrogea, ar corespunde grupei de aşezări de tip Vaselinovo (Karanovo III) de pe teritoriul Bulgariei, încadrate în aceeaşi perioadă a neoliticului mijlociu (p. 96). Cît priveşte fazele tîrzii ale culturii Boian şi Gumelniţa timpurie (fazele A_1 şi A_2), a căror evoluţie de la o fază la alta, ar fi neîntreruptă (p. 103), sînt atribuite neoliticului tîrziu, ca şi culturile Vinća-Turdaş, Vadastra, Precucuteni, Petreşti şi Cucuteni numai faza A (p. 106). Fără a insista, aici, asupra acestei periodizări, ca şi asupra scindării culturale, ele nu pot fi acceptate fără unele rezerve. Aceste probleme ar putea fi discutate mai pe larg de abia după apariţia volumului III pe care îl aşteptăm cu mult interes. Fără îndoială, acestea reprezintă puncte de vedere şi ele nu diminuează cu nimic valoarea informativă şi utilitatea acestei monumentale opere, atît de necesară pentru cercetători, cadre didactice şi studenţi, care se ocupă cu studierea societăţii primitive.

Marin Dinu

ALEXANDRU VIANU: *Naşterea S.U.A. Plămădirea unei naţiuni moderne, 1607 — 1787*. Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1969, 463 p.+2 hărţi.

Colecţia „Pagini de istorie universală" îngrijită de Editura ştiinţifică, înscrie între lucrările valoroase publicate pînă acum şi cartea profesorului Al. Vianu, *Naşterea S.U.A. Plămădirea unei naţiuni moderne, 1607—1787*.

Autorul consacră această lucrare unei probleme importante, mai puţin cunoscută publicului românesc, formarea naţiunii americane. Sarcina autorului a fost şi din acest punct de vedere, deosebit de dificilă.

Pe baza unui bogat material, documente şi lucrări din literatura străină de specialitate, profesorul Al. Vianu a reuşit să elaboreze o lucrare de înaltă ţinută ştiinţifică, printr-o tratare logică şi echilibrată a faptelor şi fenomenelor istorice, într-un stil accesibil unui cerc mai larg de cititori.

Lucrarea cuprinde cinci părţi, avînd fiecare din ele un număr de capitole în funcţie de importanţa problemei tratate.

Prima parte, intitulată semnificativ, *Cînd Europa, America şi Africa se întîlnesc* este rezervată analizării situaţiei din America, înainte de venirea europenilor. Urmărind această chestiune în etape diferite, autorul prezintă situaţia şi lupta indienilor pentru păstrarea independenţei lor, comerţul cu sclavi negri aduşi din Africa. Prin aceasta autorul reuşeşte să ne prezinte, cît se poate de bine, cadrul social al Americii de Nord.

Trecîndu-se apoi la formarea coloniilor engleze din America de Nord, în capitolul *Intemeierea coloniilor engleze în America de Nord* sînt prezentate principalele date ale penetraţiei engleze aici. In prezentarea acestei probleme, autorul se opreşte asupra modului cum s-a realizat popularea coloniilor, în funcţie de solul şi posibilităţile acestora. Toate acestea, urmărite într-o logică incontestabilă, permit autorului explicarea evenimentelor ulterioare.

Demn de menţionat este faptul că, autorul nu se limitează numai la analiza raporturilor coloniilor cu Anglia. Preocuparea principală a lui este analiza situaţiei interne, a evoluţiei sociale, economice şi politice a coloniilor. Cu deosebită atenţie sînt prezentate condiţiile dezvoltării economice a coloniilor, a modului specific de dezvoltare a capitalismului american. Pe baza explicaţiilor economice, profesorul Al. Vianu prezintă primele acte de rezistenţă în faţa măsurilor luate de Anglia, pentru a frîna dezvoltarea economică a coloniilor.

Deosebit de bine sînt reliefate şi problemele dezvoltării cultural-ideologice a coloniilor. Preocuparea autorului, în acest sens, este evindenţierea contribuţiei culturii, presei şi învăţămîntului la formarea conştiinţei naţionale, ceea ce permite o mai bună înţelegere a divergenţelor fundamentale dintre colonii şi metropolă.

Problema centrală a lucrării o constituie revoluţia americană din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Pornind de la evenimentele anterioare, autorul prezintă mai înîti, într-o strictă ordine cronologică, politica Angliei faţă de colonii în timpul războiului de şapte ani, măsurile introduse de ea în vederea opririi comerţului acestora cu Europa, în special cu Franţa. Un moment deosebit este considerat votarea şi introducerea „Legii timbrului". Asupra acestei chestiuni autorul insistă mai mult, comentînd pe larg contribuţia acestui act la impulsionarea mişcărilor.

Urmărind în cadrul pregătirilor care se fac pentru marea acţiune, războiul pentru independenţă, autorul se opreşte asupra problemei realizării unităţii coloniilor. Datele folosite, deşi s-ar mai putea adăuga şi altele, sînt edificatoare iar concluziile deosebit de importante.

Într-un spaţiu mai restrîns, faţă de importanţa evenimentului, numai o sută de pagini, autorul comentează războiul pentru independenţă. Un spaţiu mai întins ar fi permis evidenţierea mai bine a caracterului acestuia.

Ca şi în tratarea celorlalte probleme, autorul urmăreşte, cu aceeaşi logică incontestabilă, desfăşurarea evenimentelor, reliefînd pe cele mai importante.

Analizînd „Declaraţia de independenţă" profesorul Al. Vianu subliniază, pe lîngă importanţa ei pentru America de Nord, şi importanţa mondială a acesteia, ca şi caracterul antifeudalo-absolutist al revoluţiei. „Declaraţia a trecut oceanul aducînd Americii simpatia şi admiraţia oamenilor înaintaţi din întreaga lume. Valul de încredere, creaţia şi demnitatea spiritului uman lega continentele însufleţind pretutindeni lupta împotriva orînduielilor feudalo-absolutiste" (p. 327).

Stilul atrăgător, explicarea logică a evenimentelor fac din *Naşterea S.U.A.* o bună sursă de informaţie pentru cercetători, studenţi şi cercuri mai largi de cititori.

A. Filimon

GEORGE EM. MARICA: *Foaie pentru minte, inimă și literatură.* Bibliografie analitică, cu un studiu monografic, Editura pentru literatură, 1969, 559 p.

Necesitatea unor bune instrumente bibliografice este atît de evidentă, incit face de prisos comentariile. Din păcate însă, istoricii români nu dispun pînă acum decît de puține asemenea lucrări. Cu atît mai mult trebuie apreciat efortul întreprins de G. Em. Marica de a pune la dispoziție bibliografia unei publicații atît de importante ca „Foaia pentru minte, inimă și literatură".

Lucrarea cunoscutului și apreciatului cercetător clujean apare la scurtă vreme după „Bibliografia analitică a periodicelor românești" (vol. I, partea I—III, București 1967), alcătuită de Ioan Lupu, Nestor Camariano și Ovidiu Papadima, pentru perioada 1790—1850. Întrucît aceasta va continua și pentru perioada de după 1850 (ce rațiuni au determinat alegerea acestei date ?), ar părea deci că întocmirea de bibliografii speciale ale unor periodice nu mai apare justificată. Chiar astfel însă, utilitatea lor ne apare indiscutabilă. Ele pot oferi un sprijin mai substanțial pentru cercetarea anumitor probleme, mai ales cînd este vorba de activitatea unor anumite centre sau personalități culturale și politice. Pe de altă parte, deși eforturile colectivului de autori care au întocmit „Bibliografia analitică" merită toată stima, lucrarea prezintă și cîteva deficiențe. Nu este cazul să le discutăm aici; să amintim numai, în ordinea de idei care ne interesează, că ea este incompletă, neincluzînd acele numere care lipsesc din bibliotecile bucureștene, fapt care poate crea impresia că este rezervată exclusiv cercetătorilor din capitală, ceea ce, nu ne îndoim, n-a fost în intenția autorilor. Bibliografiile speciale apar astfel, și sub acest raport, justificate.

Acțiunea mai largă, întreprinsă în ultima vreme, de bibliografiere și, uneori, de republicare a principalelor periodice din faza de început a presei românești nu poate fi decît salutată, rolul acestora în dezvoltarea culturii noastre din secolul al XIX-lea fiind de o deosebită importanță, buna lor cunoaștere fiind extrem de utilă pentru înțelegerea întregii evoluții a societății românești din veacul trecut.

Sub acest raport, lucrarea lui G. Em. Marica constituie o contribuție de o remarcabilă valoare. Bibliografia „Foii pentru minte" face parte din acele lucrări care nu îmbătrînesc decît foarte greu și, dacă nu am trăi în epoca fișelor perforate și a calculatoarelor electronice, am spune că nu îmbătrînesc niciodată. Reține atenția, de la început, faptul că bibliografia este exhaustivă și nu ne putem reține nedumerirea în legătură cu obiecțiunile care au fost ridicate în legătură cu această manieră de alcătuire a ei, despre care vorbește autorul (p. 149). Apoi, apreciem modalitatea în care este organizat materialul. Autorul a părăsit rigiditatea clasificării zecimale, ale cărei inconveniente ies adesea în relief atunci cînd este vorba de sistematizarea bibliografiei istorice românești. Sistemul adoptat este simplu, criteriile de la care se pornește fiind, în ordine, domeniul de specialitate, autorul, cronologia, ceea ce face consultarea extrem de lesnicioasă.

Am insistat asupra bibliografiei, întrucît aceasta, cuprinzînd majoritatea lucrării (*p. 157—500*), *constituie partea cea mai solicitată de cercetători.* Trebuie să relevăm însă în egală măsură, și utilitatea amplului și valorosului studiu monografic — primul de acest gen pentru „Foaie pentru minte" — din partea inițială a volumului. Bun cunoscător al culturii transilvane din secolul trecut, autorul său a relevat în mod judicios locul și importanța foii lui Bariț la contextul spiritual al epocii, și a urmărit o sistematizare a diverselor preocupări care apar în cadrul ei. Firește, în funcție de preocupările lor, diferiți cercetători pot avea obiecții în legătură cu diversele capitole ale studiului monografic. S-ar putea considera, astfel, că în paginile consacrate istoriografiei se putea insista asupra raportului între dezvoltarea generală a acesteia și modul cum apare ea în „Foaia pentru minte", asupra evoluției tematicii sau asupra unor probleme de metodă. Unele îmbunătățiri pot fi aduse și în privința bibliografiei propriu-zise, în stabilirea autorilor unor articole nesemnate sau a filiației unor traduceri sau republicări. Asemenea observații sînt însă cu totul

minore şi, fără eternul spirit critic al istoricului, ele nici nu ar trebui făcute. De altfel, imensul efort pe care G. Em. Marica l-a întreprins cu acest prilej este întrutotul răsplătit de conştiinţa că, în bibliotecile publice sau particulare (de ce totuşi un tiraj atît de redus ?), lucrarea sa, chiar dacă nu reprezintă perfecţiunea, va fi una din cele mai frecvent consultate.

V. Cristian

NICOLAE BĂLCESCU : *Privire asupra stării de faţă, asupra trecutului şi viitorului patriei noastre*, ediţie de Cornelia Bodea, Bălceşti pe Topolog, 1970, 43 pagini (studiu introductiv + anexa) — Ex. Studia et Acta Musei „Nicolae Bălcescu", I.

Descoperirea unei noi lucrări a lui Nicolae Bălcescu reprezintă, fără îndoială, un eveniment remarcabil. Opera marelui nostru istoric nu şi-a pierdut cîtuşi de puţin actualitatea. Timpul i-a adăugat, mereu, noi şi noi valenţe. El este contemporanul nostru atît prin actualitatea problematicii, cît şi prin patosul mobilizator al verbului. Îl iubim şi-l preţuim atît pentru valoarea nepreţuită a operei sale, cît şi pentru exemplul — sublimul exemplu — al vieţii ce şi-a mistuit-o generos în lupta pentru făurirea României moderne.

Ediţia, ce o datorăm Corneliei Bodea, se vrea şi este un prinos adus marelui nostru istoric la 150 ani de la naştere.

Lucrarea ce face obiectul prezentării noastre, descoperită printre hîrtiile lui I. Ghica, este textul unui discurs rostit de N. Bălcescu, în noaptea anului nou 1847, la adunarea studenţilor români din Paris, în cadrul *Bibliotecii române*, a cărei deschidere festivă avusese loc puţine zile mai înainte. Titlul documentului, pe care alcătuitoarea ediţiei l-a ales pentru a desemna această operă a lui Bălcescu, corespunde cu formularea pe care autorul însuşi a indicat-o pentru a preciza subiectul discursului.

Cornelia Bodea care, cu atoritatea ştiinţifică ce o posedă, a stabilit ferm paternitatea documentului, i-a semnalat existenţa încă din 1965 (Cf. *Le problème de l'unité nationale roumaine (1845—1848)*, „Revue Roumaine d'Histoire", 3, 1965). De asemenea, conţinutul actului a fost rezumat subliniindu-i-se, totodată, importanţa programatică şi ideologică, în valoroasa şi cuprinzătoarea lucrare *Lupta românilor pentru unitate naţională 1834—1849*, apărută în 1967. În egală măsură, discursul a fost reprodus, aproape integral şi discutat, mai recent, în paginile revistei „Studii" (Cf. *Pagini inedite din opera lui N. Bălcescu*, nr. 3, 1969).

Autenticitatea documentului este confirmată atît de lectura textului, cît, mai ales, de terminologia, comună întregii opere a lui Bălcescu, de „înrudirile pînă la identitate" cu formulări ce le regăsim în scrieri anterioare sau posterioare discursului. „Ceea ce revelă însă în autorul *Cuvîntării* pe doctrinarul cel mai înaintat al mişcării de la 1848 ...—subliniază alcătuitoarea ediţiei — este complexitatea programului revoluţionar paşoptist, naţional şi democratic-social înfăţişat în paginile discursului" (p. 16).

Analizîndu-l, Cornelia Bodea constată, din capul locului, că înaintea textului programatic inspirat de N. Bălcescu, apărut la 1 ianuarie 1848, în articolul publicistului francez H. Desprez, intitulat *La Moldo-Valachie et le mouvement roumaine*, din „Revue des Deux Mondes", „direcţia, ţintele mari ale revendicărilor şi drumul de ajungere la finalitatea propusă, au fost trasate, cristalizate şi enunţate" de N. Bălcescu, la 1 ianuarie 1847, în discursul pe marginea căruia stăruim (p. 11). Analiza documentului — al cărui conţinut este reprodus în anexă — este succintă şi substanţială. Subliniindu-se apropierile cu literatura socialistă de orientare religioasă, mesianică, a Apusului, este scoasă în evidenţă credinţa lui Bălcescu în destinul naţiei, cultul pentru poporul său, cărora istoricul le dă expresie în fraze de un vibrant patetism (p. 19).

Lansînd *lozinca întreită* a regenerării *naţionale, politice* şi *sociale* a tuturor românilor: *Patrie, frăţie-libertate!*, Bălcescu se ridică peste stadiul *Dreptate, Frăţie!* al societăţii înfiinţate în 1843, proclamînd scopul suprem al revoluţiei: unitatea naţională.

„Ţinta noastră, domnilor — nota istoricul — nu poate fi alta decît *Unitatea Naţională a Românilor.* Unitate mai întăi în idei şi sentimente, care să aducă apoi cu vremea unitatea politică, care să facă din munteni, din moldoveni, din transilvăneni, din bănăţeni [...] să facă un trup, o naţie românească, un stat de şapte milioane de români. La crearea acestei naţionalităţi, la o reformare socială a românilor, bazate pe sfintele principii ale dreptăţii şi egalităţii, trebuie să ţintească toate silinţele noastre. *Românismul* dar e steagul nostru, sub dînsul trebuie să chemăm pe toţi românii" (p. 47).

Crezînd cu fermitate în forţele vii ale poporului, Bălcescu face un vibrant apel către auditorul generos, invitîndu-l a se pregăti pentru „misia" de a ridica naţia română la viaţă liberă şi demnă, de a o repune în drepturile sale istorice. „Nu pregetaţi, domnilor — încheia el — a vă înzestra mintea cu studii solide, iar mai cu seamă a vă înzestra inima cu convicţii puternice" (p. 42).

Întregul conţinut al discursului, aşa cum, pe drept, se remarcă, „prin structura sa, prin momentul pe care îl defineşte la 1 ianuarie 1847, constituie un manifest politic, un catehism revoluţionar, o armă ideologică în lupta pentru revendicarea drepturilor sociale şi naţionale ale întregului popor român, în ajunul Anului 1848" (p. 28).

Ediţia pe marginea căreia ne-am formulat observaţiile, care a izbutit, atît de bine, să pună în valoare acest important document — căruia, considerăm noi, ar trebui să i se facă o mai largă publicitate — conturează mai viu personalitatea istoricului şi luptătorului Bălcescu, reprezentînd un binemeritat omagiu.

Gh. Platon

G. ZANE: *Industria din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (despre stadiile premergătoare industriei mecanizate)*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1970, 340 p.

Istoricii şi economiştii care au cercetat situaţia industriei din România în cea de a doua jumătate a secolului trecut, preocupîndu-se, cu precădere, de marea industrie, aflată în plin proces de ascensiune, au neglijat, aproape total, celelalte ramuri aparţinînd industriei mici şi mijlocii. Urmărind înlăturarea acestui gol, distinsul economist G. Zane şi-a consacrat prezenta lucrare studierii formelor necapitaliste şi capitaliste din industria premergătoare maşinismului.

Cele cinci părţi ale lucrării — consacrate industriei casnice ţărăneşti, meseriilor şi producţiei de mărfuri simple, cooperaţiei capitaliste simple, manufacturii şi muncii capitaliste la domiciliu, concurenţei producţiei capitaliste de import şi a marii industrii interne — oferă o interesantă şi preţioasă analiză, în principal, a aspectelor economice şi, tangenţial, a consecinţelor sociale, ale fazelor industriale care au constituit platforma pe care s-a edificat la noi industria mecanizată. În cercetarea fazelor amintite, pornindu-se de la definirea lor teoretică şi delimitarea, cît mai precisă, faţă de aspectele economice apropiate ca structură, autorul a urmărit transformările interne specifice fiecărui stadiu, reliefînd declinul sau dezvoltarea acestora, locul pe care îl ocupă în procesul general al producţiei industriale din epocă, raportul dintre ele, repartiţia geografică. Deosebit de interesante sînt constatările privitoare la situaţia cooperaţiei capitaliste simple (partea a III-a) şi a manufacturilor (partea a IV-a), stadii considerate pînă acum ca aproape inexistente în a doua jumătate a secolului trecut. Industria de fabrică nu este tratată în lucrare

decît numai tangenţial şi în limitele concurenţei pe care aceasta — ca şi producţia capitalistă de import — o făcea celorlalte forme industriale.

Plecînd de la constatarea potrivit cărei „caracteristica esenţială a tabloului industrial al celei de a doua jumătăţi al secolului al XIX-lea este eterogenitatea sa" (p. 6), autorul precizează, încă în prima parte a lucrării, că, „din mai multe forme de industrie" care se luptau „pentru a rămîne pe piaţă", „la finele veacului, dacă privim în ansamblu producţia industrială a României, nici una dintre formele industriale: meseriaşul mic, cooperaţia capitalistă simplă, manufactura şi fabrica, nu dispune în toate ramurile de preponderenţă şi cu atît mai puţin de exclusivitate" (p. 43).

Lucrarea este întocmită pe o bază documentară apreciabilă. Pe lîngă informaţiile inedite, autorul a folosit, cu scrupulozitate, o literatură aproape uitată de istorici şi economişti, alcătuită din zeci de broşuri, mici monografii, articole de presă, rapoarte şi dări de seamă etc. Nu au fost neglijate nici lucrările publicate în ultimele două decenii. Deosebit de preţioasă este bibliografia selectivă de la sfîrşitul lucrării, cuprinzînd principalele cărţi, broşuri şi articole din periodice referitoare la istoria economiei româneşti din epoca istorică ce a făcut obiectul cercetării.

Lucrarea, la fel de utilă atît pentru istorici, cît şi pentru economişti, se recomandă de la sine ca o operă valoroasă pentru cei ce doresc să cunoască istoria societăţii româneşti din a doua jumătate a secolului trecut.

D. Rusu

C. BOTEZ şi L. EŞANU: *Uzina mecanică de material rulant din Paşcani, 1869—1969*, Iaşi, 1970, 236 p.

Mult aşteptată de cercetători din domeniul istoriei, economiei, sociologiei şi de locuitori ai oraşului Paşcani, monografia Uzina mecanică de material rulant, prilejuită de centenarul existenţei sale, reprezintă nu numai o realizare în conformitate cu cerinţa ştiinţifică de a pune la îndemîna specialiştilor un valoros material, ci ea marchează încă un moment important în munca de alcătuire de sinteze la nivelul întreprinderilor care au pus cu un secol în urmă bazele activităţii moderne în domeniul transportului feroviar sau în oricare alt domeniu.

Realizarea lucrării pe care o prezentăm a necesitat un mare efort, datorită insuficientelor studii scrise pînă acum în legătură cu această unitate feroviară. Din capul locului trebuie, deci, precizat că autorii şi-au asumat o sarcină foarte dificilă. Învingerea greutăţilor a fost posibilă numai prin investigaţii în biblioteci, dar mai cu seamă în arhivele C.C. al P.C.R., Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., M.F.A. Rîmnicu-Sărat, Ministerul Muncii, Direcţiei Regionale C.F.R. Iaşi, Uzinei mecanice de material rulant Paşcani, Consiliului popular orăşenesc Paşcani, Comitetului judeţean Iaşi a P.C.R., ca şi în Arhivele statului din Iaşi şi Fălticeni.

În baza unei bogate şi variante documentări, autorii au conceput lucrarea monografică, din punct de vedere structural, în trei mari compartimente: 1) atelierele Paşcani între anii 1869—1944, în care reliefează situaţia economică, socială, demografică şi urbanistică a aşezării în anul înfiinţării atelierelor, apoi evoluţia înregistrată de acestea în diferitele etape ale istoriei patriei; 2) tradiţii revoluţionare ale muncitorilor ceferişti din Paşcani, cu evidenţierea aspectelor organizatorice şi a acţiunilor de luptă desfăşurate de la primele începuturi pînă în anul 1944; 3) activitatea Uzinei mecanice de material rulant în anii regimului democrat popular şi ai perioadei de dezvoltare multilaterală a socialismului, cu care ocazie se pune în lumină lupta întregului personal, în cadrul efortului naţional, de refacere a atelierelor după 23 August 1944, dezvoltarea sa economică şi social-culturală în perioada 1948—1969.

Textul autorilor este precedat de o copie de pe decretul Preşedintelui Consiliului de Stat, Nicolae Ceauşescu, privind conferirea „Ordinului muncii" clasa I Uzinei mecanice de reparat material rulant din Paşcani, de Cuvîntarea rostită de Miu Dobrescu, membru supleant al Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R., prim secretar al Comitetului judeţean Iaşi al P.C.R., la adunarea festivă de la Uzina mecanică din Paşcani, cu prilejul a 100 de ani de activitate, şi de prefaţa — în realitate un studiu introductiv —, datorită inginerului dr. Dem. Urmă.

Autorii relevă că încă de la finele anului 1869, Paşcanii au devenit nu numai cel mai important centru feroviar din ţară, dar şi cel mai însemnat centru tehnic. Dacă din punct de vedere tehnic această situaţie a durat doar cîţiva ani, întrucît în ţară au apărut centre feroviare mai importante decît Paşcanii, sub raport strict feroviar, înţelegînd prin aceasta importanţa sa ca nod de cale ferată, oraşul de pe Siret şi-a păstrat permanent primatul în reţeaua C.F.R. din centrul şi nordul Moldovei. Multiplele activităţi desfăşurate în depresiunea subcarpatică din părţile Tîrgului Neamţ şi în general în regiunea cuprinsă între munţii Bistriţei şi apa Siretului dau o contribuţie de seamă în traficul local şi de tranzit al centrului feroviar Paşcani. Funcţiile sale economico-sociale, apărute încă de la sfîrşitul anului 1869, au permis ca vechea aşezare să se transforme repede şi să se afirme marele adevăr că *Paşcanii sînt un dar al căilor ferate*. Privită şi sub acest aspect, monografia de faţă ne apare şi ca o monografie a oraşului Paşcani.

Autorii relevă pe larg, că centrul feroviar a devenit repede şi un centru al mişcării muncitoreşti din ţara noastră. Înfiinţarea în 1896 de către un grup de tineri ceferişti păşcăneni, sub influenţa ideilor socialiste, a cunoscutului club de lectură şi a bibliotecii muncitoreşti „Unirea C.F.R. Paşcani", manifestarea de solidarizare din august 1888 cu acţiunile greviste ale muncitorilor de la Atelierele C.F.R. din Capitală, eliberarea ţăranilor arestaţi în timpul răscoalelor din 1907, grevele şi mitingurile de protest din eroicul an 1933 sînt doar cîteva din acţiunile pe care am crezut necesar să le relevăm în prezenta notă bibliografică.

Grija partidului şi guvernului de a dezvolta necontenit acest vechi centru feroviar şi muncitoresc al ţării este materializată în diverse moduri : hale noi, cu destinaţii variate, maşini-unelte moderne şi agregate de mare productivitate, instalaţii ajutătoare etc. Condiţiile de lucru şi trai sînt cu totul altele decît cele din trecut. Pentru a sprijini ideile, autorii aduc şi o bogată ilustraţie care pune în antiteză prezentul luminos cu trecutul întunecat, subliniind dovezile de luptă şi eroism ale muncitorilor.

Apreciem cu satisfacţia pe care o încearcă orice cercetător la apariţia unei astfel de lucrări — prima de acest fel în literatura noastră de specialitate — valoarea ei ştiinţifică, faptul că prezintă un deosebit interes nu numai pentru specialiştii din reţeaua C.F.R., ci şi pentru cercetătorii din domeniul istoriei, economiei şi sociologiei. Autorii au realizat o sinteză de o largă accesibilitate, utilă nu numai pentru că sărbătorirea centenarului o cerea, dar şi pentru faptul că necesitatea unor asemenea monografii a fost demonstrată.

I. Saizu

ANNALES, ÉCONOMIES, SOCIÉTÉS, CIVILISATIONS
24e ANNÉE — Nr. 1—6, 1969

Apărută în anul 1929, sub direcţia lui Lucien Febvre şi Marc Bloch, într-un moment cînd problemele legate de ceea ce este şi ceea ce trebuie să fie istoria, metodele sale de cercetare precum şi raporturile ei cu alte ştiinţe declanşau dispute aprige între diferite şcoli şi curente, revista „Annales" avea să devină una din cele mai prestigioase publicaţii.

Faptul este pe deplin explicabil dacă avem în vedere că fondatorii ei, promovînd şi apărînd principiul potrivit căruia „l'objet de l'histoire est par nature l'homme"[1]

[1] *Annales*, nr. 6, nov.—dec. 1969.

...„avec tout ce qui étant l'homme, dépend de l'homme, exprime l'homme, signifie sa présence, l'activité, les goûts et les façons d'etre l'homme" [2], au dat cercetării istorice noi dimensiuni în timp și spațiu.

Credincios profesiunii de credință exprimate de Lucien Febvre și Marc Bloch, actualul comitet director continuă aceeași linie principială, adăugîndu-i noi coordonate, corespunzătoare imperativelor și cuceririlor științei istorice contemporane. În acest sens, trebuie să remarcăm preocuparea constantă a istoricilor grupați în jurul revistei pentru abordarea unor fenomene și procese istorice semnificative și deseori controversate, din istoria Franței sau a altor regiuni ale globului, spiritul novator în abordarea metodologiei cercetării istorice, investigația amplă și serioasă a izvoarelor. E de amintit aici că, pornind de la interdependența dintre istorie și alte științe, care au ca obiect de cercetare omul, societatea, revista găzduiește materiale extrem de interesante de sociologie, geografie, psihologie, demografie, menite să extindă cadrul cercetării istorice, să completeze și să expliciteze informația istorică. Profilul variat al revistei demonstrează elocvent problematica de sinteză și de analiză care face obiectul atenției cercetătorilor: de la studii referitoare la procese esențiale din istoria Franței, la rubrica „Frontières nouvelles" în care-și găsesc locul dezbateri de stringentă actualitate; de la istoria altor regiuni ale globului „L'Histoire sauf l'Europe" — China, India, America, la interesantele cercetări legate de „timpul prezent și istoria".

Cele șase numere apărute în 1969, vin să completeze aprecierile exprimate anterior, constituind cel mai bun argument în sprijinul acestora. Spațiul nu permite prezentarea detaliată a fiecărui număr; considerăm însă necesară evidențierea unor materiale care ne-au reținut atenția: D. Richet — *Autor des origines idéologiques lointaines de la Révolution française. Élites et despotisme.* (nr. 1); G. D. Feldman: *Les fondements politiques et sociaux de la mobilisation en Allemagne (1914—1916),* (nr. 1). Interesant ni s-a părut studiul lui Alice Hanson Jones: *La fortune privée en Pennsylvanie, New Jersey, Delaware (1774)* prin informațiile legate de dezvoltarea coloniilor engleze din America, în ajunul războiului de independență. (nr. 2). În același număr, D. Thorner publică articolul: *Marx et l'Inde: le mode de production asiatique,* ce prilejuiește autorului evidențierea unor aspecte importante din istoria Indiei.

Din rubrica *„Frontières nouvelles"* remarcăm cele două intervenții din nr. 3 și 4 ale lui A. Beçanson: *Vers une histoire psyhanalitique,* în care sînt exprimate puncte și ipoteze noi în cercetarea istorică.

De o deosebită atenție se bucură în paginile revistei studiile de demografie istorică. Din acest punct de vedere, merită evidențiat faptul că fiecare număr din 1969 publică materiale legate de această disciplină. Numărul 6 sugestiv intitulat: *Histoire des coutumes et hématologie géographique,* C. Klapsich: *Fiscalité et comportements démographiques.* Menționăm, între altele, studiile lui M. Bordeaux: *Histoire des coutumes et hématologie géographique,* C. Klapsich: *Fiscalité et démographique en Toscane (1427—1430),* E. Fügedi: *Pour une analyse demographique de la Hongrie médievale.* În acest ultim articol pornindu-se de la informații din diverși autori străini, se dau date, față de care trebuie exprimate serioase rezerve, în legătură cu populația Transilvaniei în perioada feudalismului timpuriu.

Ținem să menționăm recenziile — ce demonstrează o erudită cultură istorică — precum și lista publicațiilor, care dovedesc strădania continuă de a fi la curent cu tot ceea ce este nou în istoriografia contemporană, cu tot ceea ce poate servi științei istorice.

Sînt, acestea, cîteva considerații, succint exprimate, care se vor o invitație la studierea acestei importante reviste, care ocupă un loc de prim plan în cercetarea istorică actuală.

Mihai Timofte

---

[2] *Vingt-cinq ans de recherche historique en France (1940—1965),* Paris, 1965, pag. XX.

ANALELE ȘTIINȚIFICE ALE
UNIVERSITĂȚII „AL. I. CUZA"
DIN IAȘI

(seria nouă)
secțiunea III a. Istorie

SUMAR (1965—1970) *

Întocmit de M. TIMOFTE

* Din anul 1969, revista apare în două fascicole anual.

Botez C., Boțescu D.: *Din lupta sindicatelor și breslelor ieșene în perioada dictaturii regale*, tom. XIII, 1967, p. 155—169.
Botez C., Boțescu D., Irimescu G.: *Exploatările miniere din bazinul Vatra Dornei în timpul celui de al II-lea război mondial*, tom. XII, 1966, p. 105—130.
Boțescu D., Botez C., Irimescu G.: *Exploatările miniere din bazinul Vatra Dornei în timpul celui de al II-lea război mondial*, tom. XII, 1966, p. 105—130.
Boțescu D., Botez C.: *Din lupta sindicatelor și breslelor ieșene în perioada dictaturii regale*, tom. XIII, 1967, p. 155—169.
Boțescu D.: *România și problema Dunării în preajma izbucnirii celui de al II-lea război mondial (1936—1938)*, tom. XVI, fasc. 2, 1970.
Brezeanu I., Marinescu C.: *Orașul Galați în anii primului război mondial*, tom. XIII, 1967, p. 132—140.
Caproșu I.: *Două documente privind orașul Iași*, tom. XV, 1969, fasc. 1, p. 105—110.
Carețchi A., Loghin A., Morărașu M.: *Activitatea P.C.R. de grupare a tuturor forțelor democratice. Crearea și activitatea F.N.D. (1944)*, tom. XII, 1966, p. 131—150.
Idem: Rolul comitetelor de fabrică în organizarea clasei muncitoare și în adîncirea procesului revoluționar din țara noastră (1944—1945), t. XIII, 1967, p. 81—102.
Carețchi A., Loghin A.: *Cu privire la constituirea și activitatea poliției rurale din Moldova (1944—1945)*, t. XIV, p. 141—146.
Cihodaru C.: *Judecia și cnezatul în Moldova*, t. XI, 1965, p. 9—42.
Idem: Satele din regiunea Hangu-Bicaz în sec. XIV—XVIII, I. Contribuții la cunoașterea istoriei lor, t. XII, 1966, p. 1—36.
Idem Satele din regiunea Hangu — Bicaz în sec. al XVIII-lea și prima jumătate a sec. al XIX-lea, t. XIII, 1967, p 1—47.
Idem: Răscoala din anul 1653 din Moldova, t. XIV, 1968, p. 103—110.
Idem: Date istorice și toponimice privind existența populației romanice din regiunea carpato-dunăreană, în sec. III—XI, tom. XV, fasc. I, 1969, p. 1—17.
Idem: Există știri despre români în operele unor scriitori afgani sau persani din sec. X—XI ?, t. XV, fasc. 2, 1969, p. 157—176.
Cristian V.: *Aspecte puțin studiate ale ideologiei babuviste. Politica externă și organizarea militară a „Republicii egalilor"*, tomul XI, 1965, p. 89—105.
Idem: Ion Heliade Rădulescu și istoria universală, t. XII, 1966, p. 63—84.
Idem: Cu privire la o nouă lucrare asupra monarhiei absolute franceze, t. XII, 1966.
Idem: Critica monarhiei absolute în opera istoricilor romantici francezi în perioada Restaurației (1815—1830) — t. XIII, 1967, pag. 103.
Idem, Russu V.: *Date noi referitoare la relațiile lui Al. I. Cuza cu emigrația maghiară (1859)*, t. XV, fasc. 1, 1969, p. 99—104.
Cristian V.: *Activitatea istoriografică a lui Aaron Florian*, t. XVI, 1970, fasc. 1 p. 37—55.
Idem: Opera istorică a lui Aaron Florian, t. XVI, fasc. 2, 1970, p. 1—22.
Filimon A.: *Lucrări recente asupra Internaționalei I*, tom. XII, 1966, p. 166—169.
Idem: Informații privind istoria României în documente belgiene (Tratativele economice româno-germane din anul 1892), tom. XVI, fasc. 2, 1970, p. 59—66.
Gostar N.: *Legio I Minervia în estul Daciei*, t. XI, 1965, p. 1—8.
Idem: O inscripție de la Hadrian în „Castellum roman" de la Barboși, t. XII, 1966, p. 151—152.
Idem: O stare de alarmă pe limesul de vest al Daciei, tom. XIV, 1968, p. 93—102.
Idem: Cohors VI nova cumidavensium, tom. XV, fasc. 1, 1969, p. 21—32.
Idem: Ulpianum (Ptolemeu, Geogr. III, 8 4), tom. XV, fasc. 2, 1969, p. 171.
Idem: Sur la résidence du roi dace Burebista, tom. XVI, fasc. 1, 1970, p. 57—67.
Irimescu G., Botez C., Boțescu D.: *Exploatările miniere din bazinul Vatra Dornei în timpul celui de al II-lea război mondial*, tom. XII, 1966, p. 105—130.
László A.: *Dacii pe teritoriul Slovaciei*, tom. XI, 1965, p. 107—116.
Idem: Unele considerații privind reliefurile figurale de pe ceramica neolitică din România, tom. XIV, 1968, p. 73—94.

tate a sec. al XIX-lea şi la începutul sec. al XX-lea, t. XV, fasc. 2, 1969, p. 117—216.

Russu V. Gh.: *Din lupta naţională a românilor din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar (1866—1868)*, tom. XVI, fasc. 1, 1970, p. 7—36.

Idem: *Instituirea şi organizarea regimului politic al burgheziei şi moşierimii (februarie — iunie 1866)*, tom. XVI, fasc. 2, 1970, p. 23—43.

Saizu I., Botez C.: *Problemele dezvoltării economice a României în dezbaterea congresului economic de la Iaşi din 1884*, tom. XI, 1965, p. 135—144.

Saizu I., Botez C.: *Pădurile şi industria forestieră a României între anii 1922—1928*, tom. XIV, 1968, p. 127—140.

Saizu I., Botez C.: *Cu privire la politica economică „prin noi înşine" în anii 1922—1928*, tom. XV, fasc. 2, 1969, p. 217—226.

Saizu I., Şandru D., Agrigoroaie I., Toderici N.: *Contribuţii la cunoaşterea situaţiei materiale a minerilor din Valea Jiului în perioada 1929—1933*, tom. XII, 1966, p. 85—104.

Seftiuc I.: *România şi problema strîmtorilor după primul război mondial (1920—1922)*, t. XIV, 1968, p. 1—24.

Idem: *România şi problema strîmtorilor în ajunul conferinţei de la Montraux*, tom. XV, fasc. 2, 1969, p. 129—156.

Şandru D., Agrigoroaie I., Saizu I., Toderici N.: *Contribuţii la cunoaşterea situaţiei materiale a minerilor din Valea Jiului în perioada 1929—1933*. tom. XII, 1966, p. 85—104.

Toderaşcu I.: *Unele precizări în legătură cu hotarul şi vatra tîrgurilor din Moldova (sec. XV—XVIII)*. tom. XIII, 1966, p. 153—163.

Idem: *Din activitatea şantierului naval Galaţi în prima jumătate a sec. al XIX-lea*. tom. XVI, fasc. 1, 1970, p. 67—76.

Toderici N., Şandru D., Agrigoroaie I., Saizu I.: *Contribuţii la cunoaşterea situaţiei materiale a minerilor din Valea Jiului în perioada 1929—1933*, tom. XII, 1966, p. 85—104.

Tudoran G.: *Date privind atitudinea studenţilor din Iaşi faţă de răscoalele ţărăneşti din anul 1907*, tom. XIII, 1967, p. 131—140.

RECENZII ŞI NOTE BIBLIOGRAFICE

Agrigoroaie I.: *Revue d'Histoire moderne et contemporaine*, t. XVII, janvier-mars, 1969, t. XVI, fasc. 1, 1970.

Buzatu Gh. **„Дневник посла Додда (Jurnalul ambasadorului Dodd), 1933—1938", Москва 1961, т. XII, 1966.**

Caproşu I., V. Mihordea (redactor responsabil), Ioana Constantinescu, Corneliu Istrati: *Documente privind relaţiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. II: *Moldova*. Ed. Academiei R.S.R., 1966, Buc., 794 p., t. XIV, 1968.

Idem: Valentin Al. Georgescu: *Preemţiunea în istoria dreptului românesc. Dreptul de protimisis în Ţara Românească şi Moldova*, Buc., Ed. Academiei R.S.R., 1965, 426 p., t. XIV, 1968.

Idem: N. Gogoneaţă şi Zigu Ornea, *A. D. Xenopol. Concepţia socială şi filozofică*, Buc., Editura ştiinţifică, 1965, 262 p., t. XIV, 1968, p. 154.

Idem: D. Prodan, *Supplex Libellus valachorum*, Ediţie nouă, refăcută, Bucureşti, Ed. ştiinţifică, 1967, 536 p., t. XV, 1969, fasc. 1, p. 121—122.

Cristian V.: Shlomo Avineri. *War and Slavery in More's „Utopia"* în „International Review of social History", vol. VII, 1962, partea 2, XI 1965.

Idem: **В. М. Далин, „Гракх Бабеф накануне и во время Великой французской революции (1785—1794)", изд. АН. СССР, Москва, 1963, т. XI, 1965.**

Idem: **Г. Л. Арш, „К вопросу об идейном воздействии Великой французской революции на балканские народы (Неизвестный текст конституции и „Военному гимна" Ригаса Велестинлиса), în Французский Ежегодник," 1963, т. XI, 1965.**

Idem: Das jahr 1813. Studien zur Geschichte und Wirkung der Befreiungskriege, Gesamt Redaktion Fritz Straube, Akademie-Verlag, Berlin, 1963, t. XI, 1965.
Idem: *Wolfgang Padberg, Sur l'histoire de l'antropogenèse*, în „La Pensée", nr. 108, avril 1963, p. 52—62, t. XII, 1966.
Idem: Antoine Pelletier. *Babeuf feudiste*, în „Annales historiques de la Révolution française" nr. 179, janvier-mars, 1965, t. XII, 1966.
Idem: J. D. Duroselle. *L'idée de l'Europe dans l'histoire*. Préface de Jean Mounet, Paris, Denoël 1965, t. XIV, 1968.
Idem: Robert Mandrou. *La France aux XVII-e et XVIII-e siècles*, Paris, P.U.F., 1967 (col. „Nouvelle Clio. L'histoire et ses problèmes) nr. 33, t. XV, fasc. 1, 1969.
Idem: Jacques Boussard. *La France historique et culturelle*, Bruxelles, Ed. Meddens, 1965. (Coll. „Luctor et emergo"), t. XIV, fasc. 1, 1969.
Idem: *The English Historical Review*, vol. LXXXII, 1967, nr. 332—335, t. XIV, fasc. 1, 1969.
Idem: *Studia historica slovaca* V, 1967, t. XV, fasc. 1, 1969.
Idem: *The English Historical Review*. LXXXIV, 1969, nr. 330—333, t. XVI, fasc. 2, 1970.
Filimon A.: *Marx-Engels despre Internaţionala I*. Ed. politică, Buc. 1964, t. XI, 1965.
Idem: A. Deac, *Internaţionala I şi România*, Ed. politică, Buc., 1964, t. XI, 1965.
Idem: Stanislaw Arnold, Marian Zychowski, *Prècis d'historie de Pologne*, Ed. „Polonia", Varşovia, 1965, t. XII, 1966.
Idem: Новая и новейшая история, Академия Наук СССР, Институт Истории, Москва, 1965, т. XIII, 1967.
Idem: Louis C. D. Joos. *Scurtă istorie a Africii negre*, Ed. politică, Buc., 1966, t. XIV, 1968.
Grigoraş N.: Ilie Corfus. *Cronica meşteşugarului Ioan Dobrescu (1802—1830)*, extras din „Studii şi articole de istorie", vol. VIII, Buc., 1966, t. XIV, 1968.
László A.: *Izvoare privind istoria României, I, De la Hesiod la Itinerarul lui Antoninus* — Fontes Ad-Historiam Daco-romaniae Pertinentes, I. Ab Hesiodo usque ad Itinerarum Antonini, sub red. Gh. Ştefan (red. responsabil), V. Iliescu şi V. C. Popescu, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1964, t. XI, 1965.
Idem: H. Schliemann, *Életem, kalandjaim Önvallomások* (trad. de T. Mátrai după *Abenteuer meines Lebens. Heinrich Schliemann* Erzählt, VEB. F.A. Brochaus Verlag, Leipzig, 1960), Budapest, Gondolat, 1963, t. XI, 1965.
Idem: L. Barcoczi, I. Bóna, A. Möcsy, *Pannonia Története (Istoria Pannoniei)*, (sub red. J. Harmatta), Tankönyvkiadó, Budapest, 1963, t. XI, 1965.
Idem: Alb. van Kampen, *Orbis terrarum antiquus in scholarum usum descriptus* VEB Herman Haack, Gotha, f. a, t. XI, 1965.
Morar A.: Virgil Vătăşeanu. *Istoria artei europene, vol. I. Epoca medie*, Ed. did. şi pedag., Buc., 1967, t. XV, fasc. 1, 1969.
Platon Gh.: Dan Berindei, *Bălcescu*. col. „Oameni de seamă", Ed. tineretului, Buc., 1969, t. XVI, fasc. 1, 1970.
Idem: C. C. Giurăscu. *Viaţa şi opera lui Cuza Vodă*. Ed. a II-a, Buc., 1970, t. XVI, fasc. 2, 1970.
Idem: Ştefan Pascu, *Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia — încununarea ideii, a tendinţelor şi a luptelor de unitate a poporului român*. Cluj, 1968, t. XV, fasc. 2, 1969.
Prună A.: *Anuarul Institutului de istorie şi arheologie — Iaşi*, t. II, 1965, t. XIV, 1968.
Idem: Şt. Olteanu şi C. Şerban. *Meşteşugurile în Ţara Românească şi Moldova în evul mediu*, Ed. Acad. R.S.R., 1969, t. XVI, fasc. 1, 1970.
Russu V.: *Desăvîrşirea unificării statului naţional român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, Ed. Acad. R.S.R., Buc., 1968, t. XVI, 1969, fasc. 2.

Idem : Traian Lungu. *Viaţa politică în România la sfîrşitul sec. al XIX-lea (1888—1899)*, Ed. şt. Buc., 1967, t. XVI, fasc. 1, 1969.
Idem : N. Ciachir. *România în sud-estul Europei (1848—1886)*, Ed. pol., Buc., 1968, t. XV, fasc. 2, 1969.
Idem : C. Căzănişteanu, Dan Berindei, M. Florescu, V. Nicolae. *Revoluţia română de la 1848*. Buc., 1968, t. XVI, fasc. 2, 1970.
Russu D. : Ilie Corfus. *Agricultura Ţării Româneşti în prima jumătate a sec. al XIX-lea*. Buc., 1969, t. XVI, fasc. 2, 1970.
Idem : Apostol Stan, C. Vlăduţ, *Gh. Magheru*. Buc., 1969, t. XVI, fasc. 2, 1970.
Seftiuc I. : *Le Parti communiste français dans la lutte contre le colonialisme*. Receuil de textes présentés et commentés par Monique Lafon. Ed. sociales, Paris, 1962.
Idem : *986 jours de lutte. La guerre nationale révolutionnaire de peuple espagnol. Préface de Fr. Billoux*. Ed. sociales, Paris, 1962, t. XI, 1965.
Idem: **Г. С. Филатов: Италиянские коммунисты в движении сопротивления, Изд. „Мысль" Москва** (Comuniştii italieni în mişcarea de rezistenţă) t. XI, 1965.
Idem: **Новейшая история Африки, Изд. „Наука" Главная редакция Восточной литературы, Москва, 1964, t. XII, 1966.**
Idem: *Pius al XII-lea şi cel de-al III-lea Reich*, în revista **„Международная жизнь" nr. 2/1965, t. XII, 1966.**
Idem: **А. С. Бланк: Коммунистическая Партия Германии в борьбе против фашисткси диктатуры (1933—1945, Издателтвсо социально-эконсмической литературы „Мысль" Москва, 1964,** (*Partidul Comunist German în lupta împotriva dictaturii fasciste)*, **t. XII, 1966.**
Şimanschi L. : Cîndea, D. Giurăscu, M. Maliţa. *Pagini din trecutul diplomaţiei româneşti*. Ed. politică, Buc., 1966, t. XIII, 1968.
Timofte M. : Cornelia Bodea. *Lupta românilor pentru unitatea naţională (1834—1849)*. Ed. Acad. R.S.R., Buc., 1967, t. XV, fasc. 1, 1969.
Idem : George Em. Marica, I. Hajos, Călina Mare, C. Rusu. *Ideologia generaţiei române de la 1848 din Transilvania*, Ed. politică, Buc., 1968, t. XV, fasc. 2, 1969.
Idem : *Annales historiques de la Révolution française* nr. 196, avril—juin 1969, t, XVI. fasc. 1, 1970.
Idem : P. P. Panaitescu. *Introducere în istoria culturii româneşti*. Ed. şt. Buc., 1969, t .XVI. fasc. 1, 1970.
Toderaşcu I. : D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în sec. al XVI-lea*, vol. I, Buc., 1967, vol. II, Buc., 1968, t. XV, fasc. 1, 1969.
Idem : N. Grigoraş şi I. Caproşu. *Biserici şi mănăstiri vechi din Moldova*. Ed. Meridiane, Buc., 1968, t. XV, fasc. 1, 1969.
Idem : N. Stoicescu. *Bibliografie privind monumentele feudale din Moldova* în „Mitropolia Olteniei", 3—4, 1967, 9—10 şi 11—12, 1967, t. XV, fasc. 1, 1969.
Idem : N. Stoicescu. *Statul domnesc şi marii dregători din Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV—XVII)*. Ed. Acad. R.S.R., Buc., 1968, t. XV, fasc. 2, 1969.
Idem : Gh. Cronţ. *Instituţii medievale româneşti. Înfrăţirea de moşie. Jurătorii*. Ed. Acad., Buc., 1969, t. XV, fasc. 2, 1969.
Idem : Ştefan Ionescu, Panait I. Panait ; *Constantin Vodă Brîncoveanu*, Ed. şt., Buc., 1969, t. XVI, f. 1, 1970.
Vasilescu M. : Bucur Mitrea şi C. Preda. *Necropole din sec. al IV-lea e.n. în Muntenia*, Buc., 1968, t. XV, fasc. 1, 1969.
Vitcu D. : D. Berlescu, C. Botez, I. Saizu. *File din istoricul fabricii de celuloză şi hîrtie „Letea" Bacău*. Bacău, 1969, t. XVI, fasc. 1, 1970.

Nr. coli tipar : 9,75

Tiparul executat la Întreprinderea poligrafică Iaşi, str. V. Alecsandri 12 sub comanda 94
Republica Socialistă România

PREȚUL 10 LEI